

Dansk Sociologi nr. 1/33. årg. 2022
ISSN 0905-5908
Copyright © Dansk Sociologiforening

Redaktion:

Chefkonsulent Bella Marckmann (ansvarshavende redaktør), uddannelses- og forskningsleder Klaus Levinsen, chefanalytiker Gunvor Christensen, ph.d.-stipendiat Jakob Laage-Thomsen, lektor Poul Poder, lektor Marianne Høyen, postdoc Anton Grau Larsen, lektor Morten Brænder

Redaktionssekretær:

Lene El Mongy

Redaktionens adresse:

Sociologisk Institut, Københavns Universitet
Øster Farimagsgade 5, 1353 København K
Tlf. 35 32 35 02, e-mail: mail@dansksociologi.dk
Webside: www.dansksociologi.dk

Tidsskriftadministration, bestilling af
abonnement og enkeltnumre:

Jurist- og Økonomforbundets Forlag,
Gothersgade 137, 1123 København K
Telefon: 39 13 55 00, e-mail: forlag@djoef.dk
www.djoef-forlag.dk

Abonnementpriser:

2022 (3 numre): 500 kr.

For institutioner: 800 kr.

Studerende: 300 kr.

Løssalg: 200 kr. pr. eks.

Tidligere årgange/numre sælges med rabat.

Abonnement eller enkeltnumre kan bestilles ved
henvendelse til Djøf Forlag. Medlemmer af
Dansk Sociologiforening modtager tidsskriftet.

Manuskripter:

Manuskripter til artikler underkastes anonym
refereebedømmelse. Se nærmere i øvrigt i
»Retningslinjer for manuskripter« bagest i tidsskriftet.

DANSK SOCIOLOGI

INDHOLD

REDAKTØRENS FORORD	5
ARTIKLER	9
Malthe Rye Thomsen & Poul Poder Engagerede kærlighedsliv: En kvalitativ analyse af reflekseive unges forelskelse, og selvidentitets- og relationsarbejde	9
Troels Schultz Larsen Parallelsamfundets sociologi	33
Anton Sylvest Lilleør Auguste Comte og sociologiens grundlæggelse	63
ANMELDELSER	81
Heine Andersen og Lars Bo Kaspersen Klassisk og Moderne Samfundsteori Anmeldt af Aksel Bækgaard og My Sille Thomsen	81
Hanne Kathrine Krogstrup Brugerinvolvering i Evaluering og Forskning – Metoder og formål Anmeldt af Dorte Boesby Dahl	84
TEMANUMMER	87
Dansk Sociologi indkalder abstracts til temanummer om omsorg	87

PH.D.-OMTALER	91
Vibeke Klitgaard	
Social (u)orden i distriktpsychiatrien: En systemteoretisk analyse af psykiatriske patienters kommunikation og adfærd samt stigmatisering fra omverdenen	91
MODTAGNE BØGER	95
TAK TIL BEDØMMERE 2021	97
KUNSTNERPRÆSENTATION	99

Redaktørens forord

Dette nummer af Dansk Sociologi er det første i 2022 og indvarsler dermed ikke kun et nyt år, men også en ny tid for tidsskriftet, idet vi fremover udkommer med tre numre om året i stedet for som hidtil fire. Ændringen sker for at sikre en bedre balance imellem økonomi og volumen. Kvaliteten og antallet af årlige artikler bliver således, som I kender det, blot fordelt over færre numre.

Nummer 2022-1 er et åbent nummer, som indeholder tre artikler, en ph.d.-omtale og to anmeldelser.

Artiklerne tager fat i væsentlige emner fra meget forskellige sociale domæner, idet én artikel handler om nogle af de mest personlige relationer, en anden tager fat i den fælles samfundsmæssige samtale om aktuelle politiske emner, og den tredje dykker helt ned i sociologiens tilblivelseshistorie. Tilsammen en fin eksemplificering af sociologiens spændvidde.

Den første artikel er »Forelskelse, selvidentitet og relationsarbejde: En kvalitativ analyse af moderne unges kærlighedsliv« af Poul Poder og Malthe Rye Thomsen. Populærkulturen flyder over med forestillinger om den store kærlighed og den eneste ene. Samtidig støder man ofte, også i forskningen, på forestillinger om, at yngre mennesker er overfladiske og ikke formår at indgå i forpligtende relationer. Forfatterne tegner med udgangspunkt i empiri fra et længere feltarbejde blandt universitetsstuderende i Australien et billede af unge menneskers kærlighedsliv, som er betragteligt mere komplekst og nuanceret end både den gængse forestilling om de overfladiske unge og populærkulturens rosenrøde billeder. Artiklen udgør et velkomment, empirisk bidrag til belysning af et udsnit af det, som afdøde Henning Bech kaldte »sociologiens tredje«, nemlig »den livsverden der er uden for og ikke har centrum og udspring i statens og kapitalens sfærer« (Bech, H 1999, »Sociologiens tredje«, Dansk Sociologi, bind 10, nr. 3, s. 23).

Den anden artikel er »Parallelsamfundets sociologi« af Troels Schultz Larsen. Artiklen tager fat i begrebet »parallelsamfund«, som ofte høres i den politiske debat, men som sjældent følges med en klar og operationel definition. Begrebet forbliver dermed oftest tåget, men idéen om parallelsamfund lægges ikke desto mindre til grund for væsentlige politiske og administrative beslutninger med alvorlige konsekvenser for mange menneskers liv og hverdag. Med udgangspunkt i en omfattende tysksproget forskningslitteratur, som hermed bliver nemmere tilgængelig for den danske sociologiske offentlighed, opstiller artiklen en række bud på operationelle definitioner af parallelsam-

fund, som har potentiale til at inspirere danske sociologer til at udføre empirisk arbejde og dermed nuancere den hjemlige debat af dette væsentlige emne.

Den tredje artikel er »Auguste Comte og sociologiens grundlæggelse« af Anton Sylvest Lilleør. Auguste Comte nævnes ofte som en af sociologiens *founding fathers*, men det er sjældent, at han tildeles mere end en overfladisk omtale. Det rådes der bod på i denne artikel, der argumenterer overbevisende for, at Comtes ret til at regnes for en af sociologiens grundlæggere ikke kun hviler på, at han fandt på navnet til den nye videnskab. Artiklen belyser grundigt Comtes indflydelse på ikke mindst Durkheim og konkluderer, at selvom dele af Comtes sociologi fremstår bedaget, er den på bølgelængde med sociologien i dag, hvad angår sociologiske grundtanker om videnskabelig refleksivitet og videnskaberne som genstand for sociologien.

I dette nummer kan man også læse en omtale af Vibeke Klitgaards ph.d.-afhandling »Social (u)orden i distriktspsykiatrien: En systemteoretisk analyse af psykiatriske patienters kommunikation og adfærd samt stigmatisering fra omverdenen.«

Nummeret afsluttes med to anmeldelser. Bestselleren *Klassisk og moderne samfundsteori* (Marmorbogen) af Heine Andersen og Lars Bo Kaspersen (red.) er kommet i en ny udgave, som anmeldes af to repræsentanter for målgruppen, nemlig Aksel Bækgaard og My Sille Thomsen, som begge er bachelorstuderende i Socialvidenskab, RUC. Hanne Kathrine Krogstrups: *Brugerinvolvering i Evaluering og Forskning – Metoder og formål* anmeldes af chefkonsulent Dorte Boesby Dahl, Danmarks Evalueringsinstitut.

I dette nummer skal der også lyde en stor tak til tre medlemmer af redaktionen, der alle træder ud efter at have været med i redaktionen siden 2016, nemlig Anders Blok, Sociologisk Institut, KU; Thomas Olesen, Institut for Statskundskab, AU; og Troels Schultz Larsen, Institut for Samfundsvidenskab og Erhverv, RUC. Alle tre har lagt mange timers engagement i redaktionsarbejdet og har stillet deres store faglige overblik, sociologiske fantasi og generelt konstruktive indstilling til rådighed for tidsskriftet, som i allerhøjeste grad er blevet løftet af deres bidrag.

Redaktionen ønsker alle god læselyst!

Bella Marckmann

Malthe Rye Thomsen & Poul Poder

Engagerede kærlighedsliv: En kvalitativ analyse af reflek- sive unges forelskelse, og selv- identitets- og relationsarbejde

I det nuværende samfund præges menneskers kærlighedsliv af tendenser som online dating, singlekultur og en skilsmisserate tæt på 50 %. Dette leder ifølge fremtrædende sociologer som Zygmunt Bauman og Eva Illouz til opløsningstendenser, hvor senmoderne mennesker tilsyneladende søger jegcentreret nydelse og 'frihed' fra forpligtelser. Men samtidig drømmer de stadig om forelskelse, tosomhed og længerevarende parforhold. I denne artikel undersøger vi – med afsæt i et fem måneders feltarbejde blandt universitetsstuderende i Sydney – en gruppe unge menneskers forestillinger om kærlighed, og hvordan de handler i romantiske relationer. Vi fokuserer analytisk på to hovedtematikker: 1) Forelskelse og spænding, og 2) Udforskende selvidentitetsarbejde og forpligtende relationsarbejde i parforhold. Analysen viser, at unges kærlighedsliv kendetegnes ved en søgen og længsel efter forelskelse samtidig med et undersøgende selvarbejde og et forpligtende engagement i romantiske relationer. Artiklen udfordrer således gængse, sociologiske opløsningsfortællinger, som primært betoner unges egocentriske nydelsesorientering og episodiske involvering i romantiske eller seksuelle relationer.

Nøgleord: Romantisk kærlighed, forelskelse, relationsarbejde, selvidentitet, polyamori, dating.

Introduktion

I senmoderne vestlige samfund er kærlighedslivet under forandring på grund af idealiserede forventninger, online dating, nye samlivsformer, opløsnings-tendenser, singlekultur og en skilsmisserate, der i en årrække har ligget stabilt omkring 45% (Davidson et al. 2018; Danmarks Statistik 2020; Danmarks Statistik 2021; Duncan 2015; Bauman 2003; Illouz 2012, 2019; Klinenberg 2012; Kobayashi, Funk & Mushira 2017). Trods disse forandringer eftersøger det moderne menneske stadig tosomhed og et vellykket parforhold, hvor den enkelte kan opleve det, der føles som en »ægte« bekræftelse af sin individualitet og personlighed (Beck & Beck-Gernsheim 1995; Giddens 1994; Illouz 2012; Hooks 2000; Luhmann 2010; Politiken 2019; Scheff 2006). Sådanne modsætningsfyldte udviklingstendenser er baggrunden for, at kærlighedslivet og dets udfordringer granskes intensivt i det nuværende samfund. Flere dagblade har eksempelvis en kærlighedsbrevkasse, der med råd fra kulturelle profiler besvarer spørgsmål om dilemmaer i kærlighedslivet. Op mod en million danskere følger med i TV-programmet Gift ved første blik, hvor eksperter gifter singler på baggrund af holdninger og livsindstillinger, og i Koden til kærlighed parres unge singler gennem en videnskabelig algoritme. Programmet Kærlighedens Laboratorium problematiserer forestillingen om »prinsen på den hvide hest« og tester videnskabelige indsigter i humoristiske cases med unge på dates. Det vidner om et til tider vanskeligt kærlighedsliv, hvor ikke mindst unge søger råd og vejledning.

Det moderne kærlighedslivs udfordringer hænger blandt andet sammen med, at kærligheden er blevet delvist friset, idet den ikke i samme grad som tidligere begrundes af ydre, praktiske forhold som slægt, klasse og religionsstrukturer (Giddens 1994; Illouz 2012). Parforholdets omdrejningspunkt og eksistensberettigelse handler nu om parternes varme og autentiske følelser for hinanden. Det er med til at skabe større fokus på stærke, emotionelle bånd mellem kærlighedspartnere og ægtefæller (Giddens 1994; Beck & Beck-Gernsheim 1995; Lindholm 1995:243). Samtidig har en generel velstandsstigning og opfindelsen af fritid i det moderne samfund givet stadig flere mennesker forventninger til øget livsglæde og lykke i det personlige liv, der nu forstås som et individuelt livsstilsprojekt. (Illouz 2019; Giddens 1994). Valget af den 'rigtige' partner, der kan se én som den, man er, bliver et essentielt projekt, og i kærlighedslivet funderes den enkeltes selvudforskning og søgen efter bekræftelse af sin personlige særegenhed (Illouz 2012; Luhmann 2010). Gennem populærkultur intensiveres i det 21. århundrede en samfundsmæssig fortælling om et perfektioneret kærlighedsliv, hvor ens partner ikke kun skal bekræfte ens særegenhed, men være »den eneste ene«, der forbedrer individet og dets liv (Belleau et al. 2020; Berlant 2011: 101; Illouz 2012). Når kærlighedslivet og parforholdet opfattes som arenaen for lykke og selvrealisering indebærer det, at romantiske relationer løbende og konstant granskes i forhold til, om der er tilstrækkelig forelskelse, tiltrækning og kompatibilitet mellem partnerne.

Det resulterer i et grundlæggende usikkert og risikofyldt kærlighedsliv (Giddens 1994; Illouz 2012:150). Ifølge forskellige samtidsdiagnoser har nutidens mennesker i stigende grad fokus på sig selv, deres egen nydelse og lykke og bryder hurtigere med relationer, der ikke lever op til deres forventninger, eller fordi der opstår gnidninger (Badiou 2015; Bauman 2003; Illouz 2012, 2019; Jepsen 2018). En videnskabelig opfattelse af især yngre mennesker som nydelsesorienterede og ikke investerede i kærlighedslivet anser vi for unuanceret og undersøger derfor, hvad der kendetegner moderne unges kærlighedsliv (Bogle 2008; Jepsen 2018; Illouz 2012; Wade 2017).

Artiklen er baseret på empiri fra et fem måneders feltarbejde i Sydney, Australien, hvor Rye Thomsen undersøgte, hvordan universitetsstuderende forestillede sig og praktiserede intime relationer påvirket af medie- og Hollywood-skabte fortællinger om »perfekt kærlighed« (Rye Thomsen 2019). Analysen er inddelt i to dele, der fokuserer på: 1) forelskelse og spænding og 2) selvidentitet og relationsarbejde.

I første del af vores analyse viser vi, at de studerende søger spænding, intensitet og forelskelse. De opfatter forelskelse som en central del af kærlighedslivet og et vigtigt grundlag for dannelsen af romantiske relationer. De forventer, at den fortsætter langt ind i parforholdet.

I anden del af analysen beskriver vi, hvordan de studerende engagerer sig i kærlighedslivet, ved at undersøge, hvad den enkelte finder meningsfuldt i forhold til sig selv, partneren og kærlighedsrelationen. Der er tale om et reflektivt livsprojekt, som involverer en undersøgelse af kærlighed, seksualitet og den person, man er og gerne vil være. Samtidig beskriver vi, hvordan en del af de studerende i kærlighedslivet vedholdende drager omsorg for deres parforhold, hvilket nuancerer fortællingen om, at unge bryder med deres romantiske relationer, så snart der opstår udfordringer og problemer.

I konklusionen pointerer vi, hvordan det kvalitative analysemateriale danner grundlag for at nuancere dominerende teorier i sociologien om kærlighed. Dels tesen om, at moderne kærlighed opløses i nydelsesoptimering, ego-centreret selvrealisering og lige udbytte af relationen. Dels at det romantiske liv frisættes i en sådan grad, at forestillinger om parforhold baseret på forelskelse og følelser ikke længere prioriteres (Giddens 1994, 1996; Illouz 2012,

2019; Jepsen 2018). Vores analyse skildrer derimod unges kærlighedsliv som mere komplekst end gængse forestillinger om uforpligtende, overfladiske og nydelsesdrevne individer. Vi giver plads til at undersøge, hvordan de unge også indgår i forpligtende og undersøgende relationer med en partner, de i fremtiden kan dele deres selvudforskning og liv med. I det følgende beskriver vi fremtrædende teorier inden for sociologien om kærlighed og de teoretiske tilgange, vi gør brug af i analysen.

Teoretisk ramme: Forelskelse, selvidentitet og relationsarbejde

I moderne kærlighedssociologi lægges der vægt på, at den romantiske kærlighed indebærer en frisættelse fra traditioner, som definerede pardannelse ud fra nogle pragmatiske kriterier (Alberoni 1981; Giddens 1994; Illouz 2019). Men i forståelsen af, hvilke aktuelle vilkår og tendenser der præger nutidens romantiske liv, rummer sociologien forskellige svar. Man kan her tale om tre hovedfortællinger:

1) Frisættelse som *normalt kaos*, da kærlighed i højindividualiserede samfund baserer sig på menneskers følelser for hinanden, som ofte ændrer sig omskifteligt og markant. Kærlighed er i dette lys blevet et tomt begreb, der i det moderne samfund skal fyldes ud på baggrund af menneskers individuelle livshistorie og følelsesliv. Det skaber nye muligheder, men også et fundamentalt, kaotisk kærlighedsliv (Beck & Beck-Gernsheim 1995).

2) Frisættelse som opløsning, hvor omstændighederne for at etablere romantiske forhold undermineres af det flydende konsumtionssamfund og nydelsesimperativet (Bauman 2003; Illouz 2019; Jepsen 2018). I den flydende modernitet er der sået grundlæggende tvivl om dybe relationers varighed, hvorfor den enkelte sjældent investerer mere end nødvendigt, så individet med større lethed kan lægge relationen bag sig (Bauman 2003). Eva Illouz indskriver sig i opløsningsfortællingen og tilføjer, at udseende, seksuel appeal, smag, interesser og værdier er blevet afgørende i valget af partner (Illouz 2012). I hendes bog *The End of Love* betones, hvordan det nuværende, markedsgjorte kærlighedsliv defineres ved egocentrering og stor usikkerhed. Derfor forlades romantiske relationer ofte, før de får mulighed for at folde sig ud (Illouz 2019).

3) Frisættelse og demokratisering, hvor kærlighedsforhold orienteres af idealer om tillid, anerkendelse og respekt. I det frisatte personlige liv har kærligheds- og venskabsforhold deres eksistensberettigelse i den værdi, de bringer i sig selv. Opbygningen af sådanne forhold forudsætter etablering af gensidig tillid, tilregnelighed og evne til at udtrykke egne behov og grænser, så man tydeliggør sig selv og forholdet for hinanden (Giddens 1991, 1994).

Samtidsdiagnoserne beskriver væsentlige udviklingstendenser, men yder sjældent hverdagslivets kompleksitet tilstrækkelig opmærksomhed. Vores analyse inddrager derfor også sociologisk teori af mere specifik karakter, som

eksempelvis den italienske sociolog Francesco Alberonis (1981) teori om forelskelse og kærlighed. Vi anvender hans teori til at forklare, hvordan de unge opfatter forelskelse, som et grundlag for parforhold. Ifølge Alberoni er forelskelse en begivenhed uden for det bevidste valg, da man ikke kan beslutte sig for at være eller blive forelsket (Alberoni 1981:41). Med forelskelsen opstår en vældig kraft, som drager individer mod en sammensmeltning, der gør dem enestående og uerstættelige for hinanden. Alberoni beskriver, at forelskelsen ligesom sociale, kollektive bevægelser bryder med det gamle og skaber en ny begyndelse. Forelskelse er en radikal omstrukturering af individets sociale verden, hvor personen kan åbne sig for en ny og anderledes tilværelse. I denne kan livet opleves med nye øjne påvirket af mødet med den anden (Alberoni 1981:41, 80-81). Inspireret af Alberoni forstår vi forelskelse som en stærk emotionel optaktserfaring, der kan lede til parforhold. Kærlighedslivet forstås i artiklen som noget andet og mere end forelskelsesfasen. I det følgende inddrager vi teori der beskriver, hvordan romantiske relationer også handler om et forpligtende selv- og relationsarbejde.

For at forklare den selvudforskning, kommunikation og søgen efter gensidig forståelse, der foregår i de unges kærlighedsliv, trækker vi på Giddens' teori om et kontinuerligt, refleksivt selvidentitetsarbejde, og hvordan det indgår i et ligestillet, 'rent' (dvs. indre begrundet) kærlighedsforhold (Giddens 1991, 1994). Senmoderne menneskers kærlighedsliv er mere åbne, fordi tidligere tiders traditionelle, »standardiserede scripts« for parforhold defineret af praktiske hensyn og udefrakommende normer ikke længere har tag i mennesker. I dag er der i højere grad tale om at indgå i givende, »rene« forhold, hvor mening og tilfredsstillelse udspringer af kærlighed, glæde og seksuel tiltrækning. Parforhold og deres succes forudsætter følelses- og kommunikationskompetencer, åbenhed og gensidig respekt (Giddens 1994). Kommunikation mellem de involverede er således et væsentligt område for udviklingen af forholdet. Fortroligheden og forbundetheden i relationen etableres gennem verbal og ordløs kommunikation af behov, ønsker og grænser, hvor individerne længes efter at blive mødt, forstået og respekteret i udvekslingen med den anden. Det er således en afgørende, funktionel aktivitet at opbygge dybere forståelse og gensidig tillid i 'det rene forhold', hvor intimitet er knyttet til ens eget og den andens projekt af selvudforskning og selvvirkeliggørelse (Giddens 1991:92, 1994). Det moderne menneskes liv er et refleksivt projekt, der udvikles gennem strukturering af en selv-fortælling, som afgørende involverer undersøgelse af kærlighed, seksualitet og den person, man gerne vil være. Det refleksive menneske søger at skabe en sammenhængende selvfortælling at orientere sig efter i det dynamiske og post-traditionelle samfund (Giddens 1991:6). Udover Giddens inddrager vi også empirisk baseret kærlighedssociologi.

I de seneste to årtier er der udført empirisk forskning, der nuancerer og udfordrer de mere etablerede analyser og teorier om kærlighed (Fink & Gabb 2018; Kobayashi, Funk & Mushira 2017; Seebach 2017; Poder 2019). Ifølge et

empirisk, sociologisk studie fra Canada er det moderne kærlighedsliv kendetegnet ved nogle grundlæggende, semantiske meningsregler, som moderne mennesker trækker på i forhold til at forstå deres kærlighedsforhold. De indtager eksempelvis forestillingen om skæbnebestemt, 'evig' kærlighed, altruisme, grundlæggende tillid og troskab samt god kommunikation (Belleau et al. 2020). Disse kærlighedsforestillinger er også til stede hos de unge i vores datamateriale, samtidig med at de praktiserer et væsentligt relationsarbejde i kærlighedslivet. Et stort, kvantitativt og kvalitativt, britisk forskningsprojekt understøtter denne indsigt. Her fremkommer det, at moderne mennesker også tænker parforhold som et vedvarende opmærksomt, 'praktisk' relationsarbejde, der for eksempel er at bringe te eller lave mad til den anden, der kommer træet hjem. Ifølge sociologerne Jacqui Gabb og Janet Fink drejer relationsarbejdet sig også om konfliktløsning, at forstå og respektere den andens såvel som egne ønsker, behov og grænser, at give og tage plads, at forstå fælleshed og forskelligheder som en del af at skabe balance og udvikling i relationen. Det forudsætter et mere eller mindre bevidst, individuelt og fælles erkendelsesarbejde i forståelsen af hinanden og forholdet (Fink og Gabb 2018). Gabbs og Finks forskning viser, hvordan moderne mennesker løbende engagerer sig i relationsarbejde som en måde at vedligeholde og udvikle kærlighedsforholdet. Giddens' begreb om en sådan reflektiv måde at forholde sig til forholdet bekræftes også af andre empiriske studier (se fx Thagaard 2005; Gross & Simmons 2002).

I det følgende afsnit introducerer vi vores analysetilgang, de anvendte datagenereringsmetoder og valget af australske universitetsstuderende som case.

Analysetilgang og metode

De studerende, der indgår i artiklen, i artiklen læser kulturstudier, postkolonialisme, journalistik, medie og kommunikation eller litteraturvidenskab. Andre læser miljøvidenskab, biologi eller på ingeniørstudiet. Der er således tale om studerende fra en bred vifte af fagområder. Socioøkonomisk repræsenterer de overvejende en australsk middelklasse, fordi en universitetssuddannelse er en betydelig udgift i Australien (jf. Chapman & Ryan 2005). Artiklen er således ikke nødvendigvis kendetegnende for unge med andre socio-økonomiske baggrunde. I Australien som i andre vestlige samfund betragtes universitetet ikke blot som en uddannelsesinstitution, men også som et socialt og kulturelt rum, hvor de unge har en særlig frihed og eksperimenterer med deres selvforståelse, seksualitet og romantiske relationer (Dempsey et al. 2001; Drummond et al. 2015; Rye Thomsen 2019; 2020; Scanlon et al. 2007). Uddannelsessituationen på universitetet, kendetegnes af individualisering, valgfrihed og frisættelse (Nielsen 2019:143). Der er således lighedstræk mellem australske og andre vestlige studerende i rammerne for deres ungdomsliv. De australske studerende følger ligesom danske unge med i dating-program-

mer som Gift ved første blik og The Bachelor (jf. Rye Thomsen 2019). Talrige kærlighedsprogrammer opstår i disse år. Moderne, urbane unge i Australien, Danmark og andre vestlige lande påvirkes af og er i dialog med populærkulturens tematiseringer af globale, medieformidlede romantiske kærligheds- og kropsidealer (Hansen 2006; Hatfield et al. 2020; Hirsch & Wardlow 2006; Rye Thomsen 2019). Disse programmer spejler den intensive refleksive optagethed af dating, forelskelse og parforhold, der gør sig gældende for både danske og australske studerende (jf. Rye Thomsen 2019; Rye Thomsen 2020). De unge i artiklen verbaliserer således erkendelser og dilemmaer, der mere bredt kan bidrage til en forståelse af moderne unges tanker, oplevelser og udfordringer i et senmoderne kærlighedsliv.

I sit fem måneders feltarbejde rekrutterede Rye Thomsen interviewpersonerne på University of Sydney (USyd) og University Technology Sydney (UTS) ved at henvende sig til studerende på Campus, men også ved at sætte sig i universitetsbaren med et skilt, der beskrev projektet, hvorefter studerende henvendte sig. Rye Thomsen udvalgte studerende opvokset i Australien. De første otte uger blev 40 studerende i alderen 18-26 år interviewet af ca. 45 minutters varighed.

Tabel 1

USyd		UTS		Total	
Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder
5	6	13	16	18	22
Samlet antal		Samlet antal		I alt	
11		29		40	

Under hvert interview blev det forklaret, at formålet var at undersøge de unges tanker og hverdagsoplevelser i kærlighedslivet samt idealiserede kærlighedsforestillinger. Anonymiseringen og muligheden at få udeladt dele af interviewet blev tydeliggjort. Interviewpersonen blev først spurgt om ord og udtryk, som de associerede med at flirte, være forelsket, parforhold og romantisk kærlighed og efterfølgende bedt om at beskrive unges måder at flirte, være forelskede og være kæresten. Det åbnede for en samtale om interviewpersonens egne erfaringer med kærlighedsrelationer. Blandt andet skulle de beskrive centrale, romantiske oplevelser fra deres liv i gymnasiet og på universitetet. Det gav indsigter om deres udvikling og selvforståelse, samt deres personlige præferencer, idealer og værdier i kærlighedslivet. Interviewpersonerne skulle beskrive det samfundsmæssige kærlighedsideal i reklamer, musik, tv-serier og film og deres opfattelse af families, venners og populærkulturens indflydelse på deres forestillinger om og forventninger til kærlighed. De kvindelige informanter havde generelt lettere ved mere nuanceret at beskrive deres kærlighedsliv, hvorimod mændene oftere havde

sværere ved at finde ord til at beskrive deres følelser og forventninger. Derfor interviewede Rye Thomsen nogle gange de mandlige informanter, mens de udførte aktiviteter sammen, som at bade, gå ture, spille pool eller tennis. Det fjernede fokus fra interviewet og gav de mandlige informanter mulighed for i deres eget tempo at beskrive deres kærlighedsliv. For at supplere interviewmaterialet og perspektivere de unges egne udtalelser foretog Rye Thomsen observationer til private sammenkomster, universitetsarrangementer og i universitetsbaren af, hvordan de unge verbalt og kropsligt interagerede, flirtede og var kærlige sammen.

Analyseltilgangen i artiklen er dels inspireret af sociologiske teorier om kærlighed (Alberoni 1981; Giddens 1994). Dels af det James Spradley kalder »nedefra-perspektivet« (Spradley 1979:34). Målet er her at forstå de studerendes oplevelser af kærlighed ud fra deres eget perspektiv. Efter transskribering af interviewene blev datamaterialet kodet. De fleste kodninger var induktive, mens enkelte var deduktive (jf. mediepåvirkede idealer, parforhold og relationsarbejde). Datamaterialet, der omhandlede de unges oplevelser af flirt, forelskelse og parforhold, blev kodet under følgende tematikker:

- Mediepåvirkede idealer (jf. 'den eneste ene' og ens 'sjæleven')
- Udforskning af seksualitet, køn og kønsideal
- Undersøgelse af individuelle værdier og udvikling af sig selv i kærlighedslivet
- Længsel efter at blive forstået og opnå en særlig forbindelse til et andet menneske
- Engageret søgen efter en partner
- Forelskelse som grundlag for parforhold
- Værdien af trykthed, fortrolighed og stabilitet
- Tvivl
- Parforhold og relationsarbejde.

Disse tematikker, som reflekteres i overordnede samtidsdiagnoser (Giddens 1994; Bauman 2003; Beck & Beck-Gernsheim 1995) og empiriske, kærligheds-sociologiske undersøgelser (Fink & Gabb 2018; Thagaard 2005), kendetegner overordnet alle de 40 interviewedes liv. I feltarbejdets anden fase (14 uger) udvalgte Rye Thomsen nøgleinformanter, fem kvinder og tre mænd, til at repræsentere disse temaer, som analyseres mere specifikt i forhold til deres kærlighedserfaringer og refleksioner.

Det er disse otte unge mennesker og deres partnere, som optræder i artiklen. Informanterne varierer i alder, placering i uddannelsesforløb, fagområde, køn og civilstatus som single eller i parforhold. De fem kvinder og tre mænd er valgt, fordi de giver et særligt detaljeret indblik i flere af de ovenstående kodninger. Deres personlige kærlighedsbiografier bidrager til en større forståelse af kærlighedserfaringer, refleksioner og visioner både specifikt og

mere generelt. Inspireret af antropologien gør vi brug af individuelle historier som eksempler på kulturelle træk (jf. Højer & Bandak 2015).

De otte personer blev interviewet otte-10 gange. Der blev talt om forhen-værende såvel som nuværende flirts, forelskelser og parforhold, samt håb og drømme for fremtiden.

Inspireret af personcentreret etnografi (Hollan & Levy 2014) var målet gennem *ustrukturerede og livshistorie-interviewmetoder* indgående at afdække, hvad der var meningsfuldt for de unge, og hvordan det påvirkede deres oplevelser og undersøgelser af sig selv i kærlighedslivet. Disse interviewmetoder er givende i forhold til at indhente viden om individuelle livshistorier og et intimt, privat emne som kærlighedsliv. Dels fordi fokus rettes mod og åbner for den personlige biografi og på en indlevende, respektfuld måde giver rum for den enkelte til at fortælle sine kærlighedsoplevelser i sin egen rytme, når han/hun føler sig tryk i forhold til det (Gammeltoft 2010; Hollan & Levy 2014:3-4). I den personcentrede observation tog Rye Thomsen del i de aktiviteter, samtalepartnerne delte med deres venner: Studier, øl- og kaffedrikning, strandture og fester, hvor han observerede samtalepartnerne flirte og 'hooke up'. Efter vigtige observationer blev informanterne geninterviewet, så de med egne ord kunne beskrive, hvad de havde følt og oplevet i situationen.

Gennem et empirisk fokus på de unges egne oplevelser og tanker er vores overordnede mål med analysetilgangen at nuancere en i både samfund og forskning fremtrædende forståelse af unge som nydelsesdrevne og primært orienterede mod uforpligtende relationer (jf. Svendsen & Jensen 2016; Bogle 2008; Jepsen 2018; Møller og Nebeling 2018; Wade 2017). I det følgende analyserer vi centrale cases fra Rye Thomsens feltarbejde.

Forelskelse som grundlag for parforhold

Fælles for de unge, der indgår i undersøgelsen, er, at de længselsfuldt søger en intens forelskelse og »den rigtige følelse«. De forbinder det ofte med fortællingen om den anden som en »soulmate«, de har en helt særlig forbindelse med. Et eksempel er beretningen om Bella, James, Alec og Krish, hvis kærlighedsliv væver sig ind og ud af hinanden. Bellas historie med kæresten James er afsæt for analysen, men da de andre ligeledes er nøgleinformanter, får vi også indblik i deres oplevelser med Bella gennem interviews og observationer.

Bella er 22 år, studerer miljøstudier på UTS og bor sammen med James, som hun de sidste 4 1/2 år har været kærester med. Parforholdet begynder, seks måneder før James skal et halvt år til Hongkong. Hun vælger at flytte med og beskriver denne tid som spændende og glædesfyldt, og der opstår en særlig forbindelse mellem dem. Hun fortæller eksempelvis om en oplevelse, hvor de på rulleskøjter og legetøjsscooter kører igennem byen: »Vi flyver gennem Hongkongs gader. Jeg kigger på James. Han smiler. Vi 'cruiser' gennem gaderne på rulleskøjter og legetøjsscooter. Vi føler os som superhelte.« Albe-

roni beskriver, hvordan forelskelsen er »at åbne sig for en ny og anderledes tilværelse uden at have nogen garanti for, at den er realiserbar. Det er som at udsende melodiose lokketoner uden at være sikker på at få svar« (Alberoni 1981:32). Forelskelsen, siger Alberoni, udvider den fysiske og sanselige side af vort liv, alt opleves mere intenst. Vi opfanger dufte, farver og lys, som vi før knap lagde mærke til. Begivenhederne i Hongkong er et centralt, intensitetsbetonet stemningsbillede på forelskelse og glæde, som Bella begynder sin kærlighedsfortælling med. Her skaber James og hun et særligt bånd. Det åbner for parforholdsrelationen, der fordyber sig, da de flytter tilbage til Australien. De drømmer om at forske sammen, blive gift, få børn og skabe hjem i et lille hus ude i skoven, hvor James i fritiden kan dyrke sin motorcykelinteresse, og Bella kan male. Forskning, bolig og ægteskab er stærke, sociale fremtidshorisonter og drømme, hvor James af Bella beskrives som »den eneste ene.« Det er et gennemgående tema hos mange af de studerende og understøttes af anden empirisk forskning, at parforhold opleves som skæbnebestemt og for evigt (Belleau et. al 2020). Bellas og James' parforhold bliver en central del af Bellas selv-realisering. Tiden i Hongkong er en forelskelsens tid, hvor parterne oplever en særlig og ekstraordinær forbundethed. Det er med afsæt i denne omvæltende periode, at parterne tænker sig selv som del af et VI-projekt, der strækker sig ud i fremtiden.

Forelskelsen er berusende og efterspurgt af de unge. De intense følelser er en erfaringsbaggrund og kropsliggørelse af den unikke individualisme, moderne vestlige mennesker, ikke mindst de unge, definerer sig i forhold til. Alberoni beskriver forelskelsen som en »begivenhed«, der på omvæltende vis trænger sig på som en urovækkende proces, hvor det er umuligt at opretholde en tilstand af »harmonisk ro« (Alberoni 1981). Forelskelsens stærke, ukontrollerbare intensitet er på den ene side dragende og spændende, men også udfordrende i sin usikkerhed og uforudsigelighed. Med afsæt i forelskelsens skabende kraft ser vi, hvordan parforholdet udvikles i Bellas og James' liv. Forelskelsesfasen varer imidlertid ikke ved, heller ikke for de unge. Her melder spørgsmålet sig, hvad der sker, når forelskelse bliver til hverdag, Bella fortæller, at James i starten af deres forhold var spændende, sjov og sød, men at det har ændret sig: »Han vil altid være hjemme og se TV. Vi går aldrig ud, og han inviterer mig ingen steder mere. Det er altid mig, der skal foreslå, at vi skal foretage os noget.« Her oplever vi et af kærlighedslivets store paradokser. I længslen efter tillid og stabilitet omdanner mennesker »kærlighedens strålende væsen til noget kontrollerbart, begrænset og fastlagt«. Hverdagens krav, vaner og behov for forudsigelighed er med til at omdanne forelskelse til hverdagskærlighed (Alberoni 1981:41). For Bella er parforholdet blevet kedeligt og mindre inspirerende.

Samtidig fortæller James Bella, at han har haft problemer med at mærke sine følelser det meste af livet. James' ærlighed omkring sit følelsesliv, som han afslører i tillid til Bella, har en uroskabende virkning på Bella. Hun tro-

ede, hun kendte James, men bliver nu i tvivl, om han nogensinde har været forelsket i hende, også fordi hun ikke længere føler sig bekræftet af ham på samme måde som før. Under et interview spørger hun sig selv: »Har det altid været sådan her? Kender jeg ham virkelig?« Et sammentræf af begivenheder opstår, som i Bellas selvfortælling kædes sammen og forstærker hendes følelse af usikkerhed og svigt. Det får hende til at tvivle: »Jeg drømmer stadig om de ting, James og jeg snakkede om i starten af vores forhold, men lige nu har jeg svært ved at forestille os sammen i fremtiden.« Parforholdsdrømmen og en fremtid sammen føles ikke længere ægte. Hendes oplevelser i parforholdet stemmer ikke overens med den store kærlighedsfortælling og hendes forventninger. Hun overvejer, om hendes forhold med James føles »rigtigt«. Som i Giddens' rene forhold begrundes parforholdet alene indefra og i sig selv (Giddens 1994).

Som en del af Bellas undersøgelsesproces begynder hun platonisk at udforske relationer til andre mænd. Her møder hun Krish: »Modsat James er Krish spændende, glad og altid interesseret i, hvad jeg laver, og foreslår ting, vi kan lave sammen. Jeg er fascineret og draget af Krish.« Hun finder Krish' intense energi og interesse for hende fascinerende og smittende, men efter de har flirtet en måneds tid, ønsker Bella ikke at forsætte deres relation. Deres møde har imidlertid bekræftet, at hun kan møde andre spændende mænd end James. Hun retter nu sin romantiske opmærksomhed mod Krish' ven, Alec, der har været hemmeligt interesseret i Bella.

Vi sidder en del mennesker samlet i rygerområdet på UTS, og Alec spiller en Elvis-sang på sin guitar. Han ved, Bella er stor Elvis-fan. Hun betragter Alec intenst, mens han synger med lukkede øjne. Hun smiler rødmende, mens hendes øjne stråler. Alec åbner øjnene og smiler genert tilbage.

Feltnote/observation 2017,
Rye Thomsen

Mellem Bella og Alec vibrerer der en intens, spændingsfyldt tiltrækningskraft, en dirrende sitren i luften, der sanses af dem begge. Forelskelsen opleves inde i Bella og Alec, men er samtidig en intensitetsfyldt kommunikation, der kan ses og fornemmes af andre. Efter at have flirtet til fester, stadig platonisk, afslører de deres følelser for hinanden, og Bella udtaler sent i feltarbejdet: »Måske Alec og jeg er sammen om en måned eller to. Hvem ved?« Deres romance bliver en del af hendes fortælling, og hun skaber en mulig alternativ fremtidshorisont for hendes kærlighedsliv. Men inden afslutningen af feltarbejdet fortæller Bella, at James kæmper for deres forhold. Han tager initiativ til samtaler om flirten med Alec, og hvordan de kan forbedre deres parforhold. Han begynder at kunne mærke sine følelser igen og er sikker på, det

skal være dem i fremtiden. James tager her ansvar for sine følelser og samtaler om deres forhold. Feltarbejdet viste, at det ellers ofte var de unge kvinder, der tog ansvar og havde sprog for den følelsesmæssige del af parforholdet. Men også de mandlige studerende gik ind i det følelsesmæssige relationsarbejde, for eksempel når de som James blev presset af frygten for at blive forladt. Både Giddens' teoretisering om rene, frisatte relationer og den mere empirisk orienterede kærligheds sociologi lægger vægt på, at kommunikation er afgørende for at udvikle en kontinuerlig tillid og fortrolighed, der skaber udvikling og varighed i parforholdet (Belleaeu et al 2020; Gabb & Fink 2018; Giddens 1994). Mellem James og Bella opstår en ny åbning, da han kommunikerer sine følelser, og Bella kan nu igen forestille sig en fælles fremtid. I dag lever de stadig sammen.

Bella, James, Krish og Alec illustrerer den betydning, forelskelse og spænding har for de studerende, og at de unge håber, forelskelsens spænding kan fortsætte langt ind i parforholdet. Med Alberoni forstår vi forelskelsen som en skelsættende begivenhed, men også forelskelsesfølelsens flygtige natur. Bellas romantiske liv kan bekræfte en opfattelse af unge som ego- og nydelsesorienterede i jagten på ny spænding, når forholdet bliver kedeligt. Men hun vender tilbage til sit parforhold for at arbejde med det og lade det udvikle sig. James er eksempel på, at også unge mænd arbejder og forpligter sig i parforholdet, hvilket nuancerer opfattelsen af mænd som primært optagede af uforpligtende »hook ups« og casual sex (Bogle 2008; Illouz 2012, 2019; Jepsen 2018; Wade 2017). Det vedholdende engagement, som både Bella og James praktiserer, er de ikke alene om, som vi vil vise i det følgende.

Unge romantiske engagement: Selvudforskning og selvidentitet

De studerendes længsel efter et forpligtet parforhold indebærer, at en del af de interviewede udforsker sig selv og reflekterer over, hvad de søger i kærligheds livet og ønsker sig i forhold til en mulig partner. De undersøger oplevelser fra tidligere forhold, nogle af dem lærer af erfaringerne og agerer på nye måder i nye relationer. Et eksempel på dette er 20-årige Krish, som læser Miljøstudier. Han er udadvendt og søger at blive dybt følt forstået i en forpligtende parforholdsrelation. Ønsket er centralt for ham og noget, han ihærdigt arbejder på at virkeliggøre. Krish ser Youtube-videoer, som beskriver populærpsykologiske værktøjer til at skabe kontakt med og sympati hos andre, ikke mindst det andet køn. Han udfordrer sig selv, som videoerne anbefaler, og tager kontakt med grupper af fremmede kvinder i håb om, at én af dem er hende, han kan skabe en særlig forbindelse med. Krish undersøger kritisk sig selv og forsøger at udvikle sine kvalifikationer i kærligheds livet i forsøget på at finde sin »soulmate« (Illouz 2012; Giddens 1994). Som beskrevet i forrige afsnit oplever han en særlig forbindelse til Bella og fortæller:

»Vi har denne særlige forbundethed. Jeg vil virkelig gerne forandre nogle ting i den kommende tid. Jeg vil drikke og feste mindre. Jeg ønsker at blive en bedre version af mig selv for Bella. Hvis Bella bliver single igen, vil jeg være klar til at være hendes kæreste«.

Selv om Bella allerede er kæreste med James, er Krish er indstillet på at ændre sin livsstil og sig selv for at opnå hende. Han er sensitiv og en 'drømmer', men går til opgaven med en intellektuel selvrefleksion, der både giver ham nye indsigter, men også somme tider spænder ben for ham, når han søger at tænke sig til en løsning på sin længsel. Kærlighedslivet er både igangsættende for hans selvundersøgelse, og der, hvor han møder forhindringer. Krish skaber et narrativ om, at hvis han ændrer sig og adopterer en bestemt livsstil, vil han kunne forenes med Bella, når hun bliver single. Hans håb om kærlighed søger han at imødegå med en planlægning og kontrol, han har fælles med mange andre moderne mennesker. Som Krish undersøger og udvikler mange af de unge i Rye Thomsens feltarbejde sig i en kontinuerlig selvudforskning, på grund af refleksion over tidligere kærlighedserfaringer og længsel efter et meningsfuldt, vedvarende parforhold.

Amy, 22 år, er en af dem. Hun studerer journalistik og »political writing«. Hun møder sin ekskæreste Carter i gymnasiet, og efter et år sammen på universitetet, hvor Carter begynder en teknisk uddannelse, slutter Amy deres fem år lange parforhold. Efter bruddet reflekterer Amy over forholdet og drager erfaringer i forhold til, hvad hun leder efter:

Når du er i et parforhold, påvirker det dig utrolig meget, hvis man er meget forskellige. Carter er meget »wordly knowledge-wise«, og det respekterer jeg. Men på et tidspunkt sagde han for eksempel: 'Jeg har ikke set nyheder i en uge, og jeg føler mig glad over det.' Jeg kunne aldrig have en samtale med ham om nyheder eller politik. Jeg prøvede og prøvede. Og for mig er det utrolig vigtigt, for der er så meget lort, der foregår rundt om i verden, og jeg har et stort behov for at dele og tænke over de ting med min partner. Indtil for nyligt har han været meget støttende i forhold til, hvis jeg farvede mit hår, gik i alternativt tøj, og at jeg både er til mænd og kvinder. Men vi er vokset i hver vores retning, og det kulminerede i to situationer, hvor han dømte min påklædning og talte med den samme nedsættende og undertrykkende retorik, som jeg er vant til fra andre sider af det konservative Australien. Det kunne jeg ikke klare. Det blev dråben, der fik bægeret til at flyde over, at selv Carter bebrejdede mig og dømte min seksualitet og måde at være kvinde. Jeg har aldrig fokuseret på, hvordan jeg interagerede med mig selv. Det blev først muligt for mig efter bruddet. Jeg gjorde her den erfaring, at det, der er vigtigt for mig, er en interesse i verden omkring mig og

at have intellektuelle og eksistentielle samtaler med andre. Men også alenetid og at kunne være hver for sig.

Amy og Carter udvikler sig i hver deres retning, da de kommer på universitetet, og deres forskellige interesser og engagement i verden bliver tydeligere. Før har hun mere ladet ham dominere og bestemme, fordi hans omsorg og trygheden i forholdet var det vigtigste for hende. Da de også støder sammen i forhold til hendes kvindelighed og seksualitet, tager hun den endelige beslutning om at gå fra ham. Hun bliver klar over grundlæggende værdier, hun ikke vil gå på kompromis med. I sin selvrefleksive proces undersøger Amy sine parforholdserfaringer, og hvilke værdier et fremtidigt forhold skal bygge på. Hun skærper på forskellige tidspunkter i forløbet det narrative, hun lever efter, og opfattelsen af sig selv. Intellektuelle, politiske og eksistentielle samtaler er nødvendige for hende sammen med vennerne og kæreste. Men også respektfuldt at give hinanden plads og alenetid oplever hun nu som meget væsentligt. Hendes livsplanlægning og selv-identitet tager en ny udvikling.

Det centrale i Amys beretning, som hun har fælles med andre studerende, er refleksionen over parforholdserfaringer, sig selv og udviklingen af nye perspektiver. Hun er aktiv i feministiske kredse og bliver mere bevidst om sig selv som kvinde. Der er værdier, hun ikke vil gå på kompromis med, så hellere være alene – i hvert fald for en tid. Hun har ikke før reflekteret så meget over sig selv og sit indre liv. Men bruddet med ungdomskæresten skaber forandring og indre refleksion over følelser og tanker, der før følte angstprovokerende. Hun forbinder selverfærede indsigter om kønsidentitet med politisk handlen, blandt andet i demonstrationer for lovforslaget om ægteskabsret for to af samme køn i 2017. Hendes egen proces og værdier bliver politiske for hende. På det personlige plan får naturen, fordybelse og venskaber en ny betydning i denne livsfase, hvor hendes syn på sig selv og hendes livsperspektiv ændrer sig gennem refleksioner over kærligheden, livsværdier, og hvem hun selv er.

Også Olivia, en anden studerende, undersøger og længes efter at lære sig selv bedre at kende. 24-årige Olivia studerer Creative Writing og Kulturstudier. Hun sidder ofte alene på sit værelse og skriver tanker ned i sin dagbog. En dag fortæller hun:

Jeg føler, man har en forestilling i ens hoved om, hvilken slags person man gerne vil være sammen med, og hvem du selv gerne selv vil være. Så ender man sammen med en, som ikke er dårlig, men bare totalt forskellig fra det, du forestillede dig. Så begynder du at spørge dig selv om, hvem du er? Du forsøger at finde ud af det for at skabe mening i det hele.

Olivia beskriver kærlighedslivets uforudsigelige karakter og den store usikkerhed, det skaber for hende. At udtrykke sig i sin dagbog og i kreativ skrivning er for hende en måde at skrive sig til klarhed og mening. Gennem det udvikler hun en meningsfuld selvfortælling og selvidentitet (Giddens 1991:5-6). Som et moderne, menneske ser Olivia fremad i kærlighedslivet og reflekterer over, hvem hun passer sammen med. Hun forsøger at skabe et refleksivt projekt gennem at kolonisere fremtiden (Giddens 1991:32, 86). Men som Olivia forklarer, kan man ende op med en helt anden type end det forestillede idealbillede af en kæreste. Olivia møder og genoptager kontakten med ekskæresten Daniel, som hun ikke troede, hun skulle være sammen med igen, da han mere er til hård teknomusik end det litterære og kunstneriske, og desuden som erklæret polyamorøs er kæreste med Lauren. Men et digt, han skriver om og til hende, får Olivia til at ændre mening. Digtet viser, at han ser hendes kvaliteter, og hvem hun er bag hendes slør af usikkerhed og depression: »Det har været virkelig svært at se mig selv på den måde«, udtrykker hun senere. Med digtet som en vigtig følelsesmæssig kommunikation bevæger de sig mod en mere parforholdslignende relation, sideløbende med Daniels forhold til Lauren. Ud fra Giddens' teori kan udvekslingen mellem Olivia og Daniel ses som en form for gensidig *blotlæggelseskommunikation*, der skaber tillid og styrker deres relation (Giddens 1994). De gør sig gennemskelige for hinanden i en gensidig sårbarhed.

Olivia afprøver sig selv af i en ny situation med det åbne, polyamorøse parforhold. Hun eksperimenterer som andre moderne unge med parforhold og seksualitet. Men hun finder det ikke let:

Jeg forsøger at finde ud af, hvem jeg er, hvordan jeg vil være, og om jeg kan leve med det polyamorøse kærlighedsliv. Jeg var så villig til at omfavne »casual sex« og undersøge forskellige slags kærlighed og glæder. Men jeg vidste jo fra starten, at det ikke passer til min personlighed at være »casual« eller at være i et polyamorøst parforhold. Det er ikke, hvad jeg vil. Jeg vil have børn og en klassisk familie i fremtiden, men Daniel vil adoptere børn og leve i et polyamorøst forhold.

Olivia reflekterer konstant over, hvad der er den *rigtige* livsplanlægning for hende. Tør hun satse på forholdet til Daniel, når de har så forskellige værdier og livsperspektiver. Samtidig oplever hun, at det biologiske ur tikker i forhold til at få børn, mens han er mere fri og endda har en kæreste ud over hende. Tør hun eksperimentere og fortsætte forholdet? Relationen med Daniel er både intens, kærlighedsfuld og gør hende usikker. I sin dagbog skriver hun:

Jeg elsker at se dig vågne, dine tanker, ord og viden om musik. Følelsen af dage i sengen sammen, dine kys og arme, og det, jeg føler i dit selskab. Den måde du får mig til at se mig selv. Men kærlighed er også

at se dig elske og begære andre. Så det at elske dig er også at føle sig lille og utilstrækkelig – at jeg aldrig vil være nok. Det er at elske, at du har så meget at give andre mennesker, at du drager omsorg for dem. Så hvordan kan jeg bebrejde dig det? Hvordan kan jeg ønske at begrænse disse følelser. Jeg vil ikke gøre din verden mindre på grund af mig. Men det gør mig utryg og usikker og er ikke noget, jeg længes efter på længere sigt.

Olivia vil gerne være »large« og ikke begrænse sin kærestes udfoldelse. Hun forsøger at være rummende, selvopofrende og altruistisk, som empirisk sociologi om kærlighed lægger vægt på (Belleau et al. 2020:34). Samtidig er det ikke let for hende, hun overskrider sine egne grænser, giver køb på sine egne værdier og oplever både glæde og utryghed i relationen. Men hendes selvudforskning gør det mere klart for Olivia, hvad der er betydningsfuldt for hende: En kærlighed, der »drager de to tættere sammen og gør, at de vil bruge al tid sammen«, og når passionen »mindskes« over tid, forandres den til en »dyb, samhörig og tillidsfuld kærlighed« mellem to mennesker, der ønsker en familie med børn. Olivia repræsenterer de studerende, som afprøver sig selv i kærlighedsrelationer, de ikke har planlagt. Hvor følelserne og tiltrækningen tager en anden drejning, end de rationelt havde forestillet sig. Deres søgen efter kærlighed bringer dem i uvante, ukontrollerbare situationer, hvor de som selvudforskende individer får mulighed for at lære nyt om sig selv. De søger at give plads til hinandens selvrealisering, men også lære selv at tage plads i et kompliceret kærlighedsliv med egne og den andens behov, grænser og livsmål.

De tre cases er eksempler på de studerendes engagement i kærlighedslivet med undersøgelser af sig selv og læring gennem kærlighedserfaringer. Krish former sig selv i længslen efter en særlig forbindelse. Han afprøver sig selv i selvhjælpsteknikker og nye initiativer. Amy tager initiativ til at bryde det trygge, kendte. Hun vender opmærksomheden indad i stilhed og selvrefleksion, åbner sig samtidig mere udad mod venskabsrelationer og politisk aktivitet. En åbning til noget nyt, ukendt tager langsomt form. Olivia søger trygheden i et tidligere forhold, hvor hun føler sig støttet og 'set' i perioder med depression. Men prøver også sig selv af i en uvant situation, hun ikke havde planlagt i mødet med det polyamorøse, overskridelse af grænser, seksuelt og følelsesmæssigt. Med Giddens ser vi, hvordan de unge undersøger sig selv i et udfordrende kærlighedsliv og søger at skabe en sammenhængende fortælling om dem selv, deres liv og identitet. I det følgende ser vi nærmere på relationsarbejdet i et ungt parforhold.

Unge romantiske engagement: relationsarbejde

Emma er 25 år, læser journalistik og postkoloniale studier, er kæreste med Jack og bruger meget tid på sine studier. Hun er taknemmelig under vores inter-

views, hvor hun ofte tegner og maler imens. Emma møder allerede Jack, da hun er 13 år. De kredser om hinanden i en kompliceret relation af misforståelser, konflikt og jalousi. Først da hun er 17, finder de sammen som kærester. Der følger fire år, hvor de skaber tryghed, stabilitet og tillid i deres parforhold. At have tillid til og være der for hinanden, forklarer Emma, opstår ikke kun gennem det verbale. Det er også at være lydhør overfor og opmærksom på hinanden og den andens behov. I Emmas og Jacks forhold er der forelskelse, værdifuldt venskab og en kærlighed med en særlig forståelse og forbindelse, som er udviklet gennem flere år:

Emma og Jack slås for sjov i sofaen og griner højt. De fortaber sig intenst i hinandens blik. Stuen emmer af den særlige forbindelse imellem dem. De opdager mig, griner, og Jack siger, at de flirter. Emma ryster rødmende på hovedet. De spørger, om jeg vil drikke kaffe med dem. Vi hygger og snakker om at føle sig forstået og mødt i et parforhold. Emma fortæller lavmælt: »Da man var yngre, troede man, at man skulle finde en, hvor man kunne krydse alle de bokse af, som så godt ud på papir, men i virkeligheden er kærlighed meget mere end det. Du kan lide et andet menneske for, hvordan han får dig til at føle sig, ikke for, hvad han er på et skema. Jeg føler, at Jack virkelig har været med mig i de mest kritiske øjeblikke i mit liv. Jeg tror, han er den første person, jeg virkelig har følt mig tryk ved. Jeg føler mig tættere på og stoler mere på ham end nogen anden, selv min familie. Man føler, man ikke ville være, hvem man er, hvis den anden ikke var der. At han er en del af mig, og jeg af ham. Der er så meget af vores identitet, som er forbundet med den anden. Jeg ved, det er plat, men jeg tror, vi altid troede, at vi er hinandens sjælevenner.

For Emma gør det, at de har delt så mange både udfordrende situationer og gode oplevelser, at hun føler sig tæt forbundet med Jack. Hun ser ham som sin bedste ven og fortrolige. Gabb og Fink beskriver fra deres empiriske forskning, at adskillelsen mellem venskabelig og romantisk kærlighed er en falsk skelnen (Gabb & Fink 2018:139). Hos Emma og Jack ser vi både en stærk venskabskærlighed, samtidig med at Emma lægger vægt på den romantiske forestilling, når hun omtaler dem som »sjælevenner«. »Sjælevenner« eller »den eneste ene« er udtryk, der er en del af et udbredt kærlighedsideal i det moderne samfund (Alberoni 1981; Belleau et al. 2020; Berlant 2011; Illouz 2012). Unge mennesker trækker ofte på forestillingen om, at parforhold er »for evigt«, baseret på den semantiske meningsregel og forestilling om, at ægte kærlighed er varig. Når mennesker forstår og praktiserer deres kærlighedsliv ud fra denne meningsforestilling, er det med til at stabilisere forholdet (Belleau et al. 2020:30). Blandt andet ved, at partnerne mere eller mindre bevidst vælger at se bort fra ting, der kan underminere kærlighedsforholdet. Før eller

siden møder forholdet imidlertid modstand og udsættes for »virkeligheds-tjek« som hos Emma og Jack (Belleau et al 2020:30).

Efter fire års parforhold med Jack, der ifølge Emma har været ret problemfrit, bliver hun tiltrukket af en kollega. Hun stopper imidlertid hurtigt flirten og føler derfor, hun har sit på det rene, da hun fortæller Jack om episoden. Ifølge Emma gør han grin med begivenheden og hende. I beskrivelsen af episoden forklarer hun, at det altid er hende, der skal tage vare på deres følelsesmæssige relation og tage initiativ til de nødvendige samtaler om forholdet. Andre kvinder i undersøgelsen gav ligeledes udtryk for, at de følte, de var ansvarligt for at tematisere følelser i parforholdet, som forskning i romantiske relationer også peger på (Giddens 1992; Hirsch & Wardlow 2006; Illouz 2012). Emma tager efter denne episode et år på studieophold i Spanien, hvor Jack og hun aftaler, at de er »frie« til at have andre seksuelle partnere. De vil ikke begrænse hinanden, og muligvis ønsker de også at have friheden til at udforske andre romantiske relationer, før de *vælger* hinanden. I aftalen er der en form for pragmatisme, hvor de sætter hinanden fri. Men de er besluttede på at være kæresten igen, når Emma kommer tilbage. Deres »aftale« bygger på en tillid til, at de hører sammen på et dybere plan og kan klare adskillelsen og friheden. De er således eksempler på det frihedsdyrkende, moderne menneske, som Giddens' modernitetsteori beskriver, der vil give plads til hinandens udfoldelse og i kærlighedens navn ikke begrænse hinanden. I de frisatte relationer bliver de involveredes gensidige aftaler særligt betydningsfulde, fordi de kan bidrage til tillid, dybere forbindelse og tilregnelighed i forholdet. Det følgende viser imidlertid, som også Giddens er inde på, hvordan den kontinuerlige tillidsopbygning er afgørende for den rene relation, og hvordan svigt og aftalebrud kan underminere den forbundethed, der skabes over tid.

Da Emma kommer hjem igen, er Jack klar til at genoptage parforholdet, men Emma har brug for »at genoptage relationen stille og roligt«. Det gør ham utryk og bange. Gennem venner bliver Emma bekendt med, at Jack igen ser den kvinde, han har haft et forhold til, mens hun var væk. Det var ikke en del af aftalen om »frihed«, som kun var, mens de var adskilte. Hun er chokeret, ulykkelig, rasende, og hendes tiltro til Jack bliver til følelser af svigt og sorg. Tillid og troskab er afgørende idealer i kærlighedslivet, som kærligheds-sociologien har dokumenteret (Alberoni 1981; Belleau et al. 2020:36-37; Gabb og Fink 2018; Hooff 2013). Det er det også for Emma og Jack. Det er okay at ses med andre seksuelt og kærlighedsmæssigt, når de har aftalt det, men det er et tillidsbrud, når det fortsætter, efter Emma er hjemvendt. De forsøger alligevel at få parforholdet til at fungere. Men efter ihærdigt at have forsøgt at tilgive Jack i et halvt år og slippe følelsen af svigt, opgiver Emma og slår op med Jack.

Hun savner Jack for meget, og de finder efter noget tid sammen igen. Da hun genoptager forholdet med Jack, støder hun mod en norm, de kvindelige samtalepartnere ofte beskrev, at en kvinde med respekt for sig selv ikke vender tilbage til en mand, der har været hende utro. Emma vælger imidlertid

parforholdet til, selvom det er skamfuldt over for veninderne, som hun forklarer. En kønnet dimension er her, at Emma ikke kun oplever at blive svigtet af Jacks utroskab, men også oplever omverdenens dom over hende som en uselvstændig, afhængig kvinde, når hun tilgiver ham. Emma fastholder ikke desto mindre parforholdet, selvom hun til tider fyldes af sorg og frustration. Hun udtrykker, at hvis hun bare evnede at tilgive Jack, ville de have det som før. Hun tager ansvaret og skylden for deres udfordringer på sig, men vreden er der fortsat, når han gør det mindste forkert, og hun føler ikke den samme fascination eller glæde ved ham som tidligere. Hun overvejer, om der er sket for meget skade til, at de kan blive så dybt forenede igen og sætter spørgsmålstegn ved, hvor godt hun *egentlig* kender ham. Af og til hader hun Jack, fortæller Emma, men samtidig kan hun ikke give slip på ham og ønsker ham i sit liv. Da Emma bliver færdig som journalist og skal et år i praktik ude på landet, skilles de. De undersøger nye kærlighedsforhold hver især, men holder kontakten og deres relation vedlige. Efter praktikåret genoptager de deres parforhold og bor i dag sammen som par i Perth.

Emma og Jack er et blandt mange eksempler på de udfordringer, det engagement og den forpligtelse, der eksisterer i mange af de unges længerevarende parforhold. Efter adskillelse, svigt, sorg og brud søger de stadig hinanden og finder sammen igen. Blandt de unge mennesker eksisterer således en stædig og vedvarende tro på parforhold, tætte forbindelser udviklet over tid og vigtigheden af relationsarbejde i vedligeholdelsen og udviklingen af forholdet.

Konklusion: Unges engagerede kærlighedsarbejde

I denne artikel har vi gennem et kvalitativt datamateriale bestående af universitetsstuderende undersøgt væsentlige træk, der kendetegner moderne, urbane middelklasse-unges kærlighedsliv. Undersøgelsen viser de unges mangfoldige kærlighedsliv, hvor de eksperimenterer med, undersøger og reflekterer over forelskelse og parforhold i en åben livssituation under uddannelsen. Universitetsmiljøet og uddannelsesperioden giver særlige muligheder i frisatheden fra kravet om arbejde, tjene penge og stifte familie. De studerende kan i særlig grad være udforskende og eksperimenterende i deres undersøgelse af sig selv og kærlighedslivet. Vi har lagt vægt på to centrale områder i unges kærlighedsliv: 1. forelskelse og spænding samt 2. selvidentitet og relationsarbejde. De studerende søger på den ene side spænding, intensitet og forelskelse som grundlag for parforholdet, og som de håber varer ved. På den anden side er det romantiske liv en lærings- og udviklingsproces, hvor de reflekterer over og engageret udforsker, hvilken type partner, kærlighedsforhold og seksualitet der er meningsfyldt. De unge udtrykker en søgen efter dybe, meningsgivende parforhold, hvor de føler sig mødt i en særlig relation af intimitet. Parforhold indebærer for dem et forpligtende relationsarbejde med udvikling af følelses- og relationskompetencer som respekt, lydhørhed,

indlevelse- og kommunikationsevne. Både de unge mænd og kvinder ser parforhold som noget, der skal plejes og kultiveres. Blandt de kvindelige informanter eksisterer der imidlertid en mere udviklet evne til at tale om følelser og tage ansvar i romantiske relationer. Denne kønnede ulighed har også andet forskning beskrevet, men vores artikel adskiller sig ved også at gengive unge mænds selvudvikling, investering og forpligtigelse i kærlighedslivet (jf. Bogle 2008; Illouz 2012; Berlant 2011; Povinelli 2006).

Vores fokus på unge er et bidrag til nyere empirisk kærlighedssociologi, der indtil nu har fokuseret på mere etablerede parforhold mellem voksne, der ikke længere er i begyndelsen af deres ungdom (Brownlie 2014; Gabb & Fink 2018). Vores analyse nuancerer toneangivende samtidsdiagnosers fokus på nydelse, flygtigt engagement og kommercialisering af kærlighedslivet såvel som de teorier, der fokuserer på frisættelse, demokratisering og nedprioritering af forelskelse og følelser (Bauman 2013; Beck & Beck-Gernsheim 1995; Bogle 2008; Giddens 1994; Illouz 2012, 2019; Jepsen 2018; Wade 2017). Overordnede samfundsteorier om kærlighed forenkler det levede liv og indfanger ikke fyldestgørende nuancerne. Uforpligtende Tinder- og »hook up«-adfærd praktiseres blandt unge som en af flere datingmuligheder. Men de unges romantiske liv er langt mere kontrastfyldt sammensat af forelskelse og spænding, refleksion og identitetsudvikling samt tryghedssøgen og forpligtende relationsarbejde. Artiklen bidrager til empirisk forskning i kompleksiteten, der kendetegner unges romantiske liv og selvudforskning. Der er behov for yderligere, kvalitative og kvantitative undersøgelser af forskellige ungdomsgrubers kærlighedsliv, hvor også fokus på kønnenes forskellighed og fælles-træk er vigtig. På denne måde kan vi udvikle forståelsen af unges romantiske liv og ikke som i dag være overladt til unuancerede beskrivelser af deres dyrkelse af flygtige forbindelser og uforpligtende sex.

Note

Tak for nyttige kommentarer fra kolleger samt anonyme bedømmere.

Litteratur

- Alberoni, F., 1981, *Forelskelse og kærlighed*. København: Informations Forlag.
- Badiou, A., 2017, *Lovsprisninger af kærligheden*. Aarhus: Forlaget Philosophia.
- Bauman, Z., 2003, *Liquid Love: On the Frailty of Human Bonds*. Cambridge: Polity Press.
- Beck, U. & E. Beck-Gernsheim, 1995, *The normal chaos of love*. Cambridge: Polity Press.
- Belleau, H., Piazzesi, C., & Seery, A., 2020, »Conjugal Love From a Sociological Perspective: Theorizing From Observed Practices«. *Canadian Journal of Sociology*, Nr. 45 (1), 2020: 23-46. <https://doi.org/10.29173/cjs29434>
- Bogle, K., 2008, *Hooking up: Sex, Dating, and Relationships on Campus*. New York: New York University Press.

- Brownlie, J., 2014, *Ordinary Relationships – A Sociological Study of Emotions, Reflexivity and Culture*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Chapman, B., & Ryan, C. 2005, »The access implications of income-contingent charges for higher education: Lessons from Australia.« *Economics of education review* 24.5: 491–512. <https://doi.org/10.1016/j.econedurev.2004.08.009>
- Danmarks Statistik 2020, »Online dating er mest brugt af mænd«. *Danmarks Statistik*, Link: <https://www.dst.dk/da/Statistik/nyt/NytHtml?cid=39770>. Downloadet: 20. august, 2020.
- Danmarks Statistisk 2021, »Skilsmisser i 2020 på niveau med tidligere år«. *Danmarks Statistik*, Link: <https://www.dst.dk/da/Statistik/nyt/NytHtml?cid=31834>. Downloadet 20. maj, 2021.
- Davidson, B., Joinson, A. & Jones, S., 2018, »Technologically Enhanced Dating: Augmented Human Relationships, Robots and Fantasy«, I Papacharissi, Zizi (red.): *A Networked Self and Love*. Oxford: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315193472-8>
- Dempsey, D., Hillier, L. & Harrison, L., 2001, »Gendered Sexplorations among Same-Sex Attracted Young People in Australia«. *Journal of Adolescence* nr. 24(1): 67-81. <https://doi.org/10.1006/jado.2000.0363>
- Drummond, M., Filiaul, S., Anderson, E. & Jeffries, D., 2015, »Homosocial intimacy among Australian undergraduate men«. *Journal of Sociology* 51(3): 643-656. <https://doi.org/10.1177/1440783313518251>
- Duncan, S., 2015, Women's Agency in Living Apart Together: Constraint, Strategy and Vulnerability. *The Sociological Review*, nr. 63(3): 589–607. <https://doi.org/10.1111/1467-954X.12184>
- Fink, J. & Gabb, J., 2018, *Couple Relationships in the 21st Century – Research, Policy, Practice*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Gammeltoft, T., 2010, »Intimiteten. Forholdet til den anden«, I Hastrup, Kirsten (red.): *Ind I Verden. En Grundbog I Antropologisk Metode*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Giddens, A., 1991, *Modernity and Self-Identity: Self and Society in Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A., 1994, *Intimitetens forandring – Seksualitet, kærlighed og erotik i det moderne samfund*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Gross, N., Simmons, S., 2002, Intimacy as a Double-Edged Phenomenon? An Empirical Test of Giddens, *Social Forces*, Volume 81, Issue 2, Pages 531–555, <https://doi.org/10.1353/sof.2003.0011>
- Hatfield, E., Rapson, R. & Purvis, J., 2020, *What's Next in Love and Sex, Psychological and Cultural Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press <https://doi.org/10.1093/oso/9780190647162.001.0001>
- Hirsch, J. & Wardlow, J., 2006, *Modern loves, – The anthropology of romantic courtship & companionate marriage*. Ann Arbor: University of Michigan Press. <https://doi.org/10.3998/mpub.170440>
- Hollan, D. & Levy, R., 2014, »Person-Centered Interviewing and Observation«, I Bernard, Russel B. and Clarence C. Gravlee (red.): *Handbook of Methods in Cultural Anthropology*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- Hooff, J., 2013, *Modern Couples? Continuity and Change in Heterosexual Relationships*. Burlington: Ashgate Publishing Company.
- Hooks, B., 2000, *All About Love. New Visions*. New York: Harper/Perennial.

- Højer, L. & Bandak, A., 2015, »Introduction: the power of example«, I A. Bandak, & L. Højer (red.): *The Power of Example: Anthropological Explorations in Persuasion, Evocation and Imitation*. New Jersey: Wiley. <https://doi.org/10.1111/1467-9655.12173>
- Illouz, E., 2012, *Why Love Hurts: A Sociological Explanation*. Cambridge: Polity Press.
- Illouz, E., 2019, *The End of Love – A sociology of negative relations*. Oxford: Oxford University Press.
- Jepsen, R., 2018, »Fanget i fantasien om kærlighed«. *Dansk Sociologi*, Nr. 4/29, 2018: 56-79. <https://doi.org/10.22439/dansoc.v29i4.5950>
- Klinenberg, E., 2012, *Going Solo: The Extraordinary Rise and Surprising Appeal of Living Alone*. London: Penguin Books.
- Kobayashi, K., Funk, L. & Khan, Mushira M., 2017, »Constructing a sense of commitment in 'Living Apart Together' (LAT) relationships: Interpretive agency and individualization«. *Current Sociology*, Nr. 65(7), 991–1009. <https://doi.org/10.1177/0011392116653237>
- Lindholm, C., 1995, Love as an Experience of Transcendence. I Jankowiak, William (red.): *Romantic passion, a universal experience?* New York: Columbia University Press.
- Luhmann, N., 2010, *Love: A Sketch*, Polity Press: Cambridge.
- Møller, K. & Petersen, M., 2018, »Bleeding Boundaries: Domesticating Gay Hook-up Apps.« I Andreasen, Rikke et al. (red.): *Mediated Intimacies*. <https://doi.org/10.4324/9781315208589-18>
- Nielsen, C., 2019, »Ungdom«, i Blok, Anders & Carsten Bagge Laustsen (red.): *Sociologiens problemer*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Poder, P., 2019, Book review essay. What makes contemporary love relationships enduring? *Emotions and Society* vol. 1, no 1, <https://doi.org/10.1332/263168919X15580836411887>
- Povinelli, E., 2006, *The empire of love, toward a theory of intimacy, genealogy, and carnality*. Durham London: Duke University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv1220mt8>
- Rasmussen, L., 2019, »76 procent tror på et livslangt monogamt parforhold«. *Politiken*, d. 8. juli.
- Rye Thomsen, M., 2019, »Longing For Love: En etnografi om kærlighed, socialitet, selv og tilblivelse blandt universitetsstuderende i Sydney,« København: Institut for Antropologi.
- Rye Thomsen, M., 2020, »I Covid-19 Karantæne på Egmont Kollegiet: Indblik i et udfordret kærlighedsliv og en forhandlet moralitet,« *Jordens Folk* 55, no. 1: 19-29.
- Scanlon, L., Rowling, L. & Weber, Z., 2007, »You Don't Have Like an Identity... You Are Just Lost in a Crowd: Forming a Student Identity in the First-Year Transition to University«. *Journal of Youth Studies*, Nr. 10(2): 223-241. <https://doi.org/10.1080/13676260600983684>
- Scheff, T., 2006, *Goffman Unbound! A New Paradigm for Social Science* Boulder: Paradigm Publishers.
- Seebach, S., 2017, *Love and Society – Special Social Forms and the Master Emotion*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315753560>
- Spradley, J.P., 1979, *The Ethnographic Interview*. Fort Worth: Harcourt Brace Jovanovich.
- Thagaard, T., 2005, *Følelser og fornuft. Kjærlighetens sosiologi*. Oslo: Abstrakt Forlag.
- Svendsen, G. & Jensen, M., 2016, »Den evige jagt på anerkendelse.« *Berlingske*, 5. marts.
- Wade, L., 2017, *American Hookup: The New Culture of Sex On Campus*. New York: W.W. Norton & Company.

Engaged love lives: A qualitative analysis of reflexive young persons' falling in love, self-identity and relationship work.

In present society peoples' love life is influenced by developments such as online dating, singles' culture and a somewhat steady divorce rate of around 50%. According to influential sociologists like Zygmunt Bauman and Eva Illouz, such developments lead to societal dissolution, as late modern people apparently seek ego-centred forms of enjoyment and freedom from obligations. However, while signs of such dissolution can be detected, modern people still dream about falling in love and being intimately connected in long enduring couple-hood. In this article we investigate young persons' notions of romantic love and how they conduct themselves in romantic relations based on a five month fieldwork among university students in Sydney, Australia. We focus on two main themes: 1) falling in love and excitement, and 2) engaged self-identity and relationship work. The analysis shows that young peoples' love life is characterized by a longing and a seeking for falling in love combined with self-exploration and commitment in romantic relationships. The article, thus, challenges popular sociological narratives of decay, which emphasizes how young people apparently become absorbed in egocentric pleasure-seeking and merely episodic romantic or sexual relationships.

Keywords: Romantic love, relationship work, self-identity, polyamory, dating.

Troels Schultz Larsen

Parallelsamfundets sociologi

Hvad er et parallelsamfund? Og giver det mening sociologisk set at anvende begrebet i en dansk sammenhæng? I tysk sociologi har man over de sidste to årtier beskæftiget sig begrebsligt og empirisk med parallelsamfund og deres mulige fremkomst. I denne forskning findes flere konkrete definitioner af begrebet. Fælles for disse er, at de understreger de kollektive og institutionelle aspekter af begrebet. For at der kan tales om parallelsamfund, må der for det første være tale om en relativt homogen gruppe med en identitet konstrueret mere eller mindre i opposition til majoritetssamfundet. For det andet må der være tale om opbygning af en relativt udbredt institutionel parallelitet socialt, økonomisk, kulturelt etc., men ikke nødvendigvis bosætningsmæssigt. Det er således en udbredt misforståelse, at parallelsamfund nødvendigvis er stedsbundne. Empirisk er der udbredt enighed om, at de boligområder, der fremhæves i medierne og politisk ikke kan betragtes som parallelsamfund. Hertil er de for heterogene kulturelt, socialt, etnisk og religiøst og uden væsentlig institutionel parallelitet. Omvendt diskvalificerer det ikke parallelsamfunds-begrebet sociologisk set hverken i en tysk eller en dansk kontekst. Således bør vi i en dansk sammenhæng tage ved lære af den tyske forskning og afvise anvendelsen af begrebet parallelsamfund om de stigmatiserede almene boligområder, men samtidig åbne for en nuanceret empirisk sociologi, baseret på klart definerede begreber, om mulige parallelsamfund og deres eventuelle fremkomst.

Nøgleord: Parallelsamfund, Ghetto, Udsatte boligområder, Stigmatisering, Chicago-skolen.

Politikere og medier har i de sidste år talt meget om udbredelsen af parallelsamfund i Danmark. De omtaler parallelsamfund som faktisk eksisterende, og der iværksættes løbende tiltag, politikker og lovgivning, der skal modvirke dem. Tiltagene iværksættes uden nogen klare forståelser eller definitioner af, hvad der egentlig karakteriserer et parallelsamfund. Til eksempel skitseres det i parallelsamfundsredegørelsen fra 2019, at der ikke findes nogen: »*officiel eller entydig definition på et parallelsamfund.*« og videre, at der heller ikke eksisterer »*en entydig definition af, hvornår den enkelte person eller familie tilhører et parallelsamfund*« (Økonomi- og Indenrigsministeriet 2019:37). I forlængelse heraf stilles følgende retoriske spørgsmål, hvorpå der gives et tautologisk og ikke operationelt svar: »*Er det, når man sjældent omgås personer med dansk oprindelse? Skal man opføre sig på en bestemt måde, eller skal man have et bestemt livssyn? Det er et individuelt spørgsmål, om man føler et større tilhørsforhold til et parallelsamfund end resten af samfundet. Det handler om det enkelte individs selvopfattelse, identitet og værdigrundlag*« (Økonomi- og Indenrigsministeriet 2019:40-41, se også Økonomi- og Indenrigsministeriet 2018:8; Regeringen 2018).¹ Ikke desto mindre opereres der med en forståelse af parallelsamfund som: »*et samfund, som er fysisk eller mentalt isoleret og følger egne normer og regler, uden nogen nærværdig kontakt til det danske samfund og uden ønske om at blive en del af det danske samfund.*« (Økonomi- og Indenrigsministeriet 2019:37). Men hvad en sådan forståelse vil sige i praksis står hen i det uvisse.² Trods disse uklarheder er begrebet allerede blevet en del af den eksisterende lovgivning. F.eks. hedder det i *Bekendtgørelse om fysisk forandring af hårde ghettoområder*, der omhandler den del af parallelsamfundspakken, hvor boligområder er kommet på listen over hårde ghettoområder (efter november 2021, omdannelsesområder), som skal reducere antallet af almene familieboliger til maksimalt 40 %, at »*ved transport-, bygnings- og boligministerens vurdering af en dispensationsansøgning [om at omdanne færre end 60 % af boligerne] lægges vægt på graden af parallelsamfund og boligområdets historik*« (BEK nr. 1354 af 27/11/2018 § 5, stk. 3).³ Det vil sige, at et uklart begreb kan være med til at afgøre, hvorvidt almene familieboliger skal omdannes og beboerne i yderste konsekvens tvangsforflyttes. Det stiller spørgsmål om, hvad et parallelsamfund overhovedet er, hvordan det kan defineres, og om det overhovedet giver mening sociologisk set at anvende begrebet i en dansk sammenhæng? Det er disse spørgsmål, der står i centrum for denne artikel.

Forskningsmæssigt går diskussionerne om udviklingen af parallelsamfund tilbage til slutningen af det 19. århundrede, i forbindelse med bl.a. den italienske immigration til USA. Den tidlige Chicago-skole interesserede sig ligeledes for spørgsmålet omkring parallelsamfund og etniske og religiøse enklaver. Mere nutidigt er det i hovedsagen inden for den tyske forskning, at begrebet er blevet diskuteret og gjort til genstand for teoretisk refleksion, empirisk analyse og begrebslig udvikling. Det er primært denne forskning, der tages udgangspunkt i her. Det giver for det første mulighed for at gøre en

tysksproget litteratur tilgængelig for et dansk publikum i en tid, der er domineret af en engelsksproget litteratur. Samtidig er den tyske samfundsmæssige kontekst på mange områder mere sammenlignelig med den danske end den amerikanske, hvor mange sociologiske begreber udvikles og eksporteres fra.

En anden væsentlig årsag til at tage udgangspunkt i den tyske forskning er, at den danske forskning på området er sparsom. Det er en række forskellige og beslægtede forskningsområder i Danmark og internationalt, som beskæftiger sig med samme overordnede problemstilling, og som i visse tilfælde er delvist overlappende med den tyske parallelsamfunds forskning. Det gælder til eksempel, uden at der er tale om en udtømmende liste, forskning i 'byens udstødte, ghettoer og territoriel stigmatisering' (Wacquant 1993; 2013 i dansk sammenhæng se f.eks. Schultz Larsen 2011; 2012; 2019; Jensen & Christensen 2012; Schultz Larsen og Delica 2019; Hansen 2021). Forskningen i forskellige subkulturer herunder unge etniske mænds fællesskaber eller 'gadekulturer', der bl.a. er relaterede til deres oplevelser af marginalisering, diskrimination og manglende anerkendelse og deres måder at håndtere disse oplevelser på (Klinker & Blide 2009; Larsen & Jensen 2014; Jensen 2018; Kalkan 2018; 2021). Det gælder også for forskningen i 'område-effekter', 'etnisk segregering', 'social kapital og social kontrol' (Winding 2007; Christensen 2013; Damm 2014; Andersen 2021).⁴ I tillæg til disse perspektiver findes også en stor mængde anvendt forskning og evalueringer af boligsociale indsatser, strategier og programmer mm. Fælles er, at denne forskning ikke direkte forholder sig til parallelsamfundsbegrebet. Det nærmeste en egentlig parallelsamfundsdiskussion uden for Tyskland i dag er formentlig den engelske forskning omkring etniske minoritetsgruppers mulige selv-isolation og selv-segregering [self-segregation]. Denne har flere lighedstræk med den tyske debat, og i begge tilfælde er der et stærkt fokus på muslimske minoriteter i særligt i kølvandet på 9/11. Næsten samtidig hermed var der en række optøjer i det nordlige England i 2001, der blev fulgt op af en række undersøgelseskommissioner centreret omkring begrebet 'parallel-lives' (Ouseley 2001; Denham 2001; Cattle 2002; 2004; Burgess et.al. 2004). Imidlertid bliver spørgsmålet om fremkomsten eller eksistensen af egentlige parallelsamfund stort set heller ikke berørt. Det gælder også i den tilsvarende akademiske

forskning (Simpson 2004; Phillips 2006; Hess 2008; Vertovec 2010; Herman & Jacobs 2015; Peucker & Ceylan 2017).

I det efterfølgende gennemgås den begrænsede danske forskning på området. Herefter skitseres kort den tidlige amerikanske parallelsamfunds forskning for at synliggøre det arvegods, den nyere tyske forskning bygger på. Artiklens hoveddel har fokus på den tyske forskning, forskellige definitioner af parallelsamfund og deres operationelle potentialer og udfordringer. Afslutningsvist diskuteres det, hvad vi i en dansk kontekst kan lære af denne forskning, og hvilke nye spørgsmål der åbnes op for.

Den danske forskning i parallelsamfund

I dansk sammenhæng har der ikke være forsket meget specifikt i parallelsamfunds begrebet, dets mulige definition, eller om der findes faktisk eksisterende parallelsamfund. Omvendt er der over de seneste år fremkommet forskning, der berører begrebet på forskellig vis. Mest kendt i offentligheden er formentlig Anna Freieslebens ph.d.-afhandling fra 2016, der undersøger brugen af begrebet 'parallelsamfund' i medierne og politisk fra 1967 til 2016 (Freieslebens 2016). Men Freiesleben afgrænser sig eksplicit fra at definere begrebet og undersøger heller ikke, hvorvidt der faktisk eksisterer parallelsamfund i Danmark. På samme måde har Kristina Simonsen (2016) lavet en diskursanalyse af regeringens ghetto-strategi fra 2010 (Regeringen 2010), og hvorledes denne anvendes i konstruktion af danskhed gennem den negative konstruktion af 'andethed' [Othering]. Herunder hvorledes den forstillede eksistens af parallelsamfund i sig selv bliver en udfordring for og af forestillingerne om national suverænitet og homogenitet (Simonsen 2016). Mia Fallov og Rasmus Birk (2021) undersøger, hvorledes ghetto- og parallelsamfunds begrebet anvendes strategisk til på den ene side at producere konkrete, statistiske og styrbare [governable] sociale kategorier, men på den anden side også åbner op for en mobilisering og modstand fra neden, som det f.eks. kommer til udtryk i den sociale bevægelse Almen modstand. Martin Frandsen og Jesper Hansen (2020) undersøger den historiske og politiske tilblivelse af parallelsamfundspakken fra 2018, mens Gunvor Christensen (2020) undersøger den diagnose, der stilles i parallelsamfundspakken, og hvorledes den vil påvirke de udsatte boligområder med afsæt i, hvad eksisterende forskningen tilsiger. Fælles for alle disse undersøgelser er, som nævnt, at de ikke berører selve begrebet som sådan.

Lidt mere direkte, men stadig uden at tackle parallelsamfunds begrebet frontalt har Troels Schultz Larsen og Kristian Nagel Delica sammen og hver for sig arbejdet med empiriske undersøgelser af ghettoer og territorial stigmatisering. Schultz Larsen har med udgangspunkt i empiriske undersøgelser dels afvist, at der findes 'ghettoer' i en dansk sammenhæng (Schultz Larsen 2011). Samtidig har Schultz Larsen i flere omgange argumenteret for, at koncentration af mennesker fra bunden af det sociale hierarki, der har foregået si-

den tresserne i dele af den almenyttige sektor, bedst forklares gennem en række (bolig)økonomiske koncentrationsmekanismer, særligt former for boligstøtte, der tilgodeser ejeboligsektoren og højtlønnede, i kombination med de sidste årtiers mediemæssige og politiske stigmatisering af etniske minoriteter og de almene boligområder (Schultz Larsen 2012; 2014; 2018; 2019). Segregeringen er her med andre ord i højere grad resultatet af politiske prioriteringer og kampe om byens indretning og fordelingen af samfundets ressourcer og en mere eller mindre bevidst laden stå til (forsømmelse) i forhold til at tage sig af de negative og utilsigtede konsekvenser af den førte boligpolitik end resultaterne af etniske minoriteters eller økonomiske set svage gruppers forskellige boligpræferencer (Schultz Larsen 2014; 2018; 2019; Delica & Schultz Larsen 2021). Schultz Larsen og Delica påpeger endvidere de stigmatiserende og kontraproduktive konsekvenser ved ghetto-, men også parallelsamfundsbegrebet i en dansk kontekst, men definerer det heller ikke eksplicit (Delica & Schultz Larsen 2020; Schultz Larsen & Delica 2019; 2021).

En af de få, der direkte forholder sig til spørgsmålet om eksistensen af parallelsamfund i Danmark, er Mustafa Hussain (2014). Han undersøger forskellige dimensioner af muslimers integration og samkvem med danskere på Nørrebro. Gennem en survey og fokusgrupper undersøges de muslimske borgeres sociale, kulturelle og økonomiske integration og deltagelse i samfundet. På den baggrund afviser Hussain, at der skulle være tendenser til dannelsen af muslimske parallelsamfund på Nørrebro. Hertil er den muslimske befolkningsgruppe for heterogen etnisk og sprogligt, fordelt på en række forskellige muslimske retninger og med relativ udbredt kontakt med det omgivende samfund og majoritetsbefolkningen (Hussain 2014). Imidlertid giver Hussain ikke en konkret definition af begrebet, men lader det implicit være et spørgsmål om den givne populations homogenitet, interaktion med majoritetsbefolkningen og økonomiske integration.

En, der har bidraget til dansk boligforskning gennem flere årtier, er professor Hans Skifter Andersen, der i flere omgange har undersøgt etniske minoriteters flyttemønstre og segregering (se bl.a. 2003; 2006a; b; c; 2007; 2015a,b; 2019; 2020; 2021). Han påpeger, at parallelsamfund er et forfejlet begreb i en dansk kontekst (2017; 2020; 2021). Dette, da forskningen ifølge Andersen siden halvfemserne sammenfattende viser, at de almene boligområder, hvor mange etniske minoriteter bor, på den lange bane må anskues som »en station på vejen i deres [de etniske minoriteters] integration i det danske samfund« (Andersen 2020). Samtidig med at »Indvanderne bliver desuden ikke arbejdsløse af at bo i multietniske byområder. [men at] De etniske minoriteter bor oftest i udsatte boligområder, fordi de er arbejdsløse, og mange flytter væk, når de får fast arbejde« (Andersen 2020). Med andre ord er spørgsmålet om koncentrationen af etniske minoriteter i bestemte boligområder ifølge Andersen relateret til tre hovedfaktorer. A) De etniske minoriteters økonomiske og sociale ressourcer – indkomst, beskæftigelse, uddannelse og sociale netværk B) Boligmarkedets strukturer

– det vil sige finansieringsmuligheder, boligsammensætning og udbud og efterspørgsel/antal af ledige boliger/adgang til information om boliger, prisstruktur mm. samt C) I nogen udstrækning diskrimination, særligt ifht. privat udlejning. Eller sagt på en anden måde: De etniske minoriteters bosætningsmuligheder er først og fremmest resultatet af de objektive betingelser for at kunne flytte og kun i mindre omfang af forskellige former for præferencer. På denne baggrund argumenterer Andersen for, at grundantagelserne i parallelsamfundspakken om, at koncentrationen af etniske minoriteter i bestemte boligområder hovedsageligt skyldes minoriteternes ønsker om at isolere sig fra sig det danske samfund og dyrke særlige værdier, er uden forskningsmæssig dokumentation (Andersen 2020:63; 2021:181). Omvendt er det slående, at Andersen ikke selv foretager en definition af begrebet.

Endelig findes der enkelte korte diskussioner med afsæt i en konkret definition af begrebet. Dels afrapporteringen af forsknings- og udviklingsprojektet 'Daginstitutioner i udsatte boligområder' (Jensen et.al. 2015). Her karakteriseres et parallelsamfund – med tydelige paralleller til den tyske forskning – som værende: kulturelt, religiøst og etnisk homogene, med en næsten fuldstændig genspejling af majoritetssamfundets institutioner og på den måde samtidig også en vidtgående opdeling i livsverden, civilsamfund og økonomi. Jensen et.al. afviser, at en sådan opdeling og institutionel genspejling skulle forekomme i de danske udsatte boligområder og hermed også eksistensen af parallelsamfund i Danmark. Afrapporteringen går dog ikke ind i en nærmere empirisk undersøgelse af dette (Jensen et.al. 2015:18). På samme måde anvender Brian Jacobsen (2018), med henvisning til den tyske historiker Klaus Bade (se nedenfor), næsten samme definition af parallelsamfund i en kronik i *Ræson*. Her argumenterer Jacobsen dels for det problematiske i regeringens mangelfulde definition af begrebet, dels for, at de variable og metoder, der anvendes i regeringens parallelsamfundsrapporter og udredninger, ikke er valide og ikke kan give svar på de spørgsmål, der stilles. Endelig pointerer Jacobsen, at der ikke til hans viden findes nogen empirisk forskning om parallelsamfund i Danmark, og at vi hermed i realiteten ikke kan sige, hvorvidt de findes eller ej, men at med udgangspunkt i Bades definition er det højest utænkeligt (Ibid.).

Som denne korte gennemgang viser, er der kun begrænset forskning, der beskæftiger sig direkte med parallelsamfundsbegrebet, og ingen forskning, der med afsæt i en egentlig definition af begrebet empirisk undersøger, hvorvidt der eksisterer eller er ved at opstå parallelsamfund i Danmark. Når dette er tilfældet, skyldes det formentlig en kombination af flere faktorer. Dels har der helt fra den tidlige danske områdeforskning fra slutningen af halvfjerdserne og frem været en vis berøringsangst over for anvendelsen af potentielt stigmatiserende begreber (Schultz Larsen 2017; Jørgensen 1982). Dels er begrebet ifølge Freisleben (2016) og Jacobsen (2018) i en dansk sammenhæng udsprunget af politiske diskussioner og mediedebatter, ikke af

forskning. I forlængelse heraf så har den danske forskning løbende undersøgt en lang række af de mekanismer, der er forklaringsbærende for, hvor og hvordan forskellige sociale grupper bosætter sig over tid. Herunder også etniske minoriteters bosætningsmønstre, integration, samfundsmæssige, politiske, kulturelle deltagelse etc. Hertil er der også en ikke ubetydelig dansk forskning i etniske minoriteters hverdagsliv og fritidsaktiviteter m.m. såvel som i naboskab og hverdagsliv i stigmatiserede boligområder. Disse studier giver ikke umiddelbart anledning til at antage eksistensen eller den snarlige fremkomst af parallelsamfund i en dansk kontekst.

Arven fra Chicago-skolen

I USA går de forskningsmæssige diskussioner omkring eksistensen af parallelsamfund og konsekvenserne af disse tilbage til slutningen af 1880'erne (Schuyler 1889; Castiglione 1905; Foerster 1919). På dette tidspunkt opstod en stigende opmærksomhed på, og bekymring over, den stigende migration fra særligt Syditalien.⁵ Immigranternes bosætningsmønstre, levekår, sociale integration og ikke mindst udviklingen af såkaldte *communities*, eller etniske enklaver [ethnic clusters], og disses rolle i organiseringen af det sociale liv blandt 'de nye amerikanere' blev også centrale spørgsmål for den tidlige Chicago-skole. Her blev der udover italienere og andre europæiske immigranter også set på den store interne migration af sorte fra sydstatene til de store industribyer i det nordøstlige USA (Dubois 1901; Addams 1905; 1912; Comstock 1912; Norton 1913; Haynes 1913; Walker 1915; Park 1915; Thomas og Znaniecki 1920; Park et.al. 1925; Wirth 1928).⁶ I deres diskussion af de etniske enklaver fremhæves det, hvordan disse var karakteriserede af grupper af migranter med en mere eller mindre stærk samhørighed, der kom til udtryk i en rumlig tæthed, såvel som i separate sociale institutioner og en udbredt social kontrol med gruppens værdier og normer, ligesom de for en dels vedkommende kunne være relativt isolerede fra det omgivende samfund (Park et.al. 1925: 191). Her udvikles en forståelse af de etniske enklavers kobling til de forskellige etniske gruppers migrationsstrømme. Det gælder både ved deres fremkomst og langsomme erosion ved migrationsstrømmens aftrapning eller ophør. Herved anlægges en forståelse af etniske enklaver som midlertidige både i rumlig og social forstand. Et centralt aspekt i dette perspektiv er, at mange migranter frivilligt søger mod de etniske enklaver, for sikkerhed, netværk, beskæftigelsesmuligheder m.m. Men efterhånden som deres sociale mulighedsrum udvides diffunderer de ud i det omgivende samfund, til de er fuldt assimilerede (Park et.al. 1925:9-11; 56; 159). I dette perspektiv får de etniske enklaver hermed en positiv funktion som integrationsbrohoveder for migranternes efterfølgende samfundsmæssige assimilation. Omvendt var de tidlige Chicago-sociologer ikke blinde for de udfordringer, de etniske-enklaver kunne udgøre i de tilfælde, hvor migrationsprocesserne og reetableringen i de nye byer svækkede de sociale institutioner, de traditionelle normer og den

sociale kontrol. En af konsekvenserne var, ifølge Chicago-skolen, en *dis-organisation* af det sociale liv med øget afvigende adfærd og kriminalitet til følge (Park et.al. 1925: 108, 150). Men allerede i sin samtid fik Chicago-skolen kritik netop for dis-organisationsbegrebet og dets implicitte normative og moralske fundament (Harnnez 1969; Zukin 1980; Walton 1981; 1993; Logan & Molotch 1987). Tilbage står imidlertid sammenkædningerne mellem migranter, etniske enklaver, dis-organisation og middelklassens frygt for fremkomsten af en urban »underklasse« som et centralt arvegods, der sidenhen løbende er blevet reaktiveret i mange forskellige sammenhænge (Wacquant 2022).

I halvtredserne og begyndelsen af tresserne blev problemstillingerne taget op igen i forbindelse med den puertoricanske migration til USA (jf. Wright Mills et al 1950; Lewis 1966). For at imødekomme kritikken blev Chicago-forståelsen af enklaver som en del af storbyorganismen sammentænkt med den Parsons-inspirerede funktionalismes fokus på institutionernes betydning. Herved kommer en given etnisk enklaves institutioner og dens homogenitet og ressourcer til at stå i centrum for analysen af gruppens funktionelle og sociale integration, i modsætning til spørgsmålet om gruppens værdi- og normmæssige (dis-)organisation. I dette perspektiv betyder større etnisk homogenitet og færre økonomiske ressourcer – det vil sige lav funktionel og social integration – øget sandsynlighed for, at der udvikles parallelle samfundsmæssige institutioner, der på den ene side understøtter enklaven og dens individer, men som samtidig sinker enklavens sociale og funktionelle assimilation i det omgivende samfund (Breton 1964; Suttles 1968). Med denne logik bliver centrale elementer i karakteristikken af et parallelsamfund: omfanget, karakteren og graden af parallelle samfundsmæssige institutioner og deres kapacitet til at sikre gruppens adgang til de ressourcer, der er nødvendige for dens sociale reproduktion og for at understøtte hverdagslivet i bredere forstand. På denne måde åbner denne 'funktionelle Chicago-skole' op for et mere nuanceret syn på de etniske enklaver samtidig med fastholdelsen af deres potentielt positive karakteristika.⁷

I slut tresserne og op i halvfjerdserne blev kritikken af Chicago-skolen, også de nyere varianter af denne, intensiveret af den nye urbane sociologi og den kritiske geografi anført af Manuel Castells (1975[1968]), Henri Lefebvre (1991[1968]), Ulf Hannerz (1969) og David Harvey (1973).⁸ Centralt for kritikkerne var Chicago-skolens forståelse af 'stedets betydning'. Denne var baseret på en forestilling om, at social konkurrence om byens knappe ressourcer er naturgiven. Hvorved forskellige sociale grupper søger at udfyldes deres funktion og rolle i byorganismen i deres 'naturlige områder', mere eller mindre svarende til deres 'konkurrenceevne' på samme måde som arter i planteverdenen (Wirth 1928: 284-285). Herved fremkommer en sociologi uden et magtbegreb, som forveksler socialhistorie og sociale kampe om byen og adgang til ressourcer og muligheder med 'naturhistorie' (Zukin 1980; 2011; Logan & Molotch 1987; Walton 1981; 1993; Castells 2002; Wacquant 2012; 2022). Samti-

dig blev Chicago-skolen kritiseret for at gøre den dominerende bykultur – lidt forsimplet forstået som hvid protestantisk middelklasse – til den normative målestok for social og samfundsmæssig integration, hvorfor afvigelser herfra blev begrebsliggjort som grader af *social disorganisation* og socialafvigelse (Castells 2002; Zukin 1980; 2011). Kritikken fik ikke communityforskningen til at forsvinde, men den blev kraftigt nedtonet til fordel for studier af byens politiske økonomi inspireret af den nye urbane sociologi.

Fra slut-firserne og begyndelse af halvfemserne med fremkomsten af en avanceret marginalisering opstod der fornyet interesse for Chicago-skolen såvel som for community-forskningen (Wacquant 1996; 2013; 2022; Amin 2005; Atkinson & Carmichael 2007; Schultz Larsen 2017; 2018).⁹ I en europæisk kontekst kom den amerikansk-inspirerede forskning til at fokusere særligt på 'område-effekter' og beboersammensætningen eller 'det sociale mix' (Slater 2021). I den politiske og offentlige debat i Danmark blev disse perspektiver linket til spørgsmålet omkring fremkomsten af ghettoer. Mens den i Tyskland tidligt kom til at handle om den mulige fremkomst af parallelsamfund. Herved blev parallelsamfundsbegrebet udgangspunkt for en mere systematisk forskning. I særdeleshed har den tyske forskning, kritikken til trods, trukket på den funktionalistiske og institutionelt orienterede Chicago-inspirerede communityforskning, som det vil blive skitseret nedenfor.

Den tyske forskning i parallelsamfund

I reglen stadfæstes den tyske parallelsamfundsdiskussions begyndelse til et interview fra 1996 i *Die Zeit* med den tyske Sociolog Wilhelm Heitmeyer. På baggrund af en undersøgelse af religiøs radikaliserings blandt unge tyrkiske mænd udtrykte Heitmeyer en bekymring for den potentielle fremkomst af lukkede religiøse 'parallelsamfund' i udkanten af majoritetssamfundet: »*dass religiös-politische Gruppen eine schwer durchschaubare, Parallelgesellschaft am Rande der Mehrheitsgesellschaft aufbauen könnten*« (Heitmeyer 1996).¹⁰ Heitmeyer siger imidlertid ikke noget om en mere generel fremkomst af parallelsamfund i Tyskland, men udtrykker bekymring omkring den religiøse radikaliserings af en mindre gruppe yngre mænd, og hvad denne vil kunne få af betydning i fremtiden. Noget, der gentages i undersøgelsesrapporten, der advarer mod en mulig udvikling hvor et af-traditionaliseret, sekulariseret og funktionelt differentieret (majoritets)samfund konfronteres af re-traditionaliserede, religiøs-politiske mindretalsgrupper, der søger at udvikle parallelsamfund (Heitmeyer, et.al. 1997:192).¹¹

Det er imidlertid først efter 11. september 2001, terrorangrebene i Madrid (2004) og London (2005), at begrebet begynder at vinde bredere anvendelse, særligt i medierne, men også politisk (Halm & Sauer 2006b; Worbs 2007; Reinhardt 2020). Her bliver begrebet tæt knyttet til diskussionerne omkring muslimsk indvandring til Europa og mulige fundamentalistiske og eller terrorismæssige trusler fra islam (Worbs 2007). I Tyskland er det særligt tyrkerne,

men også andre minoriteter fra muslimske lande, der mistænkes for at danne parallelsamfund og fremhæves i den offentlige debat som om ikke farlige, så som nogen, der udfordrer den samfundsmæssige sammenhængskraft (Caglar 1995; 2001; Gaitanides, 2001; Luft 2002, 2006; Drever 2004; Pfahl-Traughber 2005; Micus & Walter 2006; Nowak 2006; Worbs 2007; Bade 2007; Eksner 2013; Heesen 2019; Reinhardt 2020). Samtidig bliver begrebet også kædet sammen med antagelsen om de multikulturelle samfunds (eller ideologien om disses) fiasko (Luft 2002; 2006; Kandel 2004; Heesen 2019; Reinhardt 2020). Hvor eksistensen af parallelsamfund – faktiske eller forestillede – bliver taget som et udtryk for minoritetsgruppens manglende integration og anerkendelse af værdierne og normerne i majoritetssamfundet og på denne måde også et politisk-moralsk spørgsmål om deres grundlæggende loyalitet og solidaritet (Caglar 2001; Vertovec 2010; Heesen 2019; Reinhardt 2020). I dette perspektiv kan fremkomsten af parallelsamfundsbegrebet anskues som en reaktivering af arvegodset fra den tidlige Chicago-skole omkring de mulige sammenhænge mellem koncentrationen af migranter i specifikke byområder, dis-organisation, manglende integration/assimilation og frygten for fremkomsten af en farlig urban »underklasse«.

Videnskabelige definitioner af parallelsamfund

I de tyske forskningsmiljøer var der imidlertid relativt tidligt enighed omkring, at parallelsamfundsbegrebet i udgangspunktet grundlæggende var uklart og indholdsløst (Worbs 2007:8-9; Hüttermann 2010:34; Fuhse 2014:191). På den baggrund gav både politologen Thomas Meyer (2002) og migrationshistorikeren Klaus Bade (2004; 2006; 2007) deres bud på en konsistent forskningsmæssig definition af begrebet. Når der fokuseres på Meyer og Bade er det, fordi disse har været centrale i de efterfølgende diskussioner.¹² Senere har konfliktforskeren Jürg Hütterman (2010) søgt at nuancere debatten ved at give et bud på, hvilke betingelser der skal være til stede i et samfund for, at der i det hele taget kan udvikles parallelsamfund.

Ser vi på de to definitioner, er de på mange områder overlappende. Samtidig ses også inspirationen fra 'den funktionelle' Chicago-skole med dens fokus på sociale funktioner og institutioner, der er nødvendige for se samfund eller en gruppes eksistens, det gælder både Meyer (2002: 196) og Bade (2004; 2007:35), der begge betegner parallelsamfund som værende definerede af en:

1. Etno-kulturelt eller kulturelt-religiøs homogen population/identitet
2. Frivillig og bevidst social tilbagetrækning og isolation fra majoritetssamfundet også i hverdagslivet
3. Omfattende økonomisk parallelitet og adskillelse fra majoritetssamfundet
4. Institutionel duplikering af samfundsmæssige institutioner

Omvendt ser de forskelligt på, hvorvidt parallelsamfund også klasse-mæssigt er homogene. Bade berører ikke direkte dette spørgsmål, mens Meyer skitserer, hvorledes dette kan være tilfældet, men ikke er en nødvendighed for et parallelsamfund. Men det må forventes, at der også inden for parallelsamfund enten er eller vil udvikle sig former for social stratifikation (Meyer 2002: 196). Endelig er de uenige, ift. hvorvidt parallelsamfund er defineret af en rumlig tilbagetrækning, eller om en koncentration i specifikke områder er en betingelse. Bade tager dette aspekt for givet, men angiver ikke eksplicit, hvorfor dette skulle være en nødvendighed. Omvendt påpeger Meyer, at det kan forekomme, men at det ikke er et definatorisk kendetegn ved parallelsamfund (ibid.). Med Meyers afvisning af en rumlig koncentration som definatorisk kendetegn åbnes op for en væsentlig mere nuanceret analyse, der også vil kunne indfange transnationale eller transurbane parallelsamfundsdannelser. Det er dog ikke perspektiver, der følges af hverken Bade eller Meyer.

Vender vi tilbage til de punkter, som Bade og Meyer er enige om, er de to første relativt enkle. For at noget kan defineres som et parallelsamfund, kræver det en relativt homogen population, kulturelt og identitetsmæssigt, og at denne frivilligt trækker sig fra kommunikation og interaktion med det omgivende samfund. Mere kompliceret bliver det imidlertid med de følgende to punkter omkring økonomisk adskillelse og institutionel duplikering. Hvad det vil sige i praksis, udfolder byforskeren Hartmut Häußermann (2007). Økonomisk adskillelse vil sige dannelsen af en parallel realøkonomi, der i praksis forsyner indbyggerne i det givne parallelsamfund med relevante forbrugsvarer og private serviceydelser som indkøbsmuligheder, banker, bedemandsforretninger, caféer og spisesteder m.m. Endelig vil en parallel realøkonomi også indbefatte beskæftigelse, jobs og i yderste instans egen vareproduktion, omend dette ikke nødvendigvis er afgørende (Häußermann 2007:460). Hermed er der tale om en grad af parallelitet, der synes at være vanskelig i moderne velfærdsstater, der er karakteriseret af høj funktionel differentiering og deraf følgende funktionel gensidig afhængighed og integration. Ikke mindst i de nordiske velfærdsstater, hvor der er tale om en betydelig offentlig sektor, der udgør en væsentlig del af den samfundsmæssige realøkonomi og er tilstedeværende i langt de fleste sociale sfærer.

Mindre kompliceret bliver det ikke, hvis vi vender os mod spørgsmålet omkring institutionel duplikation af majoritetssamfundsinstitutioner i parallelsamfundet. Det betyder i praksis, at hele den sociale infrastruktur reproduceres med egne sundheds- og uddannelsessystemer og sociale tjenester under kontrol eller ledelse af parallelsamfundet eller dets repræsentanter. Med duplikation skal der ikke forstås, at parallelsamfundet indretter sig på samme måde som majoritetssamfundet, men derimod, at et parallelsamfund nødvendigvis må have de institutioner, der kræves for at opretholde og reproducere dette samfund, herunder at et parallelsamfund naturligvis også står i relation til det omgivende samfund og responderer på dette og dets krav og fordrin-

ger. Udover den social infrastruktur kræves det også, at et parallelsamfund har egne politiske institutioner og organisationer, ligesom det kræves, at der forefindes egen kulturelle og rekreative institutioner som medier, sportsfaciliteter og kulturliv mv. (Häußermann 2007:461). Endelig som et femte element påpeger Häußermann nødvendigheden af separate regulative og juridiske institutioner, der erstatter de omgivende majoritetssamfundsinstitutioner, og som samtidig giver incitamenter for parallelsamfundets population til ikke at trække på de almindelige institutioner i tilfælde af konflikter (Ibid).

Med andre ord kræver en sådan definition af parallelsamfundsbegrebet ikke bare, at der er tale om en homogen population og en frivillig tilbagetrækning fra majoritets samfundet, men også eksistensen af omfattende og gennemgribende institutionelle strukturer, der kan oppebære, og understøtte parallelsamfundet og sikre dets reproduktion. På denne baggrund og trods forskellene i deres definitioner afviser Meyer, Bade og Häußermann eksistensen af parallelsamfund i Tyskland i begrebets egentlige forstand, Meyer påpeger dog, at teoretisk er der ansatser til disse, men at det vil kræve konkrete empiriske analyser at fastslå, hvorvidt det konkret er tilfældet (Meyer 2002; Bade 2004; 2007; Häußermann 2007).

Der er imidlertid flere, der har påpeget, at disse definitioner sætter barren meget højt, samtidig med at de alene definerer, hvad der kan betegnes som endemålet i flydende proces henimod fremkomsten af egentlige parallelsamfund (Luft 2006; Halm & Sauer 2006a,b; Worbs 2007). Hermed kritiseres de for ikke at kunne indfange situationer, hvor der er risiko for, at parallelsamfund vil kunne opstå, eller hvor de er under udvikling (Worbs 2007; Hüttelmann 2010; Fuhse 2014).¹³ For det andet kan de med en vis ret kritiseres for deres Chicago-skole-arvegods, både hvad angår deres funktionelle perspektiv, som i kombination med deres fokus på det institutionelle og den frivillige sociale tilbagetrækning negligerer samspillet mellem parallel- og majoritetssamfund ved alene at se på minoritetssamfundet. Hvorved de i lighed med Chicago-skolen ender i en position med et reelt fraværende magt- og ulighedsperspektiv.

Dynamiske perspektiver på analysen af parallelsamfund og deres fremkomst

Uden at give køb på Meyer og Bades vigtige bidrag omkring betydningen af homogenitet og det institutionelle søger Hüttermann (2010) at udvikle et mere dynamisk perspektiv på analysen af parallelsamfund og deres fremkomst. Dette gøres med afsæt i Heitmeyer og Esser ud fra et konfliktteoretisk og relationelt perspektiv, inspireret af Norbert Elias figurationssociologi (Hüttermann 2010: 33-34, 46ff). Med afsæt i en diskussion af Bassam Tibi (2000) og Dieter Oberndörfers (2000) anvendelse af parallelsamfundsbegrebets som et udtryk for livsstile – Oberndörfer begrundet sin afvisning af begrebet med, at parallelsamfund ikke noget særligt for migrantgrupper, idet alle grupper historisk set har udviklet deres egne liveverdner, det være sig »arbejdere, bønder,

håndværkere, videnskabsmænd, protestanter eller katolikker« (Oberndörfer 2000: 7 fra Hüttermann 2010: 34) – påpeger Hüttermann, at en sådan forståelse helt udvander begrebet og netop ser bort fra dets institutionelle aspekter, hvorfor parallelsamfund ikke bør forveksles med livsstilsmæssige forskelle, desuagtet om de bunder i fælles levkår. En kritik, han i øvrigt deler med Meyer (2002:197). I forlængelse heraf påpeger Hüttermann, at parallelsamfund heller ikke er noget, som minoriteter automatisk søger at udvikle på baggrund af en iboende kulturel eller religiøs kode, men noget, der konstitueres i relationen mellem majoritets- og minoritetsgrupper (Hüttermann 2010: 34). På samme måde er parallelsamfund ikke noget, der opstår naturligt eller som konsekvens af et samfunds funktionelle differentiering. Udviklingen af parallelsamfund kræver ifølge Hüttermann, at ledende aktører eller elitefraktioner både fra majoritetssamfundet og minoritetsgrupper har en interesse i og aktivt søger at producere en segregering mellem dem. Dette typisk for at befæste deres position i majoritets- og minoritetsgrupperne (Hüttermann 2010:34-35). Samtidig påpeger Hüttermann, at der skal være en række sammenhængende samfundsmæssige karakteristika til stede som betingelser for udviklingen af parallelsamfund. Idet disse er konstituerende betingelser for udviklingen af parallelsamfund, argumenterer Hüttermann for, at de også kan anvendes som mulige indikatorer på forekomsten af parallelsamfund. Konkret peger Hüttermann på syv karakteristika (Hüttermann 2010:35):

- At sociale forskelle og uligheder forklares og begrundes med *kulturelle forskelle* som fænomen og forklaringsmodel af aktører fra majoritets- såvel som minoritetssamfundet.
- At der ses en overgang fra funktionel segregering til *strukturel segregering* af specifikke sociale grupper. Mao. at den sociale og rumlige opdeling mellem forskellige grupper i mindre grad kan relateres til deres økonomiske ressourcer, sociale netværker, kulturelle kapital, men i stigende omfang er baseret på strukturel marginalisering og eksklusion med afsæt i race/etnicitet, religion e.l.
- At der opstår *politiske processer*, der eksplicit tager sigte på at udpege og definere majoritets- såvel som minoritetssamfund.
- At der forekommer en gensidig og aktiv (*selv-*)*etnificering* (identificering) blandt samfundets sociale grupper.
- At nye såvel som gamle *religiøsetniske organisationer* reorienterer sig mod isolation og gensidig udelukkelse.
- At etniske/religiøse grupper gennem akkumulationen af økonomisk kapital og *-magt* søger at pådutte/påtvinge markedet etniske eller religiøse standarder f.eks. halal-slagtning eller religiøs mærkning af produkter m.m.
- At der forekommer en praktisk og konkret *etnificering af retssamfundet* og/eller fremkomsten af *de facto* parallelle juridiske systemer for minoritetsgrupper med en relativ institutionel uafhængighed.

I denne forstand stiller Hüttermann et klassisk sociologisk spørgsmål ved, med inspiration fra Elias såvel som Weber, at opstille kriterierne for, hvad der skal til for at skabe en social gruppe. Men i modsætning til Weber, der anså fælles klasse- og/eller statusmæssige forudsætninger eller interesser som afsættet for formationen af sociale grupper (Weber 1978:306-307), peger Hüttermann på nødvendigheden af, at der tillige findes en række gensidige symbolske og praktiske grænsedragninger, som Elias også vægter (Hüttermann 2010: 58-59, jf. Elias og Scotson 1994: 65-70). Med det udgangspunkt kræver formationen af parallelsamfund som nævnt en række processer, der involverer majoritets- såvel som minoritetsgrupperne, samt at ledende aktører fra disse aktivt sigter på at udskille en given gruppe som noget særegent inden for en række forskellige samfundsmæssige sammenhænge: kulturelt, i det fysiske rum, politisk, etnisk, religiøst, økonomisk, og juridisk etc. På denne måde adskiller Hüttermanns relationelle tilgang til begrebet sig fra Meyer og Bades mere institutionelle tilgang. Dette dels ved både at inddrage processuelle, strukturelle og aktør-orienterede faktorer ind i analysen i tillæg til institutionelle faktorer, som Meyer og Bade tager udgangspunkt i. Dels ved at åbne for empiriske undersøgelser af, hvorvidt der overhovedet er de nødvendige betingelser til stede inden for de forskellige samfundsmæssige sfærer for udviklingen af parallelsamfund. Styrken ved denne begrebsliggørelse er ifølge Hüttermann, at den for det første afviser simplificerede og politisk informerede spekulationer omkring, at ikke fuldt assimilerede boligområder skulle udgøre parallelsamfund, men samtidig anerkender muligheden for udviklingen og eksistensen af parallelsamfund (Hüttermann 2010:36). For det andet, i forlængelse af det foregående, afvises det, at stedsbundethed eller rumlig koncentration er en nødvendig forudsætning for eksistensen eller udviklingen af parallelsamfund. Tværtimod understreges det, at parallelsamfund ofte vil være orienterede mod nationale såvel som globale forhold. Det afgørende for fremkomsten af parallelsamfund er, hvorvidt der kan tales om en relativt homogen social gruppe (Hüttermann 2010:33-34). For det tredje på denne baggrund udfordres spørgsmålet omkring, hvad der udgør en homogen population/identitet – der også var et afgørende kriterium hos Meyer og Bade. Her understreger Hüttermann, at en homogen gruppe ikke er en given faktor (f.eks. defineret af statsborgerskab, religion, adresse), men tværtimod er produktet af en relationel produktionsproces og noget, der løbende skal produceres og reproducere med deltagelse fra majoritets- såvel som minoritetsgrupper (Ibid.). Dette omfatter gensidige 'dem og os'-kategoriseringer fra minoritets- og majoritetssamfundet, der kan udgøre et fundament for produktionen af en parallel gruppeidentitetsdannelse. Endelig er det en styrke ved denne tilgang, at den netop ikke rummer en implicit normativitet i spørgsmålet om, hvorvidt parallelsamfund har eventuelle negative eller positive samfundsmæssige effekter, men stadig inddrager mulighederne for, at f.eks. social kontrol eller diskrimination kan spille en rolle i disse processer. Herved åbnes op for, at der ikke nødvendigvis er tale om frivillig tilba-

getrækning fra majoritetssamfundet for det enkelte medlem af et (potentielt) parallelsamfund, men at social tilbagetrækning også kan være ufrivillig og på en og samme tid bunde i interne såvel som eksterne faktorer. I dette lys kan social tilbagetrækning også være resultatet af oplevelsen af manglende anerkendelse eller diskrimination fra majoritetssamfundets side eller udpræget social kontrol fra minoritetssamfundets side. Det er således centralt at belyse spørgsmålet om, hvilke sammensatte faktorer og mekanismer der kan forklare en konkret social tilbagetrækning. Herved spiller et relationelt sociologisk magtbegreb en central rolle i denne tilgang i modsætning til Meyer og Bade.

Den empiriske forskning i parallelsamfund i Tyskland

Ser vi på den empiriske forskning, har denne underbygget, at når det kommer til parallelsamfund i ordets videnskabelige forstand, det vil sige sig i forhold til spørgsmålene omkring gruppemæssig homogenitet, social-, økonomisk- og hverdagslig adskillelse, alternative norm- og værdisystemer, adskilte og selvregulerende institutioner, så forefindes disse ikke i Tyskland i dag (Drever 2004: 1432-1435; Kandel 2004: 10; Halm & Sauer 2006a: 90f; Worbs 2007: 24; Bade 2007: 35; Bukow et al. 2007: 16f; Häußermann 2007: 466; Heesen 2019: 39). Samtidig viser forskningen, at etnisk segregering i byerne ikke i sig selv er en hindring for kontakt med majoritetsbefolkningen. At beboerne i etnisk set segregerede boligområder umiddelbart ikke forbliver mere knyttet til deres oprindelseskultur end beboerne i andre kvarterer, samt at migranter, flygtningen og efterkommere ikke frivilligt og permanent foretrækker at bo i forsømte boligområder, men snarere flytter væk i løbet af deres integration. Dog er der forskning, der peger på, at etniske minoriteter, der bor i etnisk set segregerede områder, har sværere ved at tilegne sig det nationale sprog end dem, der overvejende bor sammen med lokalbefolkningen (Drever 2004; Worbs 2007; Häußermann 2007). Ikke desto mindre, bliver det eksplicit slået fast, at »udsatte« og stigmatiserede boligområder med en overvægt af etniske minoriteter ikke kan betegnes som parallelsamfund (Halm & Sauer 2006a; Bukow et al. 2007; Häußermann 2007; Heesen 2019).¹⁴ Samtidig gøres der opmærksom på, at kriterierne for parallelsamfund ikke er dækkende for at kunne forklare problemstillingerne i de stigmatiserede boligområder. Her viser den tyske forskning, at menneskers adfærd, værdier, normer, kulturelle og identitetsmæssige orientering såvel som rumlig mobilitet langt bedre forklares af deres sociale karakteristika – som uddannelse, arbejdsmarkedsposition, indkomst – end det specifikke område, hvor de nu engang bor (Drever 2004; Häußermann 2007). Det er så at sige i højere grad menneskers livschancer, der bestemmer, hvor de bor, end hvor de bor, der bestemmer deres livschancer. På denne baggrund er der i dag i Tyskland, fra et forskningsmæssigt synspunkt, relativt bred enighed omkring, at parallelsamfundsbegrebet hovedsageligt er et politisk og mediemæssigt begreb. Her kædes det sammen med en række national-konservative og indvandrerkritiske forestillinger om 'den

ideologiske muliti-kulturalismes problemer', om 'et historisk tab af befolkningsmæssig og kulturel enhed', 'Islams iboende anti-demokratiske og aggressive karakter', 'om kulturnersammenstød' samt forestillingen om 'at etniske minoriteter og migranter i vidt omfang ønsker at unddrage sig majoritets-samfundet og dets normer og værdier af kulturelle årsager' (Gaitanides, 2001; Nowak 2006; Worbs 2007; Bade 2004; 2007; Bukow et al. 2007; Häußermann 2007; Hüttermann 2010; Fuhse 2014; Heesen 2019; Reinhardt 2020).

Faktisk eksisterende parallelsamfund i Tyskland

Afvisningen af etnisk set segregerede by- og boligområder som værende parallelsamfund betyder imidlertid ikke, at der ikke kan forekomme eller har eksisteret sådanne i Tyskland. I tiden frem til Hitlers magtovertagelse eksisterede der isolerede og på mange måder afgrænsede sinti-, jenische og roma-samfund i Tyskland. Omvendt, i modsætning til hvad der umiddelbart kunne antages, gjaldt dette ikke for jøderne, der med få undtagelser havde integreret sig i det tyske samfund efter nedlæggelserne af ghettoerne eller Judegasserne efter Napoleonskrigene i begyndelsen af det nittendeårhundrede (Bade 1992). Endelig findes til stadighed en række sociale og etniske grupper, der som konsekvens af historiske grænsedragninger og krige i løbet af det nittende- og tyvendeårhundrede er havnet som mindretal eller grænsegrupper i forskellige lande. Det gjaldt de ca. 11 millioner flygtninge i Tyskland, der var blevet fordrevet fra deres tidligere hjemlande efter anden verdenskrig. En stor del af disse flygtninge var tyske mindretal (fra Østpreussen, Schlesien, Sudenterlandet, Transsylvanien mm.), men der var også mange øst- og centraleuropæere, der var flygtet som følge af den røde hærs fremmarch. Langt de fleste af disse (ikke tyske) flygtninge blev relativt hurtigt repatrieret. Men ca. 1 million nægtede at rejse tilbage og blev interneret i forskellige lejre i de vestlige okkupationszoner i Tyskland. Godt 100.000 af disse forblev statsløse og var internerede i lejrene, der fungerede som isolerede parallelsamfund helt op til tresserne (Antons 2014). Et tredje eksempel er det danske mindretal i Slesvig-Holsten (Kühl 2018). Det danske mindretal har fra 1864 og helt frem til i dag formået at opretholde en relativt ekstensiv parallel institutionalisering, der i dag tæller over 100 danske daginstitutioner, skoler, gymnasier, og hertil danske kirker, -biblioteker og foreninger. Oveni er der Flensborg Avis og Syd-slesvigsk Vælgerforening (SSW), der som dansksindet avis og parti på hver sin måde varetager mindretallets interesser med den tyske stats velsignelse. Herved opfyldes en lang række af Meyer og Bades institutionelle karakteristika. Imidlertid argumenterer historiker og rektor for det danske gymnasium i Slesvig Jørgen Kühl (2018) for, at begrebet postnationalt mindretal bedre beskriver den specielle slesvigske situation med parallelle samfundsinstitutioner, men at indbyggerne i disse lever isoleret fra og i opposition til det omgivende samfund (Kühl 2018). Endelig som et sidste eksempel er der de amerikanske militærbaser i Tyskland, der mere eller mindre opfylder samtlige af Meyer og

Bades kriterier og var tænkt og planlagt som *de facto* parallelsamfund (Hüttermann 2010). Disse eksempler giver anledning til en refleksion over dels vigtigheden af empiriske undersøgelser, dels at disse ikke er bundet af snævre forestillinger omkring specifikke boligområder med en høj koncentration af etniske minoriteter og økonomiske marginaliserede beboere, men tvært om er baserede på konsistente videnskabelige begrebsdefinitioner. Endelig tyder de to eksempler med den højeste grad af rumlig afgrænsning, institutionel parallelisering og social afgrænsning (flygtningelejrene og militærbaserne) på, at de i realiteten snarere bør betragtes som totale institutioner i Goffmans forstand, hvor det i praksis er majoritetssamfundet, der sætter rammerne for det sociale liv, til trods for dets parallelitet (jf. Goffman 1961:xiii). Omvendt med de to eksempler med den højeste grad af social homogenitet (romaere og danskere). Her viser det sig med al tydelighed, at disse ikke er snævert stedsbunde (f.eks. til specifikke boligområder), og endelig viser særligt eksemplet med det danske mindretal, at parallelsamfund ikke *a priori* er defineret af konfrontation med det omgivende samfund.

Parallelsamfund i Danmark?

Et af regeringens hovedargumenter for indførelsen af parallelsamfundsbegrebet var, at ghettobegrebet var »alt for upræcist. /.../ [Det] fortæller ikke i sig selv noget om et boligområdes problemer, men har alene en betydning i kraft af den historie, som knytter sig til ordet. Det gør betegnelsen stigmatiserende og står i vejen for en varig omdannelse af de udsatte boligområder« (Indenrigs- og Boligministeriet 2021a:15). Gennemgang af tysk forskning viser, at regeringens forståelse og anvendelse af parallelsamfundsbegrebet ligeledes er upræcist, og formentlig vil det på sigt være lige så stigmatiserende som ghettobegrebet. Sociologisk set relaterer problemerne med den konkrete forståelse af begrebet sig til det grundlæggende faktum, at *parallelsamfund* er kollektive og gruppebaserede. Mennesker eller grupper, der lever isoleret eller afsondret, udgør ikke parallelsamfund i sig selv – det er ikke et spørgsmål om den enkeltes holdninger, den enkeltes tilknytning til arbejdsmarkedet eller lignende (Økonomi- og Indenrigsministeriet 2018). Det er tværtimod graden af institutioner og den relationelle institutionalisering af politiske og sociale processer for udpegning og selv-identifikation af specifikke grupper som værende i opposition til majoritetssamfundet, der er de centrale spørgsmål. I forlængelse heraf bliver den rumlige afgrænsning til stigmatiserede almene boligområder problematisk. Dette, fordi vi ved, at beboersammensætningen i disse boligområder er stærkt heterogen etnisk, religiøst og socialt (Schultz Larsen 2018; Hussain 2014). Endelig er to væsentlige faktorer omkring beboerne i disse områder for det første, at koncentrationen af mennesker fra bunden af det sociale og symbolske hierarki i højere grad er udtryk for strukturelle faktorer end frivillig social tilbagetrækning. For det andet er flyttefrekvenserne i mange af disse boligområder høje og mange, særligt de unge, flytter fra områderne på læn-

gere sigt (Andersen 2006,a,b,c, 2007; 2015a,b; 2020; 2021; Schultz Larsen 2014; 2018). Herved er grundlaget for udviklingen af en relativt stabil og homogen social gruppe/identitet i opposition til det omgivende samfund vanskelig at opretholde. Endelig er det omfattende boligsociale arbejde i disse områder udtryk for majoritetssamfundets store engagement. Det er således daginstitutionerne, folkeskolen, ungdomsklubber, (fremskudte) kommunale indsatser, helhedsplaner og en række andre tværgående lokale samarbejder mellem boligorganisationer, kommuner, civilsamfundsorganisationer, der er de bærende og centrale institutioner i disse områder (Schultz Larsen 2018; Delica og Schultz Larsen 2021; Hansen 2021 se også Wacquant 2013 for en lignende analyse ifht. de franske Banlieus). Kort sagt samstillingen eller aggregeringen af beboernes ressourcer i forhold til et dansk gennemsnit – som det forsøges med ghetto-/parallelsamfundslisten – er ikke et udtryk for kollektive institutioner, faktorer eller karakteristika, der kan siges at være konstituerende for et parallelsamfund. Det er her vigtigt at ihukomme Meyer og Hüttermanns advarsler om, at livsstil og levekår ikke må forveksles med parallelsamfund. I denne forståelse giver det med andre ord ikke mening at anvende begrebet parallelsamfund i en dansk sammenhæng.

Modsat kan der med afsæt i Hüttermann og den tyske forskning argumenteres for, at den stadig mere skarpe og polariserede debat omkring integration, ghettoer og parallelsamfund i Danmark risikerer at medvirke til at styrke de fraktioner fra både majoritets- og minoritetsgrupper, der kan have interesser i producere en kollektiv 'parallelsamfundsidentitet' baseret på forsimplede dem/os-kategoriseringer. På denne måde kan en stærkt polariseret og normativ parallelsamfundsdiskussion indirekte risikere at bidrage til at øge radikaliseringen både i minoritets- og i majoritetsgrupperne, og hermed være en katalysator for en selvopfyldende profeti i form af udviklingen af en homogen parallelsamfunds identitet (Gaitanides 2001; Drever 2004; Kandel 2004; Hüttermann 2010; Farwick 2012; Reinhardt 2020). I en dansk sammenhæng er der imidlertid mere, der tyder på, at stigmatiseringen af de almene boligområder hidtil har resulteret i social fragmentering og fraflytning, end udviklingen af en kollektiv modidentitet (Schultz Larsen 2014; 2018; Delica & Schultz Larsen 2021).

I modsætning til ghettobegrebet kan parallelsamfundsbegrebet i en sociologisk forstand imidlertid godt have relevans i en dansk sammenhæng. Det vil kræve, at det snævre politiserede fokus på 'muslimsk kultur' og 'stigmatiserede almenyttige boligområder' opgives til fordel for et nuanceret, institutionelt, relationelt og processuelt blik på, hvad der kan siges at konstituere fundamentet for en homogen population/identitet i mere eller mindre udstrakt opposition til majoritetssamfundet. Et sådant nuanceret blik indbefatter også, at der gøres op med Chicago-arven og den indlejrede forståelse af storbyen, minoritetsgrupper, socialt svage og social isolation som i sig selv værende fremmedgørende og normativt suspekte. Herved åbnes mulighederne for un-

dersøgelser af parallelsamfundsdannelser i mange retninger, også at der potentielt kan være positive sider ved parallelsamfundsdannelser, hvor graden af frivillig eller tvungen tilbagetrækning og udstrækningen og karakteren af opposition til majoritetssamfundet bliver centrale. Konkret kunne det til eksempel være undersøgelser af, hvorvidt religiøse grupper som brødremenigheden i Christiansfeld, Hizb ut-tahrir, Evangelist eller Scientology kan siges at udgøre former for parallelsamfund eller have parallelsamfundsmæssige karakteristika? Det kunne også være undersøgelser af forskellige kriminelle fællesskaber eller subkulturer, som er relativt isolerede, og som samtidig har opbygget grader af institutionalisering, der sikrer deres reproduktion som eksempelvis rocker bander/biker kulturen (Bay 1997; 1998). Eller undersøgelser af enkelte etniske grupper, som til eksempel kinesere, der andre steder i verden netop er kendt for at etablere enklaver (Thunø & Thøgersen 2016). Det kunne også være analyser af, om der eksisterer relativt lukkede netværker med parallelsamfundskarakteristika indenfor grupper af arbejdsmigranter, der kom til Danmark allerede i tresserne fra f.eks. Tyrkiet, Pakistan eller Jugoslavien og deres efterkommere (Hjarnø 2000). Eller det kunne være undersøgelser af, hvorvidt magtelisten kan siges at have parallelsamfundskarakter (jf. Larsen et.al. 2015)? Kan det til eksempelvis siges, at eliten, i modsætning til arbejdsclassen, der sigtede på at åbne og få indflydelse på samfundets almindelige institutioner, har sigtet på og benyttet sig af eksklusive institutioner og adgangsbegrænsninger f.eks. via særlige skoler og uddannelsesinstitutioner, medlemskaber af særlige klubber, foreninger og netværker og bosætning i boligområder, hvor priserne effektivt sikrer en segregering fra uønskede sociale kategorier? Er der tale om parallelsamfund, og er det i givet fald et samfundsmæssigt problem? Disse spørgsmål kræver empiriske svar. De peger alle på relevansen af et sociologisk nuanceret parallelsamfundsbegreb i en dansk sammenhæng, som står i modsætning til den nuværende regerings misvisende, upræcise og politiske brug af begrebet.

Noter

1. I den seneste parallelsamfundsredegørelse fra 2020 hedder det alene, at parallelsamfund har »egne værdisæt og normer, og hvor interaktionen med og kendskabet til det omkringliggende samfund er for spinkelt«. Der gives ingen konkrete definitioner (Transport og Boligministeriet 2020:13). Tidligere er begrebet parallelsamfund anvendt i flere strategier mod ghettorisering, men hovedsageligt som et retorisk (be)greb (Regeringen 2004; 2010).
2. I erkendelse af denne usikkerhed udvalgte den daværende regering otte registerdatabase-rede indikatorer for indvandrere og efterkommere med ikke-vestlig baggrund, som skulle indikere, at de er en del af et *parallelsamfund* (Økonomi- og indenrigsministeriet 2018:9-12).
3. I november 2021 blev parallelsamfundsbegrebet indført af folketinget i 'lov om almene boliger m.v.' og 'lov om kommunal anvisningsret'. Det betyder samtidig, ghettolisten erstattes med listen over parallelsamfund og, at ghettodefinitionen til definitionen af parallelsamfund (Indenrigs- og Boligministeriet, 2021a;b).

4. For en gennemgang og diskussion af den neighbourhood effects/område-effekt-inspirede områdeforskning i Danmark se Schultz Larsen 2017.
5. Mellem 1880 og 1920 migrerede skønsmæssigt 4-5 millioner italienere til USA (Gilkey 1967:24). Samtidig rejste formentlig et tilsvarende antal frem og tilbage mellem Italien og USA gennem perioden som sæsonarbejdere eller returnerede succesfulde eller forarmede efter en tid i USA (Schuyler 1889; Castiglione 1905).
6. Traditionelt er Chicago-skolen blevet associeret med navne som Park, Burgess og Wirth mf. men som Mary Jo Deegan (1981; 2005) har gjort opmærksom på, trak de store vekslers på de omfattende empiriske arbejder, der blev udført af kvindelige sociologer i relation til det sociale settlement Hull House, men uden væsentlige referencer til disse, hvorfor de er stort set ukendte i dag. Det gælder bl.a. Jane Addams, Alzada Comstock, Grace Norton og Natalie Walker.
7. I en mere nutidig kontekst, men stadig Chicago-skole-inspireret peger den amerikanske forskning i communities og collective efficacy også på positive aspekter ved stærke lokale netværker og social kontrol, idet disse synes at modvirke til eksempel unges kriminalitet (Sampson et.al. 1997; 1999, Sampson 2012).
8. For danske diskussioner af Chicago-skolens indflydelse på bysociologien se Andersen 2005, Rasmussen 2013 og Jørgensen 2014, 2018.
9. Se Wacquant 2022 særligt kap. 3. for en længere diskussion af en neo-økologisk [neo-ecological] / neo-Chicago-skole tilgang til studiet af urban marginalitet, og udfordringerne ved reaktiveringen af Chicago-skolens arvegods.
10. Begrebet parallelsamfund [parallelgesellschaft] har tidligere været anvendt i den akademiske debat i Tyskland. Den tyske sociolog og social forsker Hartmut Esser anvender begrebet i sin diskussion omkring multikulturalisme som integrationsstrategi (Esser 1983:33). Senere anvender han begreberne 'etniske kolonier' og 'ethno-religiøse subnationer' og 'etnisk-lagdelling', der i sine karakteristikker har mange fællestræk med Meyer og Bades definitioner (Esser 1986; 1998, 2001).
11. På denne måde betegner parallelsamfundsdiskussionerne også fremkomsten af en væsentlig mere integrationsbekymret og integrationskritisk tilgang til spørgsmålet om den rumlige koncentration af migranter i byerne (Caglar 2001; Kapphan 2001), hvor f.eks. Friedrich Heckmann (1981) men også Esser (1983; 1986), i lighed med Chicago-skolen, havde et mere positivt syn på dette. På samme måde argumenterer Georg Elwert (1982) eksplicit for, at migranters interne integration i de etniske minoriteters egne grupper er fremmende for gruppens samlede samfundsmæssige integration.
12. Andre er til eksempel Esser (1998; 2001) og Kandel (2004).
13. Kandel (2004) argumenterer for en mere pragmatisk og dynamisk definition af parallelsamfundsbegrebet, der også kan indfange udviklingen af sådanne. På trods af en mere lempelig definition finder Kandel heller ikke, der er grundlag for at konkludere, at der skulle forefindes parallelsamfund i Tyskland. Dog argumenterer han for, at der kan være ansatser til det (Kandel 2004:10).
14. En konklusion, der også bakkes op af den sparsomme britiske forskning i parallelsamfund (Peucker & Ceylan 2017).

Litteratur

- Addams, J. (1905). Problems of Municipal Administration, *American Journal of Sociology* 10(4): 425-444. <https://doi.org/10.1086/211316>
- Addams, J. (1912). Recreation as a Public Function in Urban Communities, *American Journal of Sociology*, 17(5):615 – 619. <https://doi.org/10.1086/212012>

- Amin, A. (2005). Local community on trial. *Economy and Society*, 34(4), 612–633. <https://doi.org/10.1080/03085140500277211>
- Andersen, H.S. (2003). *Urban Sores*, London: Ashgate Publishers.
- Andersen, H.S. (2006a). *Bo sammen eller spredt? Etniske minoriteters boligønsker og motiver for bosætning*, Hørsholm: Statens Byggeforskningsinstitut.
- Andersen, H.S. (2006b). *Undersøgelse af til- og fraflytningen fra tre multietniske boligområder*. SBI 2006: 12, Hørsholm: Statens Byggeforskningsinstitut.
- Andersen, H.S. (2006c). *Etniske minoriteters flytninger og boligvalg. En registeranalyse*. SBI 2006:02. Hørsholm: Statens Byggeforskningsinstitut.
- Andersen, H.S. (2007). Er indvandrernes bosætningsmønster et samfundsproblem? *Dansk Sociologi* 18(4):99-105. <https://doi.org/10.22439/dansoc.v18i4.2300>
- Andersen, H.S. (2015a). Rumlig koncentration af etniske minoriteter i Danmark, *Dansk Sociologi*. 26(4):9-32 24. <https://doi.org/10.22439/dansoc.v26i3.5052>
- Andersen, H.S. (2015b). *Indvandring, integration og etnisk segregation. Udviklingen i indvandrernes bosætning siden 1985*. Hørsholm: Statens Byggeforskningsinstitut.
- Andersen, H.S. (2017). 'Parallelsamfund' er af mange grunde en forkert og uheldig betegnelse. *Altinget.dk*. <https://www.alinget.dk/by/artikel/professor-parallelsamfund-er-af-mange-grunde-en-forkert-og-uheldig-betegnelse> [Tilgæet maj 2021].
- Andersen, H.S. (2019). *Ethnic spatial segregation in European cities*. Abingdon; New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429280573>
- Andersen, H.S. (2020). Etnisk segregation – årsager og betydning for udsatte boligområder, *Samfundøkonomen*, 2020(3):55-64. <https://doi.org/10.7146/samfundsokonomien.v0i3.122595>
- Andersen, H.S. (2021). *Boligen i samfundet: Viden fra boligforskningen*. BUILD Rapport Nr. 2021:10: Aalborg Universitet.
- Andersen, H.T. (2005). *Storbyens ændrede socialgeografi: Storkøbenhavn i et nordvesteuropæisk perspektiv*. København: C.A. Reitzel.
- Antons, J. (2014). Displaced Persons in Postwar Germany: Parallel Societies in a Hostile Environment, *Journal of Contemporary History*, 49(1): 92-114. <https://doi.org/10.1177/0022009413505659>
- Atkinson, R. & Carmichael, L. (2007). Neighbourhood as a new focus for action in the urban policies of West European states. I Ian Smith, Eileen Lepine, & Marilyn Taylor (red.), *Disadvantaged by where you live?: Neighbourhood governance in contemporary urban policy* Bristol: Policy Press. pp. 43–64. <https://doi.org/10.1332/policypress/9781861348951.003.0003>
- Bade, K.J. (1992). »Einheimische Ausländer« und »fremde Deutsche« im vereinigten Deutschland, *Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte*, De Gruyter, 33(2): 9-28. <https://doi.org/10.1524/jbwg.1992.33.2.9>
- Bade, K.J. (2004). Leitkultur-Debatte: Zuwanderung wird als Bedrohung empfunden, *Spiegel Online* 24.11.2004, <http://www.spiegel.de/kultur/gesellschaft/0,1518,329285,00.html> [Tilgæet maj 2021].
- Bade, K.J. (2006). Integration und Politik – aus der Geschichte lernen?, *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 40-41(2006): 3-6.
- Bade, K.J. (2007). Versäumte Integrationschancen und nachholende Integrationspolitik in Hiesserich, Hans-Georg (red.), *Nachholende Integrationspolitik und Gestaltungsperspektiven der Integrationspraxis*. Göttingen: V&R unipress.

- Bay, J. (1997). Fra ungdomskultur til subkultur – rockere og bikere. *Dansk Sociologi*, 8(3): 7-25.
- Bay, J. (1998). *Fra subkultur til subsamfund – elleve historier om rockere og bikere*. København: Forlaget Fortryk.
- Breton, R. (1964). Institutional Completeness of Ethnic Communities and the Personal Relations of Immigrants, *American Journal of Sociology*, 70(2):193-205. <https://doi.org/10.1086/223793>
- Bukow, W; Nikodem, C; Schulze, E; Yildiz, E. (2007). Einleitung. Was heißt hier Parallelgesellschaft? Zum Umgang mit Differenzen, in: Bukow, Nikodem, Schulze, & Yildiz, (red.) *Was heißt hier Parallelgesellschaft?*, Wiesbaden: VS Springer, pp. 11-26. https://doi.org/10.1007/978-3-531-90743-7_1
- Burgess, S; Wilson, D & Lupton, R (2004). *Parallel Lives & Ethnic Segregation in the Playground & the Neighbourhood*, Centre for Market & Public Organisation: Working paper no 04/094.
- Caglar, A. (1995). German Turks in Berlin: social exclusion and strategies for social mobility', *New Community*, 21(3): 309-323. <https://doi.org/10.1080/1369183X.1995.9976494>
- Caglar, A. (2001). Constraining metaphors and the transnationalisation of spaces in Berlin, *Journal of Ethnic and Migration Studies*. 27(4): 601-613. <https://doi.org/10.1080/13691830120090403>
- Cantle, T. (2002). *Community Cohesion: A Report of the independent Review Team – Chaired by Ted Cantle*. Community Cohesion Report Team, London: Home Office.
- Cantle, T. (2004). *The End of Parallel Lives? The Report of the Community Cohesion Panel* Home Office, London. https://doi.org/10.1057/9780230508712_2
- Castells, M. (1976). Is there an urban sociology? I Pickvance, C. (red.), *Urban Sociology: Critical Essays*. Londres: Tavistock. pp. 33-59.
- Castells, M. (2002). Urban Sociology in the Twenty-First Century, *Cidades- Comunidades e Territórios*, 2002(5): 9-19. <https://doi.org/10.7749/citiescommunitiesterritories.dez2002.005.art01>
- Castiglione, G.E. Di P. (1905). Italian Immigration into the United States 1901-1904, *American Journal of Sociology*, 11(2):183-206. <https://doi.org/10.1086/211390>
- Christensen, G. (2013). *Fire artikler om områdebaserede indsatser til udsatte boligområder – hvad virker, hvordan og hvorfor?* Ph.d. afhandling. København: Københavns Universitet.
- Christensen, G. (2020). Kommer Parallelsamfundsaf-talen til at have betydning for social ulighed og segregering på boligmarkedet? *Samfundsøkonomen*, 2020(3):22-31. <https://doi.org/10.7146/samfundsokonomien.v0i3.122591>
- Comstock, A.P. (1912). Chicago Housing Conditions, VI: The Problem of the Negro, *American Journal of Sociology*, 18(2): 241-257. <https://doi.org/10.1086/212075>
- Damm, A.P. (2014). Neighborhood quality and labor market outcomes: Evidence from quasi-random neighborhood assignment of immigrants, *Journal of Urban Economics*, 79(1): 139-166. <https://doi.org/10.1016/j.jue.2013.08.004>
- Deegan, M.J. (1981). Early Women Sociologists and the American Sociological Society: The Patterns of Exclusion and Participation. *American Sociologist*, 16(1): 14-24.
- Deegan, M.J. (2005) [1988]. *Jane Addams and the Men of the Chicago School, 1892–1918*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.

- Delica, K.N. & Schultz Larsen, T. (2020). Er ghettolisten en syg liste eller udtryk for et sygt samfund?, *Kronik, Jyllands-Posten* 15 dec. 2020.
- Delica, K.N. & Schultz Larsen, T. (2021). Territorial destigmatisation in an era of policy schizophrenia, *International Journal of Urban and Regional Research*, 45(3):423-441. <https://doi.org/10.1111/1468-2427.12994>
- Denham, J. (2001). *Building Cohesive Communities: A Report of the Ministerial Group on Public Order and Community Cohesion*. London: Home Office.
- Drever A.I. (2004). Separate Spaces, Separate Outcomes? Neighbourhood Impacts on Minorities in Germany. *Urban Studies*, 41(8): 1423-1439. <https://doi.org/10.1080/0042098042000226939>
- Dubois, W.E.B. (1901). *The Black north: a social study*, november, 17. The New York Times.
- Eksner, J.H. (2013). Revisiting the 'ghetto' in the New Berlin Republic: immigrant youths, territorial stigmatisation and the devaluation of local educational capital, 1999-2010, *Social Anthropology*, 21(3): 336-355. <https://doi.org/10.1111/1469-8676.12032>
- Elias, N. & Scotson, J.L. (1994). *The Established and the Outsiders*, London: Sage Publications.
- Elwert, G. (1982). Problem der Ausländerintegration – Gesellschaftliche Integration durch Binnenintegration, *Kölner Zeitschrift für Soziologie*, 34(4): 717-731.
- Esser, H. (1983). *Die fremden Mitbürger. Möglichkeiten und Grenzen der Integration von Ausländern*. Düsseldorf: Patmos-Verl.
- Esser, H. (1986). Ethnische Kolonien: »Binnenintegration« oder gesellschaftliche Isolation? i Hoffmeyer-Zlotnik, Jürgen (red.). *Segregation und Integration. Die Situation von Arbeitsmigranten im Aufnahmeland*, Mannheim, pp.106-117.
- Esser, H. (1998). Ist das Konzept der Integration gescheitert?: Zur Bilanz der Migrationspolitik. *Theorie und Praxis der Sozialen Arbeit*, 1998(4): 128-135.
- Esser, H. (2001). *Integration und ethnische Schichtung*. Mannheim: Arbeitspapiere – Mannheimer Zentrum für Europäische Sozialforschung.
- Fallov, M.A. & Birk, R.H. (2021). The 'Ghetto' strikes back: resisting welfare sanctions and stigmatizing categorizations in marginalized residential areas in Denmark, *Nordic Social Work Research*, Ahead-of-print, 1-12. <https://doi.org/10.1080/2156857X.2021.1937289>
- Farwick, A. (2012). Segregation, i: Eckardt, F. (red.). *Handbuch Stadtsoziologie*, Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, pp. 381-419. https://doi.org/10.1007/978-3-531-94112-7_18
- Foerster, R.F. (1919). *The Italian Emigration of Our Times*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Frandsen, M.S. & Hansen, J.V. (2020). Parallelsamfundspakkens genealogi, *Dansk Sociologi*, 31(1):9-29. <https://doi.org/10.22439/dansoc.v31i1.6252>
- Freiesleben, A.M. (2016). *Et Danmark af parallelsamfund: Segregering, ghettoisering og socialsammenhængskraft: Parallelsamfundet i dansk diskurs 1968-2013 – fra utopi til dystopi*. København: Det Humanistiske Fakultet, Københavns Universitet.
- Fuhse, J. (2014). Parallelgesellschaften, ethnische Gemeinschaften oder migrantische Milieus?, i Isenböck, Peter; Linda Nell og Joachim Renn (red.) *Die Form des Milieus. Zum Verhältnis zwischen gesellschaftlicher Struktur, Differenzierungsform und den Formen der Vergemeinschaftung*. Weinheim: Beltz Juventa. pp. 189-204.
- Gaitanides, S. (2001). Die Legende der Bildung von Parallelgesellschaften, *Zeitschrift für Migration und soziale Arbeit*, 23(3/4): 16-25.

- Gestring N. (2011). Parallelgesellschaft, Ghettoisierung und Segregation – Muslime in deutschen Städten. I Meyer H., Schubert K. (red) *Politik und Islam*. VS Verlag für Sozialwissenschaften. pp. 168-190. https://doi.org/10.1007/978-3-531-93022-0_8
- Gilkey, G.R. (1967). The United States and Italy: Migration and Repatriation, *The Journal of Developing Areas*, 2(1):23-36.
- Goffman, E. (1961). *Asylums*. New York: Doubleday/Anchor.
- Halm, D. & Sauer, M. (2006a). Desintegration und Parallelgesellschaft. Aktuelle Befunde zur Integration türkeistämmiger Migranten, *Zeitschrift für Bürgerrechte und Gesellschaftspolitik*, 45(4): 84-94.
- Halm, D. & Sauer, M. (2006b). Parallelgesellschaft und ethnische Schichtung, *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 1-2(2006):18-24.
- Hannerz, U. (1969). *Soulside: Inquiries into Ghetto Culture and Community*. New York: Columbia University Press.
- Hansen, C.S. (2021). *The Making of Place and People in the Danish Metropolis: A Sociohistory of Copenhagen North West*. Abingdon: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003082286>
- Harvey, D. (1973). *Social Justice and the City*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.
- Häußermann, H. (2007). Ihre Parallelgesellschaften, unser Problem: Sind Migrantenviertel ein Hindernis für Integration? *Leviathan*, 35(4): 458-469. <https://doi.org/10.1007/s11578-007-0027-1>
- Haynes, G.E. (1913). Conditions among Negroes in the Cities, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 49(1): 105–119. <https://doi.org/10.1177/000271621304900113>
- Heckmann, F. (1981). *Die Bundesrepublik: Ein Einwanderungsland? Zur Soziologie der Gastarbeiterbevölkerung also Einwanderer-Minorität*. Stuttgart: Klett-Cotta.
- Heesen, J. (2019). Theoretische Überlegungen und Begriffsbestimmungen – Parallelgesellschaft, in: Frevel, Bernhard (Red) *Begriffe und Interpretationen. Grundlegungen für das interdisziplinäre Arbeiten im Projekt*, Working Paper Nr. 1, pp. 39-47. Münster.
- Heitmeyer, W. (1996). Für türkische Jugendliche in Deutschland spielt der Islam eine wichtige Rolle, *Die Zeit* Nr. 35 23.08.1996, <http://www.zeit.de/archiv/1996/35/heimmey.txt.19960823.xml?page=all> [Tilgæt maj 2021].
- Heitmeyer, W; Müller, J. & Schröder, H. (1997). *Verlockender Fundamentalismus: türkische Jugendliche in Deutschland*, Frankfurt am Main; Suhrkamp.
- Herman, B., & D. Jacobs. (2015). Ethnic Social Capital and Political Participation of Immigrants. I L. Ryan, U. Erel, and A. D'Angelo. *Migrant Capital: Networks, Identities and Strategies*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, pp. 117-132. https://doi.org/10.1057/9781137348807_8
- Hess, C. (2008). The Contested Terrain of the Parallel Society: The Other Natives in Contemporary Greece and Germany, *Europe-Asia Studies*, 60(9): 1519-1537. <https://doi.org/10.1080/09668130802362276>
- Hjarnø, J. (2003). Indvandrere som selverhvervende – en sammenlignende analyse af udbredelsen af selverhverv hos danske pakistanere, tyrkere og eksjugoslavere. *Dansk Sociologi* 11(3):95-112. <https://doi.org/10.22439/dansoc.v11i3.621>
- Hussain, M. (2014). Muslims in Copenhagen: Social Cohesion or a Parallel Society? Results from an Empirical Survey 2008–09. *Tidsskrift for Islamforskning*, 8(1): 106–136. <https://doi.org/10.7146/tifo.v8i1.25325>

- Hüttermann, J. (2010). *Entzündungsfähige Konfliktkonstellationen: Eskalations- und Integrationspotentiale in Kleinstädten der Einwanderungsgesellschaft. Mit einem Beitrag von Alexander Mewes*. Weinheim und München: Juventa.
- Indenrigs- og Boligministeriet, (2021a). *Blandede boligområder – næste skridt i kampen mod parallelsamfund*, København: Indenrigs- og Boligministeriet.
- Indenrigs- og Boligministeriet, (2021b). *Liste over parallelsamfund pr. 1. december 2021*, København: Indenrigs- og Boligministeriet.
- Jacobsen, B.A. (2018). Brian Arly Jacobsen svarer Niels Jespersen: Hvis næsten alle fællesskaber kan være parallelle til samfundet, hvad består majoritetssamfundet så af? *Ræson* <https://www.raeson.dk/2018/brian-arly-jacobsen-svarer-niels-jespersen-hvis-naesten-alle-faellesskaber-kan-vaere-parallele-til-samfundet-hvad-bestaar-majoritetssamfundet-saa-af/> [Tilgæet maj 2021].
- Jensen, N.R; Petersen, Kirsten E. & Wind, A.K. (2015). *Daginstitutioner i udsatte boligområder: Pædagogisk udvikling i arbejdet med udsatte børn og familier – Et forsknings- og udviklingsprojekt*. København: Institut for Uddannelse og Pædagogik (DPU), Aarhus Universitet.
- Jensen, S.Q. (2018). Towards a neo-Birminghamian conception of subculture? History, challenges, and future potentials, *Journal of Youth Studies*, 21(4): 405-421. <https://doi.org/10.1080/13676261.2017.1382684>
- Jensen, S.Q., & Christensen, A-D. (2012). Territorial stigmatization and local belonging: A study of the Danish neighbourhood Aalborg East. *City*, 16(1-2): 74-92. <https://doi.org/10.1080/13604813.2012.663556>
- Jørgensen, A. (2014). Chicago-sociologi: Hverdagslivets modernisering. I *Hverdagslivet: Sociologier om det upåagtede*. Jacobsen, M.H. & Kristiansen, S. (red.). 2. udg. København: Hans Reitzels Forlag, pp. 43-74.
- Jørgensen, A. (2018). Chicago-etnografi: – storbyen som en ny betingelse omkring det sociale liv i det moderne samfund. I *Etnografier*. Hviid Jacobsen, M. & Jensen, H.L. (red.). København: Hans Reitzels Forlag, pp. 49-72.
- Jørgensen, B.B. (1982). *Historien om Bæk-Fosgården. Om flyttebevægelser og det sociale liv i et boligområde i Albertslund*. Albertslund: ViiVa.
- Kalkan, H. (2018). *Shababs: Gadekultur, gadens økonomi og respekt – på Nørrebro*. Københavns Universitet.
- Kalkan, H. (2021). *Veje til Respekt – Om gadens liv på Nørrebro*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Kandel, J. (2004). Organiserter Islam in Deutschland und gesellschaftliche Integration, *Politische Akademie der Friedrich-Ebert-Stiftung*. <https://library.fes.de/pdf-files/akademie/online/50372.pdf> [Tilgæet maj 2021].
- Kapphan A. (2001). Migration und Stadtentwicklung. I *Migration und Integration in Berlin*. Gesemann F. (red) Berlin:VS Verlag für Sozialwissenschaften. pp. 89-108. https://doi.org/10.1007/978-3-322-94931-8_5
- Klinker, S. & Bilde, M.H. (2009). Gadens koder i A-town – status og respekt blandt etniske minoritetsfyre, *Dansk Sociologi*, 20(4): 37-56. <https://doi.org/10.22439/dansoc.v20i4.3136>
- Kühl, J. (2018). »Ihr seid nicht vergessen worden«. Königliche Neujahrsgrüsse 2001-2017 und Vorstellungen von der dänischen Minderheit in Südschleswig. I Kühl, J. (red) *Klaar kiming. Festschrift für Thomas Steensen*, Bredstedt: Nordfriis Institut, pp. 100-116.
- Larsen, A.G.; Ellersgaard, C. & Bernsen, M. (2015). *Magteliten – hvordan 423 danskere styrer landet*, København, Politikens Forlag.

- Larsen, J.F. & Jensen, S.Q. (2014). Unge etniske minoriteter og nudanskhed – lejre, identitetsarbejde og dobbelte bevidstheder. *Dansk Sociologi*, 25(2): 31-48. <https://doi.org/10.22439/dansoc.v25i2.4858>
- Lefebvre, H. (1991). *The production of space*. Malden, Mass.: Blackwell.
- Lewis, O. (1966). *La Vida – A Puerto Rican Family in the Culture of Poverty – San Juan and New York*. New York: Random House.
- Logan, J.R., & Molotch, H.L. (1987). *Urban Fortunes: The Political Economy of Place*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Luft, S. (2002). Droht die Gefahr islamisch geprägter Parallelgesellschaften in deutschen Städten?, I Zehetmair, Hans (Red). *Der Islam im Spannungsfeld von Konflikt und Dialog*, Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, pp. 82-109.
- Luft, S. (2006). Deutsche Großstädte zwischen Parallelgesellschaft und Integration, *Politische Studien*, 57(409): 60-70.
- Meyer, T. (2002). Parallelgesellschaft und Demokratie. I Münkler, Herfried; Llanque, Marcus; Stepina, Clemens K. (red.): *Der demokratische Nationalstaat in den Zeiten der Globalisierung. Politische Leitideen für das 21. Jahrhundert*, Berlin: Akademie Verlag, pp. 193-229. <https://doi.org/10.1524/9783050081212.193>
- Micus M. & Walter F. (2006). Mangelt es an „Parallelgesellschaften«, *Der Bürger im Staat*, Zuwanderung und Integration 56(4): 215-222.
- Norton, G.P. (1913). Chicago Housing Conditions, VII: Two Italian Districts, *American Journal of Sociology*, 8(4): 509 – 542. <https://doi.org/10.1086/212123>
- Nowak, J. (2006). *Leitkultur und Parallelgesellschaft – Argumente wider einen deutschen Mythos*, Frankfurt/Main: Brandes & Apsel.
- Oberndörfer, D. (2001). Dialog der Kulturen oder Parallelgesellschaft? Funktionen und Wirkungen fremdsprachlicher Medienangebote. I *Medien, Migration, Integration*. Berlin: Vistas-Verlag, pp. 15-25.
- Ouseley, H. (2001). *Community Pride – not prejudice: Making diversity work in Bradford*. Bradford: Bradford Vision.
- Park, R.E. (1915). The City: Suggestions for the Investigation of Human Behavior in the City Environment, *American Journal of Sociology*, 20(5): 577-612. <https://doi.org/10.1086/212433>
- Park, R.E; Burgess, E.W. & McKenzie, R.D. (1925). *The City*. Chicago, Illinois: The University of Chicago Press.
- Peucker, M. & Ceylan, R. (2017). Muslim community organizations –sites of active citizenship or self-segregation?, *Ethnic and Racial Studies*, 40(14):2405-2425. <https://doi.org/10.1080/01419870.2016.1247975>
- Pfahl-Traughber, A. (2005). Vom Aufbau von Parallelgesellschaften bis zur Durchführung von Terroranschlägen. Das Gefahren- und Konfliktpotenzial des Islamismus in Deutschland. I Hildebrandt, Mathias; Brocker, Manfred (Red.): *Unfriedliche Religionen? Das politische Gewalt- und Konfliktpotenzial von Religionen*, Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, pp. 153-177. https://doi.org/10.1007/978-3-322-80796-0_8
- Phillips, D. (2006): Parallel Lives? Challenging Discourses of British Muslim Self-Segregation. *Environment and Planning D*, 24(1): 25-40. <https://doi.org/10.1068/d60j>
- Rasmussen, T. (2013). *Velfærdsbyen under forandring: Social polarisering, sociale problemer og velfærdsforandringer*. Centre for Comparative Welfare Studies, Institut for Økonomi, Politik og Forvaltning: Aalborg Universitet.

- Regeringen, (2004). *Regeringens strategi mod ghettoisering*. København: Regeringen.
- Regeringen, (2010). *Ghettoen tilbage til samfundet – Et opgør med parallelsamfund i Danmark*. København: Regeringen.
- Regeringen, (2018). *Et Danmark uden parallelsamfund – ingen ghettoer i 2030*. København: Regeringen.
- Reinhardt, K. (2020). *Ambivalente Aspekter af Parallelsamfund*, Arbejdsrapport i Projekt migsst. <https://www.migsst.de/onewebmedia/Ambivalente%20Aspekter%20der%20Parallelsamfund.pdf> [Tilgæet maj 2021].
- Sampson, R. (2012). *Great American City: Chicago and the Enduring Neighborhood Effect*, Chicago: The University of Chicago Press. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226733883.001.0001>
- Sampson, R; Morenoff, J.D. & Earls, F. (1999). Beyond Social Capital: Spatial Dynamics of Collective Efficacy for Children, *American Sociological Review*, 64(5): 633-660. <https://doi.org/10.2307/2657367>
- Sampson, R.J; Raudenbush, S. & Earls, F. (1997). Neighborhoods and Violent Crime: A Multilevel Study of Collective Efficacy. *Science* 277:918-924. <https://doi.org/10.1126/science.277.5328.918>
- Schultz Larsen, T. (2011). Med Wacquant i det ghettopolitiske felt, *Dansk Sociologi*. 22(1): 47-67. <https://doi.org/10.22439/dansoc.v22i1.3475>
- Schultz Larsen, T. (2012). Med Bourdieu i felten: Almene boligområders storhed og forsømmelse. I Andersen, J., Freudendal-Pedersen, M., Koefod, L. & Larsen, J. (red.). *Byen i bevægelse: Mobilitet – Politik – Performativitet*. København: Roskilde Universitetsforlag, pp. 196-214.
- Schultz Larsen, T. (2014). Copenhagen's West End a 'Paradise Lost': The Political Production of Territorial Stigmatization in Denmark, *Environment and Planning A*. 46(6):1386-1402. <https://doi.org/10.1068/a45640>
- Schultz Larsen, T. (2017). Den områdeorienterede forskning og dens effekter på det boligsociale felt i praksis. I Aner, L. & Masanti, B. (red.). *Socialt arbejde i udsatte boligområder*. København: Hans Reitzels Forlag, pp. 73-100.
- Schultz Larsen, T. (2018). Advanced Marginality as a comparative research strategy in praxis: The Danish 'Grey Belt' in conversation with the French 'Red Belt', *Urban Geography*. 39(8): 1131-1151. <https://doi.org/10.1080/02723638.2018.1440124>
- Schultz Larsen, T. (2019). Fra hårde ghettoer til forsømte områder: Om anvendelsen af socialvidenskabelig refleksivitet i praksis. I Greve, B. (red.). *Socialvidenskab*. Frederiksberg: Nyt fra Samfundsvidenskaberne, pp. 375-400.
- Schultz Larsen, T. & Delica, K.N. (2019). The production of territorial stigmatisation: A conceptual cartography, *City*. 23(4-5): 540-563. <https://doi.org/10.1080/13604813.2019.1682865>
- Schultz Larsen, T. & Delica, K.N. (2021). Lektorer: Der er brug for konkrete indsatser i udsatte boligområder – ikke flere navnelege. [Altinget.dk https://www.altinget.dk/by/artikel/lektorer-der-er-brug-for-konkrete-indsatser-i-udsatte-boligomraader-ikke-flere-navnelege](https://www.altinget.dk/by/artikel/lektorer-der-er-brug-for-konkrete-indsatser-i-udsatte-boligomraader-ikke-flere-navnelege) [Tilgæet maj 2021].
- Schuyler, E. (1889). Italian Immigration into the United States. *Political Science Quarterly*, 4(3): 480-495. <https://doi.org/10.2307/2139139>
- Simonsen, K.B. (2016). Ghetto–Society–Problem: A Discourse Analysis of Nationalist Othering. *Studies in Ethnicity and Nationalism*, 16(1): 83– 99. <https://doi.org/10.1111/sena.12173>

- Simpson, L. (2004). Statistics of racial segregation: measures, evidence and policy. *Urban Studies* 41(3): 661-681. <https://doi.org/10.1080/0042098042000178735>
- Slater, T. (2021). *Shaking Up the City: Ignorance, Inequality, and the Urban Question*, Oakland: University of California Press. <https://doi.org/10.1525/9780520972643>
- Suttles, G.D. (1968). *The Social Order of the Slum: Ethnicity and Territory in the Inner City*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Thomas, W.I. & Znaniecki, F (1920). *The Polish Peasant in Europe and America*, Boston: Gorham Press.
- Thunø, M. & Thøgersen, S. (2016). Fra Kina til Danmark: mobilitetsmønstre gennem 100 år, *Økonomi og Politik*, 89(1): 53-61.
- Tibi, B. (2000). *Der Islam und Deutschland – Muslime in Deutschland*. Stuttgart: Deutsche Verlagsanstalt.
- Transport- og Boligministeriet (2020). *Redegørelse om parallelsamfund*, København: Transport- og Boligministeriet.
- Vertovec, S. (2010). Towards Post-Multiculturalism? Changing Communities, Conditions and Contexts of Diversity. *International Social Science Journal*, 61(199): 83–95. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2451.2010.01749.x>
- Wacquant, L. (1993). Urban Outcasts: Stigma and Division in the Black American Ghetto and the French Urban Periphery. *International Journal of Urban and Regional Research* 17(3):366-383. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.1993.tb00227.x>
- Wacquant, L. (1996). The Rise of Advanced Marginality: Notes on Its Nature and Implications, *Acta Sociologica*, 39(2): 121-139. <https://doi.org/10.1177/000169939603900201>
- Wacquant, L. (2012). A Janus-Faced Institution of Ethnoracial Closure: A Sociological Specification of the Ghetto, I Hutchinson, Ray & Haynes, Bruce D. (red). *The Ghetto: contemporary Global Issues and Controversies*. New York: Routledge. pp.1-32. <https://doi.org/10.4324/9780429496516-1>
- Wacquant, L. (2013). *Byens udstødte – En komparativ sociologi om avanceret marginalisering*. Frederiksberg: Nyt fra Samfundsvidenskaberne.
- Wacquant, L. (2022). *The invention of the »Underclass« – a study in the politics of knowledge*. Cambridge: Polity Press.
- Walker, N. (1915). Chicago Housing Conditions X. – Greeks and Italians in the Neighborhood of Hull House, *American Journal of Sociology* 21(3): 285 – 316. <https://doi.org/10.1086/212500>
- Walton, J. (1981). The New Urban Sociology. *International Social Science Journal* 33(2)374-390.
- Walton, J. (1993). Urban Sociology: The Contribution and Limits of Political Economy. *Annual Review of Sociology*, 19(1993): 301-320. <https://doi.org/10.1146/annurev.so.19.080193.001505>
- Weber, M. (1978). *Economy and Society*, Berkely: University of California Press.
- Winding, M.L.H. (2007). At bo mellem tillid, netværk og normer- Social kapital i almene boligområder. i Hegedahl, P. & Rosenmeier, S.L. (red). *Social kapital som teori og praksis*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Wirth, L. (1928). *The Ghetto*. Chicago: University of Chicago Press.
- Worbs, S. (2007). »Parallelgesellschaften« von Zuwanderern in Deutschland? *Sozialwissenschaftlicher Fachinformationsdienst soFid, Migration und ethnische Minderheiten* 2007/1 pp. 7-30.

- Wright Mills, C. et al., (1950). *The Puerto Rican Journey*, New York: Harper & Bros.
- Zukin, S. (1980). A decade of the new urban research. *Theory & Society* 9(4):575-601. <https://doi.org/10.1007/BF00148354>
- Zukin, S. (2011). Is There An Urban Sociology? Questions on a Field and a Vision, *Sociologica* 2011(3):1-19.
- Økonomi- og Indenrigsministeriet (2018). *Parallelsamfund i Danmark, Økonomisk Analyse 30, februar 2018*. København: Økonomi og indenrigsministeriet.
- Økonomi- og Indenrigsministeriet (2019). *Redegørelse om parallelsamfund 2019*, København: Økonomi og indenrigsministeriet.

The Sociology of Parallel Societies

What is a parallel society sociologically speaking? Can this notion be applied in a meaningful way to a Danish context? In Germany debates over these questions have been waged theoretically and empirically for the past two decades. In Germany several concrete definitions of the concept have been developed. Common to these is that they emphasize the collective and institutional aspects of the concept. In order to speak of a parallel society, it must be possible to point out a relatively homogeneous minority group with an identity constructed more or less in opposition to the majority society. Secondly, to support this group and its identity there must be a relatively widespread institutional parallelism socially, economically, culturally, etc., but not necessarily in terms of residence. It is thus a common misconception that parallel societies are necessarily place-bound. There is also widespread agreement that the housing estates and neighborhoods stigmatized in the Danish media and in political discourse cannot be defined as parallel societies. They are simply too heterogeneous culturally, socially, ethnically, and religiously and without significant institutional parallelism. On the other hand, this does not disqualify the concept of parallel society sociologically in either a German or a Danish context. Thus, in a Danish context, we should learn from the German research and reject the application of the concept of parallel societies as descriptor for the stigmatized not-for-profit housing estates. However, we should be open to a nuanced empirical sociology, based on clearly defined concepts, concerning parallel societies and their possible emergence.

Keywords: Parallel society, Ghetto, Neglected housing estate, Stigma, Chicago-school.

Anton Sylvest Lilleør

Auguste Comte og sociologiens grund- læggelse

Auguste Comte bliver ofte omtalt som grundlægger af sociologien, uden at det dog uddybes nærmere, hvad det vil sige. Artiklen søger at vise, i hvilken forstand man kan regne Comte blandt sociologiens grundlæggere. Comte demonstrerer på et teoretisk plan, at sociologien mangler, fordi der findes sociale fænomener, som de eksisterende videnskaber ikke kan begribe, men som kan gøres til genstand for en ny videnskab. Comte betragter det erkendende subjekt og den videnskabelige aktivitet som sådanne sociale fænomener, og det er baggrunden for, at sociologien grundlægges som en videnskab om sig selv og de øvrige videnskaber, det vil sige som en reflektiv videnskabssociologi. Selvom dele af Comtes sociologi fremstår bedaget, er den, hvad angår disse sociologiske grundtanker om videnskabelig refleksivitet og videnskaberne som genstand for sociologien, på bølgelængde med sociologien i dag.

Nøgleord: Auguste Comte; Sociologiens grundlæggelse; Positivism; Videnskabsfilosofi; Videnskabssociologi; Refleksivitet

Når man i dag hører om Auguste Comte, bliver han ofte omtalt som grundlægger af videnskabsteorien, af positivismen eller af sociologien (se f.eks. hhv. Holm 2018: 28; Lübcke 2010: 115; Michelsen et al. 2008: 84). Den sidste titel – grundlægger af sociologien – udgør emnet for denne artikel.¹ Comte, som var uddannet polytekniker og levede fra 1798 til 1857, betragtede også sig selv som grundlægger af sociologien. Spørgsmålet er, hvad det vil sige? I artiklen undersøger jeg, i hvilken forstand man kan sige, at Comte grundlagde sociologien.

Comte institutionaliserede ikke sociologien. Han ville gerne have gjort det og gjorde således adskillige forsøg på at få en fast lærestol ved de videnskabelige institutioner, men det lykkedes ham aldrig. Han måtte nøjes med prekære ansættelser og forblev afhængig af andres finansielle støtte (Pickering 1993).² Jeg viser, at Comtes grundlæggelse består i, at han på et videnskabsteoretisk plan demonstrerer, at sociologien mangler, fordi der findes sociale fænomener (herunder videnskab), som ikke fuldt ud kan begribes af de eksisterende videnskaber, men som dog kan gøres til genstand for videnskab. Om den sociologi, Comte skitserer, er det blevet bemærket, at han sociologiserer og dermed historiserer det erkendende subjekt, samtidig med at han gør videnskaberne til en del af sociologiens genstandsfelt (se Guillin 2018: 130, 158-159; Bourdeau 2004: 228-229; Aron 1967: 121; Elias 1978: 37-49; Alain 1983: 249-254). Jeg tager afsæt i disse bemærkninger og viser i artiklen, hvordan denne idé om sociologien som en reflektiv videnskabssociologi kommer til udtryk i måden, hvorpå Comte grundlægger sociologien.

En artikel om Comte er i dansk sammenhæng et sjældent syn. Set i lyset af den betydelige interesse for mange af dem, der på forskellig vis har haft betydning for samfundsvidenskabernes tilblivelse (f.eks. Montesquieu, Rousseau, Smith, Kant, Hegel, Mill, Marx, Durkheim og Weber), er dansk filosofi og samfundsvidenskab kendetegnet ved en bemærkelsesværdig negligering af Comte. Der findes således hverken dansksprogede artikler eller bøger om Comte, og i nyere samfundsvidenskabeligt orienterede oversigtsværker er han ej heller behandlet (det gælder f.eks. Andersen og Kaspersen 2020; Hansen 2009; Jacobsen et al. 2001; Kaspersen og Loftager 2009; Laustsen et al. 2016). Med undtagelse af nogle få korte uddrag fra 1930 er Comte ikke blevet oversat til dansk.³ Der er ganske vist korte artikler om ham i diverse leksika (f.eks. Larsen og Pedersen 2011: 99; Lübcke 2010: 115; Michelsen et al. 2008: 83-84), og han bliver introduceret i de fleste grundbøger i videnskabsteori (f.eks. Boolsen og Jacobsen 2015: 105-109; Collin 2017: 77-79; Flor 2014: 108-111; Holm 2018: 28-35; Kjærup 1997: 91-92; Pedersen og Toft 2009: 55-57), men i begge tilfælde er behandlingen af ham begrænset til nogle generelle overvejelser om videnskabsfilosofiens, positivismens eller sociologiens oprindelse. I det omfang, at han behandles, er det som regel blot indledningsvist og med henblik på andre problematikker.⁴ Man skal faktisk helt tilbage til N.H. Søes filosofihistorie fra 1945 og især Harald Høffdings store filosofihistorie fra

1895 for at finde grundigere dansksprogede behandlinger af Comte (Søe 1945: 200-243; Høffding 1895: 267-330).

Anderledes ser det ud uden for landets grænser. Mange nyere oversigtsværker om sociologisk teorihistorie tager Comte under grundig behandling (se f.eks. Ritzer & Stepnisky 2020; Turner et al. 2012), og siden slutningen af det 20. århundrede er der opstået fornyet interesse for Comtes værk i særligt Frankrig og den angelsaksiske verden. Det har blandt andet medført udgivelsen af en trebindsbiografi (Pickering 1993; Pickering 2009a; Pickering 2009b), flere bredt anlagte indføringer (Bourdeau et al. 2018; Wernick 2017; Petit 2016; Gane 2006) og en række snævrere studier, der undersøger forskellige sider af Comtes værk påny. Det drejer sig først og fremmest om Comtes trestadielov (Schmaus 1982; Bourdeau 2006), hans teori om forholdet mellem videnskaberne (Heilbron 1990; Schmaus 2018), hans sociologi (Bourdeau 2004; Guillin 2018) og hans politisk-religiøse tænkning (Karsenti 2006; Wernick 2001; Braunstein 2003; Gane 2007; Bourdeau 2018). Artiklen udgør et bidrag til denne nyere Comte-litteratur.

På trods af interessen har Comte dog langt fra en status, der kan måle sig med de øvrige såkaldte »founding fathers«, som på forskellig vis har spillet en rolle i sociologiens tilblivelse. Det er som om, at sociologien hverken har taget Comte til sig eller afvist ham. Man anerkender hans betydning for faget, men vil samtidig ikke rigtig stå ved ham. I dansk sammenhæng er Comtes position endnu mere prekær. Her er han nærmest reduceret til en rituel opremsning. I artiklen præsenterer jeg først nogle bud på, hvad denne negligering af Comte kan skyldes (afsnit I). Derefter viser jeg, hvordan Comte grundlægger sociologien ved at fremsætte en teori om videnskaberens tilblivelse (afsnit II) og en teori om forholdet mellem videnskaberne (afsnit III), som begge er refleksivt anlagte, idet de tematiserer det erkendende subjekt som et udgangspunkt for enhver videnskabelig erkendelse. Tilsammen sigter de efter at klarlægge forudsætningerne for sociologiens tilblivelse. Det er sociologiske teorier, fordi de videnskabelige aktiviteter, der søges forklaret, udgør sociale fænomener. Med andre ord: Sociologien grundlægges gennem en teori om sin egen tilblivelse. Afslutningsvist skitserer jeg kort, hvordan Comtes grundlæggelse af sociologien ikke kun var et teoretisk anliggende, men også havde et praktisk sigte (afsnit IV).

I. Sociologiens forhold til Comte

En del af forklaringen på negligeringen af Comte er formentlig, at han hurtigt fik et dårligt ry, der ad flere omgange er blevet forværret. Comtes sene forfatterskab tog en politisk-religiøs drejning, som fik John Stuart Mill, Émile Littré og mange andre, der ellers delte mange af hans filosofiske og videnskabelige synspunkter fra det tidlige forfatterskab, til at distancere sig fra ham (Mill 1961: 138-42; Littré 1863: iii-v). Når man hos Comte f.eks. kan læse, at »positivismen til sidst bliver en rigtig religion«, nemlig menneskeheden religion, som Comte ikke blot betragter sig selv som grundlægger af, men også virker som præst i, kan det umiddelbart virke ret mystisk (Comte 1851a: 330, préface 18-19).⁵ Denne drejning udgør baggrunden for, at spekulationer om, at Comte blev skør i den sidste del af sit liv, sidenhen har klæbet til hans navn.⁶

I løbet af det 20. århundrede er Comtes religion nærmest blevet glemt, men det dårlige ry har fået ny næring, efterhånden som positivismen er blevet genstand for stadig mere kritik (Nottelmann 2017). Selvom positivismekritikken ikke først og fremmest har været rettet mod Comte, er han som »positivismens fader« ikke sluppet for jævnlige at blive tilskrevet diverse »positivistiske« synspunkter.

Og ikke nok med at Comte er positivist, han er også historicist, slog Karl Popper og F.A. Hayek fast i hver deres bog, hvilket vil sige af den opfattelse, at man inden for samfundsvidenskaben kan identificere naturlove på samme måde, som man kan inden for naturvidenskaben (Popper 1996: 149; Hayek 1964: 64, 196-200). Popper fremførte sin kritik af Comte i en bog dedikeret til ofrene for »fascismens og kommunismens tro på den historiske skæbnes ubønhørlige love«, og Hayek konkluderede, at det var idéer fra Comte og Hegel, Feuerbach og Marx, der skabte »det 20. århundredes totalitarisme« (Popper 1996: 37; Hayek 1964: 206).

At andre sidenhen har vist, at Comtes politisk-religiøse drejning er mindre mystisk, end den umiddelbart fremstår (Wernick 2001), at hans positivismen på mange måder er noget ganske andet end det 20. århundredes positivismen (Heilbron 1990: 153) og at Poppers og Hayeks fremstillinger af Comte bygger på overfladiske læsninger (Schmaus 1982: 265-266; Gane 2017: 218-221), har ikke været nok til at rette op det dårlige ry.

Ud over det dårlige ry kan det forhold, at Comtes sociologi på nogle punkter simpelthen er *outdated*, også medvirke til at forklare negligeringen af ham. I sit forsøg på at bringe sociologien videre påpegede Émile Durkheimen række væsentlige mangler i Comtes sociologi: Comtes idé om, at den sociale udvikling er kendetegnet ved fremskridt, er spekulativ (Durkheim 2000: 62-63); hans begreb om love for den sociale udvikling er for lukket og for generelt og uspecificeret (Durkheim 2000: 145; 151); og hans syntetiserende ambition om at begribe den abstrakte enhed i den sociale udvikling under begrebet om menneskeheden gør ham blind for den konkrete sociale diversitet (Durkheim 2000: 62-63, 110-111; Durkheim 1975: 111). Til forskel fra store dele af sociolo-

gien i dag er Comtes sociologi nomotetisk, teleologisk, abstrakt og historisk orienteret i en sådan grad, at den indimellem får karakter af en slags historie-filosofi. Når Durkheim gør sociale kendsgerninger, og ikke deres abstrakte enhed i menneskeheden, til den centrale genstand, bliver sociologien konkret, og det er i dag væsentlig lettere at se sporene en sådan sociologi end efter Comtes.⁷ Sociologer kan derfor oplagt spørge: hvorfor beskæftige sig med Comte i dag? Den sociologiske forskning klarer sig da nok også uden, men jeg vil alligevel fremhæve to grunde til, at det, på trods af hans mangler, er værd at forholde sig til Comte.

Den første er, at man må kende til Comte, hvis man vil forstå sociologiens tilblivelseshistorie. Og som Comte selv påpeger, gælder det, »at man ikke forstår sig fuldt ud på en videnskab, så længe man ikke kender til dens historie.« (Comte 1830, F2: 82). Selvom han sjældent læses i dag, har Comte præget adskillige af dem, der har været med til at forme sociologien, og som oftere læses. Det gælder f.eks. John Stuart Mill, Herbert Spencer, Norbert Elias og i særdeleshed Durkheim, som gennem det meste af *Den sociologiske metodes regler* er i dialog med det, han betragter som »den eneste originale og vigtige« undersøgelse af sociologisk metode: lektion 48 fra Comtes *Cours de philosophie positive* (se Mill 1961; Spencer 1996a; Spencer 1996b; Spencer 1996c; Elias 1978: 33-49; Durkheim 2000: 45).⁸ I Durkheims optik tegnede Comte konturerne af en positiv sociologi uden at komme helt i mål, hvorfor Durkheim påtager sig det arbejde, der stadig udestår (Durkheim 1975: 110-113; Durkheim 2000: 167). Han tænker i vid udstrækning sit eget sociologiske projekt i forlængelse af Comtes, og når han kritiserer Comte, er det i et forsøg på at udbedre manglerne i hans sociologi. Således er Comtes betydning for især Durkheims udvikling af sociologien uomgængelig.

Den anden grund til, at det er værd at forholde sig til Comte, er som allerede nævnt, at sociologien for Comte må være en form for reflektiv videnskabs-sociologi. På trods af hans sociologis mere bedagede sider er Comte med disse sociologiske grundtanker – videnskabelig refleksivitet og videnskaberne som genstand for sociologien – på bølgelængde med sociologien i dag, og det bemærkelsesværdige, som jeg skal forsøge at vise i det følgende, er, at de allerede kommer til udtryk i Comtes grundlæggelse af sociologien.

II. Videnskabernes tilblivelse

Comtes første hovedværk bærer titlen *Cours de philosophie positive (Forelæsninger om positiv filosofi)*, men er bygget op som en gennemgang af de forskellige videnskaber. Det skyldes, at den positive filosofi har at gøre med forholdet mellem videnskaberne. Den har videnskaberne som genstand, det vil sige, at det er en slags »videnskabsfilosofi«, som Comte påpeger i forordet til første bind (Comte 1830:viii). Med adjektivet »positiv« refererer Comte til et bestemt teoretisk stadie. Han mener at have opdaget en grundlæggende sociologisk lov for menneskehedens udvikling, der består i, at alle væsentlige forestil-

linger og vidensområder gennemgår tre teoretiske stadier: »det teologiske eller fiktive stadiet«, »det metafysiske eller abstrakte stadiet« og til sidst »det videnskabelige eller positive stadiet« (Comte 1830, F1: 3). I det positive stadiet har man indset, at det ikke lader sig gøre at nå frem til de observerede fænomeners første eller finale årsager, hvad enten de søges i overnaturlige kræfter såsom guder (det teologiske stadiet) eller abstraktioner såsom naturen (det metafysiske stadiet), og i stedet sat sig for at afdække deres love (Comte 1830, F1: 4-5). Som Comte skriver, sætter det positive stadiet »bestemmelsen af *hvordan* i stedet for bestemmelsen af *hvorfor*.« (Comte 1851a: 47).⁹

Loven om de tre stadier, som Comte kalder den, kan læses som Comtes teori om videnskabernes tilblivelse forstået som deres gradvise positivisering. Denne tilblivelse er først og fremmest en teoretisk udvikling. Det positive stadiet er ganske vist kendetegnet ved den »nødvendige og permanente underordning af forestillingsevnen til iagttagelsen«, men det betyder ikke, at forestillingsevnen ingen rolle spiller (Comte 1839, F48: 294). Ifølge Comte er det nemlig kun muligt at afdække lovene »gennem den velkombinerede brug af ræsonnement og observation« (Comte 1830, F1: 4-5). Lovene udgør en »spekulativ enhed« på et »objektivt grundlag«, som har til formål »at begribe bestandigheden i mangfoldigheden.« (Comte 1851a: 45; Comte 1852b: 41). Comtes positivisme er altså ikke en simpel empirisme, for »rigtig observation [er] kun mulig, for så vidt den til at begynde med er styret og til sidst fortolket af en teori af en slags« (Comte 1839, F48: 418). Teorien sætter observationerne ind i en større sammenhæng og gør dem dermed forståelige.¹⁰

Når de observerede fænomener i det teologiske stadiet søges forklaret med henvisning til overnaturlige kræfter, udgør disse kræfter en tidlig form for teori og dermed et tidligt forsøg på at bedrive videnskab (Comte 1830, F1: 9). I den forstand tænker Comte videnskab i en bred betydning. Når Comte taler om »positiv videnskab«, kan det umiddelbart ligne en pleonasme (»videnskabelig videnskab«), men det er ikke tilfældet. Det betegner blot den teoretiske eller videnskabelige aktivitet i det stadiet, hvor forestillingsevnen er blevet underordnet iagttagelsen. Først i det positive stadiet er præmisserne for videnskabens vellykkede udøvelse på plads, og videnskaben kan siges at være grundlagt. Alle de teoretiske aktiviteter, der går forud, er nødvendige, men utilstrækkelige forsøg. De er nødvendige i den forstand, at de udgør forudsætninger for udviklingen af bedre teorier (Comte 1830, F1: 9). Fejltagelser skal ikke forstås som en hæmsko for videnskabernes udvikling, men snarere som den afgørende dynamik. Skridt for skridt forbedres teorierne gennem en tilbagevendende konfrontation med kendsgerningerne, der efterhånden renser dem for teologiske og metafysiske elementer og gør dem positive.¹¹ Med andre ord gør videnskaberne fremskridt. Men selv i det positive stadiet »vil konceptionerne aldrig nå frem til en ren objektivitet«, det vil sige, at selv de positive teorier må betragtes som hypoteser, om end hypoteser med en større grad af empirisk rygdækning (Comte 1852b: 33).

Når ingen sikker erkendelse er mulig i det positive stadie, hænger det sammen med, at det altid vil være en fænomenal virkelighed, der erkendes. Med henvisning til Kant skriver Comte således: »Kort sagt forudsætter ethvert fænomen en iagttagelse, eftersom fænomenet altid består i en bestemt relation mellem et objekt og et subjekt.« (Comte 1851b: 439). Det er et subjekt, der erkender, og mere præcist er det et *socialt* og dermed *historisk* subjekt. Erkendelsen er altid relativ til den historiske kontekst og det teoretiske stadie, som det erkendende subjekt befinder sig i, og ingen ahistorisk og dermed overmenneskelig erkendelse er mulig (Comte 1839, F48: 297-298).¹²

Idet Comte peger på sådanne historisk-strukturelle betingelser for videnskabelig erkendelse, introducerer han en form for grundlæggende videnskabelig refleksivitet, som også gælder for hans egne videnskabelige erkendelser. Det er de betingelser, han lever under, der gør det muligt for ham at opstille loven om de tre stadier. Comte lever i en nedarvet verden og står på skuldrene af eksisterende viden, tænkemåder og normer, og dét i en sådan grad, at han mener, at »alle vores opdagelser er, skønt altid fuldført af individuelle organer, i grunden Menneskehedens gerninger« (Comte 1851b: 442). Enhver ny tanke, opdagelse eller opfindelse er gjort mulig af foregående tanker, opdagelser og opfindelser og vil igen muliggøre andre. Alain udtrykker det klart i sin læsning af Comte, idet han skriver, at »det er samfundet, der tænker«, og umiddelbart derefter korrigerer sig selv, for eftersom »erkendelsens fremskridt har overlevet så mange samfund«, er det snarere »menneskeheden, der tænker.« (Alain 1983: 254). Og Norbert Elias' konkluderer på samme baggrund, at Comte har »'sociologiseret' vores forståelse af det tænkende subjekt.« (Elias 1978: 38).

Med begrebet om menneskeheden tematiserer Comte en form for kollektiv arv, som står centralt i hans sociologi. Sociologien har at gøre med det, der overskrider konkrete samfund og konkrete mennesker (Comte 1839, F49: 483). Den er en form for historie »uden navngivne mennesker eller endda uden navngivne folkeslag«, det vil sige en form for abstrakt historie (Comte 1841, F52: 14). Som begreb for denne kollektive arv, for det der forener menneskene på tværs af generationer, udgør menneskeheden sociologiens egentlige genstand.¹³

III. Sociologiens forhold til de øvrige videnskaber

Når Comte, i kraft den kollektive arv han står på skuldrene af, grundlægger netop sociologien, skyldes det ikke en sociologisk forkærlighed, men at alle andre videnskaber end sociologien ifølge Comte allerede er blevet positive. Men hvorfor er sociologien ikke blevet positiv, når nu de andre videnskaber er blevet det? Comte svarer på spørgsmålet ved at differentiere loven om de tre stadier. Den gælder for alle videnskaber, men den gælder forskudt i overensstemmelse med hans teori om forholdet mellem de forskellige videnskaber, hvilket muliggør en mangfoldighed af kronologier. Der kan på samme

tid eksistere positive teorier inden for ét område og teologiske teorier inden for et andet, og der kan sågar eksistere positive og teologiske teorier inden for samme område på samme tid.

Comte skitserer sin teori om forholdet mellem videnskaberne ved hjælp af en klassifikation af de fænomener, videnskaberne undersøger. Klassifikationen går fra astronomiens fænomener, som er de mest generelle, enkleste, mest abstrakte og fjerneste fra menneskene, til sociologiens fænomener, som er de mest partikulære, mest komplicerede, mest konkrete og nærmeste menneskene. Derimellem findes fysikken, kemien og biologien i nævnte rækkefølge (Comte 1830, F2: 96-97).¹⁴ Et astronomisk fænomen, såsom planeternes kredsløb om solen, er enkelt, fordi det ikke er påvirket af andre typer fænomener. Sociale fænomener er derimod de mest komplicerede, fordi de er viklede ind i biologiske, kemiske, fysiske og astronomiske fænomener. Eksempelvis er det sociale liv i høj grad organiseret efter astronomisk betingede enheder som dag og nat, døgn, måned og år, og det er infiltreret af biologiske fænomener såsom sult, begær og slægtskab. Det erkendende subjekt står ikke udenfor disse fænomener og betragter dem, men indgår selv blandt dem og kan som eksempelvis socialt fænomen selv gøres til genstand for videnskab. Klassifikationen af de fænomener, videnskaberne undersøger, omfatter med andre ord også det erkendende subjekt selv og er i den forstand reflektiv.

Comte har ikke glemt matematikken, men blot sat den i parentes, da den har en særlig dobbelt status. Den er på den ene side en sjette selvstændig videnskab, hvis fænomener står i et sådant ontologisk forhold til de øvrige videnskabers fænomener, at de udgør de mest generelle, enkleste, mest abstrakte og fjerneste fra menneskene. Men samtidig er den også et epistemologisk redskab for de øvrige videnskaber, der kan blive mere præcise ved at udtrykke sig matematisk (Comte 1830, F2: 102, 111-115).¹⁵ Hvilken grad af præcision, der er mulig, afhænger imidlertid af fænomenernes kompleksitet, hvorfor man, som følge af de sociale fænomeners større kompleksitet og mindre generalitet, ikke kan forvente samme grad af præcision af sociologien, som man eksempelvis kan af astronomien (Comte 1830, F2: 101-102). Comte stiller sig på den baggrund kritisk overfor ethvert forsøg på at matematisere sociologien (Comte 1839, F49: 512-516).

Det afhængighedsforhold mellem videnskaberens genstande, som Comte identificerer, har betydning for, hvordan sociologen må gebærde sig. Sociologen kan ikke kun beskæftige sig med sociologi, men må tilegne sig et alment kendskab til de andre videnskaber, fordi deres fænomener betinger de sociale fænomener (Comte 1830, F2: 104-105).¹⁶ Derfor begynder Comte sine forelæsninger om positiv filosofi med matematikken og bevæger sig derefter videre til astronomien, fysikken, kemien og biologien for til sidst at ende ved sociologien. Mill udtrykker i sin Comte-læsning dette forhold fint ved at pege på, at når man bevæger sig fra én videnskab til den næste, lader man ikke lovene tilbage, men tager dem med sig og supplerer dem med yderligere love (Mill 1961: 37).

Afhængighedsforholdet har imidlertid ikke kun betydning for, hvordan sociologen bør gå frem. Det udgør ifølge Comte også grunden til, at alle videnskaberne ikke er blevet positive samtidigt. Når der på samme tid kan eksistere teologiske eller metafysiske sociale teorier og positive teorier inden for de øvrige videnskaber, skyldes det, at eftersom de sociale fænomener ikke kan erkendes uden erkendelsen af de fænomener, der betinger dem, forudsætter sociologiens positivisering udviklingen af de forudgående videnskaber (Comte 1830, F2: 100-101). Loven om de tre stadier er således en teori om videnskaberens tilblivelse, som Comte differentierer med en teori om forholdet mellem de fænomener, videnskaberne undersøger, og derigennem mellem videnskaberne som sådan. En videnskabs tilblivelse er ikke en lukket proces. Sociologiens positivisering er ganske vist muliggjort af teologiske og metafysiske sociale teorier, men også af en udvikling uden for den nye videnskab, først og fremmest i de øvrige, forudgående videnskaber.

Sociologien er i kraft af sine fænomeners betingethed underordnet de øvrige videnskaber, men samtidig er den i en anden forstand overordnet dem. Eftersom videnskab, som påpeget i foregående afsnit, er menneskeheden værk, må man ifølge Comte »forstå en hvilken som helst opdagelse, i det øjeblik den gøres, som udgørende et virkeligt socialt fænomen« (Comte 1839, F49: 527). De sociale fænomener er betingede af de øvrige fænomener, men erkendelsen af disse øvrige fænomener er samtidig selv et socialt fænomen. Sociologien, der bliver positiv som den sidste videnskab, har dermed alle de andre videnskaber og sågar sig selv, i egenskab af menneskeheden værk, som en del af sit genstandsfelt.

Med skitseringen af denne centrale og ambitiøse rolle for sociologien indskriver Comte grundlæggelsen af sociologien i en større ontologisk funderet teori om forholdet mellem videnskaberne. Der findes sociale fænomener (herunder videnskab), som ikke fuldt ud kan begribes af de eksisterende videnskaber, og som derfor må gøres til genstand for en ny videnskab: sociologien. Loven om de tre stadier og teorien om forholdet mellem videnskaberne sigter tilsammen efter at klarlægge sociologiens (og de øvrige videnskaber) tilblivelse og udgør som sådan videnskabssociologiske teorier. De repræsenterer for Comte sociologiens positivisering og dermed grundlæggelse, og sociologien grundlægges således gennem en teori om sin egen tilblivelse.

IV. Sociologiens praktiske sigte

Når man meningsfuldt kan tale om Comte som grundlægger af sociologien, er det, som det fremgår af de foregående afsnit, fordi Comte demonstrerer, at der findes sociale fænomener, som ikke fuldt ud kan begribes af de eksisterende videnskaber, men som kan gøres til genstand for en ny videnskab. Comte betragter det erkendende subjekt og den videnskabelige aktivitet som sådanne sociale fænomener, og det er baggrunden for, at sociologien grund-

lægges som en videnskab om sig selv og de øvrige videnskaber, det vil sige som en reflektiv videnskabssociologi.

Min fremstilling af Comtes grundlæggelse af sociologien kan imidlertid give indtryk af, at Comte alene var optaget af teoretiske spørgsmål og ikke forholdt sig til den virkelighed, han levede i. Det var ikke tilfældet. Når Comte forsøgte at skabe et teoretisk fundament for en ny videnskab, var det til en vis grad af praktiske grunde, som jeg afslutningsvist kort vil skitsere.

Comte forstod sin egen historiske periode som et slags interregnum. I den franske revolution var man lykkedes med at nedbryde den gamle sociale og politiske orden, men man var i de efterfølgende årtier ikke lykkedes med at opbygge en ny (Comte 1839, F46: 8-9, 13). Comte var af den overbevisning, at det ikke blot var muligt at etablere en ny positiv videnskab, det var også nødvendigt, for en ny orden måtte skabes på grundlag af videnskaben. Det var således ikke blot videnskaben, der skulle blive positiv, men på sigt også den sociale og politiske orden. Titlen på Comtes grundlæggende ungdomsskrift fra 1822 indikerer det allerede: *Plan des travaux scientifiques nécessaires pour réorganiser la société* (Plan over det nødvendige videnskabelige arbejde for at reorganisere samfundet) (Comte 1854). Og Comtes store foredragsvirksomhed, hans mere populære skrifter og hans betoning af vigtigheden af uddannelse og interesse i uddannelsessystemets organisering vidner om en udadvendthed og en vilje til at skabe reelle forandringer.¹⁷ Jeg kan ikke her give en dækkende fremstilling af Comtes tanker om en ny positiv orden, men vil nøjes med at gøre opmærksom på, at det er i lyset af sociologiens praktiske sigte, at man skal se den indledningsvist nævnte politisk-religiøse drejning, som Comtes sene forfatterskab tog.

Med henvisning til det latinske »religare«, som blandt andet betyder at »binde«, forstår Comte ordet *religion* som betegnende »tilstanden af fuldstændig enhed« (Comte 1852a: 2).¹⁸ For Comte er det ikke til en gud, at menneskene skal bindes, men derimod til hinanden, hvilket vil sige til menneskeheden. Sagt med et lidt mere moderne udtryk er religionens rolle for Comte at skabe sammenhængskraft og dét i en sådan grad, at menneskeheden religion er kendetegnet ved en form for opløsning af det enkelte menneske i menneskeheden, af individet i kollektivet. Således lyder Comtes moralske devise, der er trykt på titelbladet til de fleste af hans sene værker: *At leve for de andre* (*Vivre pour autrui*). Ikke at leve for sig selv, men for de andre, det vil sige at leve altruistisk fremfor egoistisk, bliver i det positive stadie »den højeste lykke« (Comte 1851a: 352).¹⁹ Grundlæggelsen af menneskeheden religion er for Comte en naturlig følge af hans grundlæggelse af sociologien. Der er ikke en modsætning mellem videnskab og religion, for religionens genstand er ikke en gud, men menneskeheden. Hvor sociologien *erkender* menneskeheden, *dyrker* religionen den, og i den forstand er menneskeheden religion en positiv religion, der skal medvirke til skabe en ny postrevolutionær sammenhængskraft (Comte 1852b: 19-20).²⁰

Noter

1. Artiklen er delvist baseret på mit speciale om Comtes sociologi fra 2019. Redaktionen og to anonyme bedømmere skal have tak for kommentarer til artiklen. En særlig tak til Jonas Lykke Larsen for mange gode diskussioner og kommentarer.
2. En sådan institutionel etablering af sociologien tog først fart med Émile Durkheims ansættelse som underviser ved universitetet i Bordeaux i 1887, der samtidig gjorde det muligt at følge et egentligt kursus i sociologi (Gane 2006: 129).
3. Der er tale om korte uddrag fra forelæsning 1, 40 og 51 fra *Cours de philosophie positive*, oversat af Valdemar Hansen og udgivet i 1930 (Brandt 1930: 137-169). Oversættelsen er sidenhen blevet genoptrykt i 1957 (Marcus & Ochsner 1957: 51-88) og igen i en stærkt forkortet udgave i 2009 (Jessen & Laurs Sørensen 2009: 44-48).
4. Det gælder grundbøgerne i videnskabsteori, hvis hovedfokus er senere former for positivisme, men også tre nyere artikler, som diskuterer Comte, men mhp. hhv. positivismens receptionshistorie (Nottelmann 2017), muligheden af introspektion (Beenfeldt 2010) og Michel Houellebecq som Comte-inspireret litterær sociolog (Brinkmann 2008). De to sidste er ganske vist ikke dansksprogede, men dog udgivet i hhv. et dansk tidsskrift og en dansk antologi.
5. Da der ikke findes én autoritativ udgave af Comtes samlede værker, benytter jeg primært de udgaver (i de fleste tilfælde førsteudgaverne), der er tilgængelige i *Bibliothèque nationale de France* digitaliserede arkiv, *Gallica*, og som trykkes på bestilling. Comtes ene hovedværk, *Cours de philosophie positive*, er en forelæsningsrække bestående af 60 forelæsninger afholdt fra 1826 og løbende udgivet i seks bind fra 1830 til 1842. Udover sidetal angiver jeg ved henvisning til værket, hvilken forelæsning der er tale om (F2 henviser f.eks. til anden forelæsning). Jeg har selv oversat alle citater.
6. Sådanne spekulationer fyldte især meget i forbindelse med den retssag om Comtes arv, der fulgte umiddelbart efter hans død (Pickering 2009b: 549-564).
7. Durkheim medgiver dog, at Comte har introduceret tanken om at behandle sociale kendsgerninger som ting, men indvender, at han ikke formåede at gennemføre den i sin sociologiske praksis (Durkheim 2000: 167). I Comtes egen optik skal videnskaben imidlertid netop søge en abstrakt erkendelse. Mere præcist skelner han generelt mellem to forskellige former for videnskab: en abstrakt og primær form, der søger erkendelsen af love, og en konkret og afledt form, der ved hjælp af disse love søger erkendelsen af partikulære fænomener (Comte 1830, F2: 70). Vedr. forholdet mellem Comtes sociologi og sociologien i dag er det desuden værd at bemærke, at der er tydelige tematiske ligheder, idet Comte beskæftiger sig med en række sociale fænomener såsom familie, arbejdsdeling, solidaritet, ejendom, arv, religion, fetichisme, sprog og politiske styreform, som sidenhen har stået centralt i sociologien. Comtes betragtninger om disse fænomener finder man primært i forelæsning 50-57 i *Cours de philosophie positive* (Comte 1839; Comte 1841; Comte 1842) og i bind 1-3 af *Système de politique positive* (Comte 1851b; Comte 1852b; Comte 1853).
8. Andre centrale skikkelser som Karl Marx og Max Weber refererer sjældent til Comte, men virker til i højere grad at have forstået sig selv i opposition til ham. For Weber er Comtes nomotetiske sociologi formentlig en del af baggrunden for, at han tøvede med at bruge betegnelsen sociologi om sit eget idiografiske foretagende. Og Marx fælder i et brev til Friedrich Engels i 1866 en kontant dom over Comte: Det er »Scheißpositivismus« (Marx 1965: 234). For et forsøg på en samlet kortlægning af spredningen af Comtes tanker inden for forskellige discipliner og i forskellige dele af verden se Pickering (2018).
9. Det betyder ikke, at Comte afviser enhver form for årsagsforklaring. Forklaringer, der f.eks. peger på årsager, som selv kan observeres og dermed forklares med henvisning til andre årsager, ser han intet problem i (jf. Comte 1839, F48: 408).

10. At observationer er teoriafhængige er en central pointe for bl.a. Karl Popper (2002: 88, 90 note 3), men den findes altså allerede hos Comte, som påpeger, at »enhver isoleret og fuldt ud empirisk observation er essentielt meningsløs«, og stiller sig kritisk overfor dem, der forstår videnskab som »en form for steril ophobning af usammenhængende kendsgerninger« (Comte 1839, F48: 418; Comte 1844: 16).

11. Fejltagelsernes (og dermed hypotesernes) afgørende betydning i videnskabernes udvikling er en problematik, som senere er blevet udfoldet af bl.a. Gaston Bachelard (1970: 89) og Popper (2002: 20, 22), men som altså allerede findes antydet hos Comte.

12. Det er generelt kendetegnende for Comtes forfatterskab, at selvom han anerkender, at denne historicitet og dermed relativisme også gælder for hans egne erkendelser, agerer han ofte som om, at det ikke er tilfældet. Han har vanskeligt ved selv at leve op til sin egen indsigt og udtrykker sig indimellem meget skræsikkert og absolut. Som John Stuart Mill påpeger, er ét af problemerne med Comte simpelthen, at han har en kolossal selvtilid, som blandt andet resulterer i, at han »antager, at han ved alt, hvad der er at vide« (Mill 1961: 130, 180-181). Og som Durkheim bemærker, er Comte ikke langt fra at tænke, at han ikke blot har grundlaget, men også fulden sociologien (Durkheim 1975: 113).

13. Comtes historisk og strukturelt funderede videnskabsforståelse, som her kort er skitseret, virkede i Frankrig som igangsætter for en særlig kombineret videnskabshistorisk og videnskabsfilosofisk tradition, der typisk bliver refereret til som historisk epistemologi eller fransk epistemologi, og som bl.a. Louis Althusser, Michel Foucault og Pierre Bourdieu er rundet af (se bl.a. Canguilhem 2015: 63; Braunstein 2012: 36-38; Heilbron 1990: 161).

14. Biologien og sociologien optræder hos Comte ofte under synonyme navne såsom hhv. fysiologien og socialfysikken eller socialvidenskab. Ordet sociologi forekommer første gang i Comtes forfatterskab i fjerde bind af *Cours de philosophie positive* som synonym til socialfysik (1839, F47: 252 note). Comte bliver ofte tildelt æren for dermed at have opfundet ordet, hvilket ikke er korrekt, eftersom Emmanuel Joseph Sieyès allerede omkring 1780 bruger det (se Guilhaumou 2006). Det ændrer dog ikke ved, at Comte præger det på afgørende vis, og at det er efter Comte, at det som begreb for alvor vinder udbredelse. Det er i den forbindelse også værd at bemærke, at sociologien hos Comte udgør en samfundsvidenskab i bred forstand, der f.eks. også inkluderer økonomi, politisk videnskab og historievidenskab, og ikke én ud af flere mere eller mindre sidestillede samfundsvidenskaber, som det er tilfældet i dag (jf. Comte 1839, F47: 271-272, 283-284).

15. Matematikkens status er en større problematik, som Comte udfolder i forelæsning 3-14 i *Cours de philosophie positive*. Jeg går dog ikke nærmere ind i det her, da det falder lidt uden for artiklens fokus.

16. Det er værd at bemærke, at afhængighedsforholdet for Comte i udgangspunktet kun går den ene vej. Et nyere fænomen som global opvarmning indikerer imidlertid, at sociale fænomener også påvirker kemiske og fysiske fænomener, dvs. at afhængighedsforholdet også går den anden vej. Comtes opfattelse kan dog stadig være retvisende for forholdet ml. fænomenerne på hans tid, og mere generelt har den en vis værdi alene i kraft af at tematisere, at de forskellige typer fænomener ikke eksisterer i et vakuum, men påvirker hinanden. På tværs af videnskaberne må man derfor være åbne for hinandens indsigter. Senere åbner Comte i øvrigt for, at afhængigheden går begge veje, idet han slår fast, »at enhver sand historie om jordkloden nødvendigvis kræver, at man samtidig (...) tager menneskehedens historie i betragtning, på grund af det kraftige og i øvrigt konstant tiltagende modtryk, som udviklingen af vores virksomhed (...) har måttet udøve for i så mange henseender at modificere jordoverfladens generelle tilstand.« (Comte 1841, F52: 15-16). Han tager dog ikke konsekvensen af denne erkendelse.

17. Vedr. uddannelse se f.eks. Comte 1854: 81; Comte 1830, F2: 104-106; Comte 1851a: 171-184. Af Comtes mere populære skrifter rettet mod forskellige målgrupper kan bl.a. nævnes *Discours sur l'esprit positif* (1844) og *Catéchisme positiviste* (1852a).

18. På fransk er den etymologiske forbindelse fra »religare« til »religion« mere oplagt end på dansk, idet »relier« betyder »forbinde«.

19. Det er i øvrigt Comte, der opfinder begrebet altruisme, som skal forstås som det at leve for de andre, i modsætning til egoisme, det at leve for sig selv (se Comte 1852a: 21-22, hvor han bruger begrebet første gang).

20. Da menneskeheden er et begreb for menneskenes forbundethed på tværs af generationer, får dyrkelsen af den karakter af en slags dødekult, der bl.a. virker gennem sakramenter, mindefester og en ny positivistisk kalender med måneder, uger og dage opkaldt efter de døde, der i særlig grad har tjent menneskeheden (se Comte 1993).

Litteraturliste

Alain 1983: *Idées. Introduction à la philosophie*. Paris: Éditions Flammarion.

Andersen, Heine & Lars Bo Kaspersen (red.) 2020: *Klassisk og moderne samfundsteori* (6. udg.). København: Hans Reitzels Forlag.

Aron, Raymond 1967: *Les étapes de la pensée sociologique*. Paris: Éditions Gallimard.

Bachelard, Gaston 1970: »Idéalisme discursif«. I *Études*, 87-97. Paris: Librairie Philosophique J. Vrin.

Beenfeldt, Christian 2010: »Knowing Oneself? An Essay on Comtean Skepticism about Introspective Self-Observation«. *Danish Yearbook of Philosophy*, 45: 51-70. https://doi.org/10.1163/24689300_0450104

Boolsen, Merete Watt & Michael Hviid Jacobsen 2015: »Positivism«. I Michael Hviid Jacobsen, Kasper Lippert-Rasmussen & Peter Nedergaard (red.): *Videnskabsteori – i statskundskab, sociologi og forvaltning* (3. udg.), 101-132. København: Hans Reitzels Forlag.

Bourdeau, Michel 2004: »L'idée de point de vue sociologique. La philosophie des sciences comme sociologie des sciences chez Auguste Comte«. *Cahiers internationaux de sociologie*, 117, 2: 225-238. <https://doi.org/10.3917/cis.117.0225>

Bourdeau, Michel 2006: *Les trois états. Science, théologie et métaphysique chez Auguste Comte*. Paris: Éditions du Cerf.

Bourdeau, Michel, Mary Pickering & Warren Schmaus (red.) 2018: *Love, Order, and Progress. The Science, Philosophy, and Politics of Auguste Comte*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv11wk0b>

Bourdeau, Michel 2018: »Comte's Political Philosophy«. I Michel Bourdeau, Mary Pickering & Warren Schmaus (red.): *Love, Order, and Progress. The Science, Philosophy, and Politics of Auguste Comte*, 163-189. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv11wk0b.11>

Brandt, Frithiof (red.) 1930: *Den nyere Filosofi. Spinoza, Hume, Rousseau, Schopenhauer, Comte, Darwin, Nietzsche*. København: Gyldendal.

Braunstein, Jean-François 2003: »La religion des morts-vivants. Le culte des morts chez Auguste Comte«. *Revue des sciences philosophiques et théologiques*, 87, 1: 59-73. <https://doi.org/10.3917/rspt.871.0059>

Braunstein, Jean-François 2012: »Historical Epistemology, Old and New«. I *Epistemology and History. From Bachelard and Canguilhem to Today's History of Science*, 33-40. Berlin: Max-Planck-Institut für Wissenschaftsgeschichte.

- Brinkmann, Svend 2008: »Comte and Houellebecq: Towards a Radical Phenomenology of Behavior«. I Klaus Nielsen et al. (red.): *A Qualitative Stance. Essays in honor of Steinar Kvale*, 177-186. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Canguilhem, Georges 2015: »La philosophie biologique d'Auguste Comte et son influence en France au XIXe siècle«. I *Études d'histoire et de philosophie des sciences concernant les vivants et la vie* (7. udg.), 61-74. Paris: Librairie Philosophique J. Vrin.
- Collin, Finn 2017: *Videnskabsteori for humanistiske fag*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Comte, Auguste 1830: *Cours de philosophie positive. Tome 1*. Paris: Rouen Frères, libraires-éditeurs. Digitaliseret af Bibliothèque nationale de France.
- Comte, Auguste 1839: *Cours de philosophie positive. Tome 4*. Paris: Bachelier, imprimeur-libraire. Digitaliseret af Bibliothèque nationale de France.
- Comte, Auguste 1841: *Cours de philosophie positive. Tome 5*. Paris: Bachelier, imprimeur-libraire. Digitaliseret af Bibliothèque nationale de France.
- Comte, Auguste 1842: *Cours de philosophie positive. Tome 6*. Paris: Bachelier, imprimeur-libraire. Digitaliseret af Bibliothèque nationale de France.
- Comte, Auguste 1844: *Discours sur l'esprit positif*. Paris: Carilian-Goeury et V. Dalmont. Digitaliseret af Bibliothèque nationale de France.
- Comte, Auguste 1851a: »Discours préliminaire sur l'ensemble du positivisme«. I *Système de politique positive ou Traité de sociologie instituant la religion de l'Humanité. Tome 1*. Paris: Librairie scientifique-industrielle de L. Mathias og Carilian-Goeury et V. Dalmont. Digitaliseret af Bibliothèque nationale de France.
- Comte, Auguste 1851b: *Système de politique positive ou Traité de sociologie instituant la religion de l'Humanité. Tome 1*. Paris: Librairie scientifique-industrielle de L. Mathias og Carilian-Goeury et V. Dalmont. Digitaliseret af Bibliothèque nationale de France.
- Comte, Auguste 1852a: *Catéchisme positiviste, ou Sommaire exposition de la religion universelle*. Paris: Carilian-Goeury et V. Dalmont. Digitaliseret af Bibliothèque nationale de France.
- Comte, Auguste 1852b: *Système de politique positive ou Traité de sociologie instituant la religion de l'Humanité. Tome 2*. Paris: Carilian-Goeury et V. Dalmont. Digitaliseret af Bibliothèque nationale de France.
- Comte, Auguste 1853: *Système de politique positive ou Traité de sociologie instituant la religion de l'Humanité. Tome 3*. Paris: Carilian-Goeury et V. Dalmont. Digitaliseret af Bibliothèque nationale de France.
- Comte, Auguste 1854: »Appendice général : Plan des travaux scientifiques nécessaires pour réorganiser la société«. I *Système de politique positive ou Traité de sociologie instituant la religion de l'Humanité. Tome 4*. Paris: Carilian-Goeury et V. Dalmont. Digitaliseret af Bibliothèque nationale de France.
- Comte, Auguste 1993: *Calendrier positiviste, ou Système général de commémoration publique*. Fontfroide: Éditions Fata Morgana. Digitaliseret af Bibliothèque nationale de France.
- Durkheim, Émile 1975: »La sociologie«. I *Textes 1. Éléments d'une théorie sociale*, 109-118. Paris: Les Éditions de Minuit.
- Durkheim, Émile 2000: *Den sociologiske metodes regler*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Elias, Norbert 1978: *What is Sociology?* New York: Columbia University Press.
- Flor, Jan Riis 2014: »Positivism«. I Finn Collin & Simo Køppe (red.): *Humanistisk videnskabsteori* (3. udg.), 105-151. København: Lindhardt og Ringhof.

- Gane, Mike 2006: *Auguste Comte*. London & New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203963098>
- Gane, Mike 2007: »Fétichisme et politique positive«. *Archives de Philosophie*, 70, 1: 23-40. <https://doi.org/10.3917/aphi.701.0023>
- Gane, Mike 2017: »Comte and His Liberal Critics: From Spencer to Hayek«. I Andrew Wernick (red.): *The Anthem Companion to Auguste Comte*, 205-225. London & New York: Anthem Press.
- Guilhaumou, Jacques 2006: »Sieyès et le non-dit de la sociologie : du mot à la chose«. *Revue d'Histoire des Sciences Humaines*, 15, 2: 117-134. <https://doi.org/10.3917/rhsh.015.0117>
- Guillin, Vincent 2018: »Comte and Social Science«. I Michel Bourdeau, Mary Pickering & Warren Schmaus (red.): *Love, Order, and Progress. The Science, Philosophy, and Politics of Auguste Comte*, 128-160. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv11wk0b.10>
- Hansen, Mogens (red.) 2009: *50 Samfundstænkere*. København: Gyldendal.
- Hayek, F.A. 1964: *The Counter-Revolution of Science. Studies in the Abuse of Reason*. London: The Free Press of Glencoe.
- Heilbron, Johan 1990: »Auguste Comte and Modern Epistemology«. *Sociological Theory*, 8, 2: 153-162. <https://doi.org/10.2307/202202>
- Holm, Andreas Beck 2018: *Videnskab i virkeligheden – En grundbog i videnskabsteori* (2. udg.). Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Høffding, Harald 1895: »Niende bog. Positivismen«. I *Den nyere filosofis historie. En fremstilling af filosofiens historie fra renaissancens slutning til vore dage, Bind 2*, 265-449. København: P.G. Philipsens Forlag.
- Jacobsen, Michael Hviid, Mikael Carleheden & Søren Kristiansen (red.) 2001: *Tradition og formyelse – en problemorienteret teorihistorie for sociologien*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Jessen, Keld B. & Peter Laurs Sørensen (red.) 2009: *Erkendelse og virkelighed*. Aarhus: Systime.
- Karsenti, Bruno 2006: *Politique de l'esprit. Auguste Comte et la naissance de la science sociale*. Paris: Hermann Éditeurs.
- Kaspersen, Lars Bo & Jørn Loftager (red.) 2009: *Klassisk og moderne politisk teori*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Kjørup, Søren 1997: *Forskning og samfund. En grundbog i videnskabsteori* (2. udg.). København: Gyldendal.
- Larsen, Steen Nepper & Inge Kryger Pedersen (red.) 2011: *Sociologisk leksikon*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Laustsen, Carsten Bagge, Lars Thorup Larsen, Mathias Wullum Nielsen, Tine Ravn & Mads P. Sørensen 2016: *Sociologisk teori – en grundbog*. København: Akademisk Forlag.
- Littré, Émile 1863: *Auguste Comte et la philosophie positive*. Paris: Librairie Hachette et Cie. Digitaliseret af Bibliothèque nationale de France.
- Lübcke, Poul (red.) 2010: *Politikens filosofileksikon* (3. udg.). København: Politikens Forlag.
- Marcus, Aage & Bjørn Ochsner (red.) 1957: *Det 19. århundrede. Goethe, Schopenhauer, Comte, Kierkegaard, Nietzsche*. København: Gyldendal.
- Marx, Karl 1965: »Brief an Friedrich Engels, 7. Juli 1866«. I *Marx-Engels Werke 31 (MEW)*, 232-234. Berlin: Dietz Verlag.

- Michelsen, Knud, Søren Harnow Klausen & Gert Posselt (red.) 2008: *Filosofisk leksikon. Den vestlige verdens erkendelsesteori, metafysik, etik, logik, videnskabsteori og samfundstænkning*. København: Gyldendal.
- Mill, John Stuart 1961: *Auguste Comte and Positivism*. Michigan: The University of Michigan Press.
- Nottelmann, Nikolaj 2017: »Om positivisme og objektivisme i samfundsvidenskaberne«. *Dansk sociologi*, 28, 3: 9-39. <https://doi.org/10.22439/dansoc.v28i3.5640>
- Pedersen, Esther Oluffa & Peter Toft 2009: »Positivisme: erfaringsbaseret viden formuleret i en logisk sprogprogram«. I Lars Fuglsang & Poul Bitsch Olsen (red.): *Videnskabsteori i samfundsvidenskaberne. På tværs af fagkulturer og paradigmer* (2. udg.), 55-78. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.
- Petit, Annie 2016: *Le système d'Auguste Comte. De la science à la religion par la philosophie*. Paris: Librairie Philosophique J. Vrin.
- Pickering, Mary 1993: *Auguste Comte. An Intellectual Biography, Volume I*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511527975>
- Pickering, Mary 2009a: *Auguste Comte. An Intellectual Biography, Volume II*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511596551>
- Pickering, Mary 2009b: *Auguste Comte. An Intellectual Biography, Volume III*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511596551>
- Pickering, Mary 2018: »Conclusion: The Legacy of Auguste Comte«. I Michel Bourdeau, Mary Pickering & Warren Schmaus (red.): *Love, Order, and Progress. The Science, Philosophy, and Politics of Auguste Comte*, 250-304. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv11wk0b.14>
- Popper, Karl 1996: *Historicismens elendighed*. København: Gyldendal.
- Popper, Karl 2002: *The Logic of Scientific Discovery*. London & New York: Routledge.
- Ritzer, George & Jeffrey Stepnisky 2020: *Classical Sociological Theory* (8. udg.). Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Schmaus, Warren 1982: »A Reappraisal of Comte's Three-State Law«. *History and Theory*, 21, 2: 248-266. <https://doi.org/10.2307/2505247>
- Schmaus, Warren 2018: »Comte's General Philosophy of Science«. I Michel Bourdeau, Mary Pickering & Warren Schmaus (red.): *Love, Order, and Progress. The Science, Philosophy, and Politics of Auguste Comte*, 27-55. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv11wk0b.6>
- Spencer, Herbert 1996a: »The Genesis of Science«. I *Essays: Scientific, Political, & Speculative* (Collected Writings, vol. II), 1-73. London: Routledge/Thoemnes Press. <https://doi.org/10.4324/9781003191834-1>
- Spencer, Herbert 1996b: »The Classification of the Sciences«. I *Essays: Scientific, Political, & Speculative* (Collected Writings, vol. II), 74-117. London: Routledge/Thoemnes Press. <https://doi.org/10.4324/9781003191834-2>
- Spencer, Herbert 1996c: »Reasons for Dissenting from the Philosophy of M. Comte«. I *Essays: Scientific, Political, & Speculative* (Collected Writings, vol. II), 118-144. London: Routledge/Thoemnes Press. <https://doi.org/10.4324/9781003191834-3>
- Søe, N.H. 1945: *Fra Renæssancen til vore Dage. Filosofisk Tænkning med særligt Henblik paa de moralske og religiøse Problemer*. København: G.E.C. Gads Forlag.

Turner, Jonathan H., Leonard Beeghley & Charles H. Powers 2012: *The Emergence of Sociological Theory* (7. udg.). Thousand Oaks: SAGE Publications.

Wernick, Andrew 2001: *Auguste Comte and the Religion of Humanity. The Post-Theistic Program of French Social Theory*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139175982>

Wernick, Andrew (red.) 2017: *The Anthem Companion to Auguste Comte*. London & New York: Anthem Press. <https://doi.org/10.1093/obo/9780199756384-0163>

Auguste Comte and the Founding of Sociology

Auguste Comte is often referred to as a founder of sociology, although it is rarely explained what is meant by this. The aim of this article is to show in what sense Comte can be considered among the founders of sociology. On a theoretical level, Comte demonstrates the need for sociology because the existing sciences cannot comprehend social phenomena. Among the social phenomena that constitutes the object of the new science, Comte also considers the observing subject and scientific activity. This is why sociology is founded as a science about itself and the other sciences, i.e. as a reflexive sociology of science. Although parts of Comte's sociology seem outdated, it is, as regards these basic sociological ideas of scientific reflexivity and the sciences as the object of sociology, in line with sociology of today.

Keywords: Auguste Comte; The founding of sociology; Positivism; Philosophy of science; Sociology of science; Reflexivity

ANMELDELSER

Heine Andersen og Lars Bo Kaspersen (red.): Klassisk og Moderne Samfundsteori

København, Hans Reitzels Forlag, 2020.
(1259 sider, ISBN 978-87-412-7764-6).

Med seks genudgivelser og en udvidelse til et værk i to bind må *Klassisk og Moderne Samfundsteori* (eller »Marmorbogen« som den kaldes blandt studerende) siges at have lykkedes med at bidrage til det, redaktørerne betegner som »(...) en del af et større oplysningsprojekt« (s. 8). Med sine 35 kapitler inklusive et introduktionskapitel, skrevet af nordiske sociologer med et enkelt amerikansk bidrag, har værket til hovedformål at gennemgå de væsentligste samfundsteoretikere og -strømninger siden midten af 1800-tallet. Med sit brede fokus giver værket både et solidt overblik over de mange måder, sociale relationer og samfund teoretiseres på, samt en forståelse for, hvordan denne teoretisering har udviklet sig over tid og i relation til andre teorier.

Antologien er tredelt: Første del behandler de klassiske teorier, anden del behandler moderne teorier, og i tredje del gennemgår forfatterne nutidige udfordringer til de berørte teorier. Fællesnævneren for antologiens udvalg af teorier er deres nutidige relevans og stadige holdbarhed ved historisk kritisk granskning. Sondringen mellem det klassiske

og det moderne bliver primært defineret ved teoriernes udbredelsesperiode, som for klassikerne finder sted henholdsvis frem til 1. verdenskrig, og for de moderne teorier begynder efter 2. verdenskrig. Redaktørerne selv reflekterer over det arbitrære ved denne rubricering (Frankfurterskolen, indplaceret som moderne, havde for eksempel sin opstart inden 2. verdenskrig). Dog er der stor forskel på det industrialiserede samfund, for eksempel Emile Durkheim teoretiserede over, og det samfund, Anthony Giddens' teorier om globalisering beskæftiger sig med. Dermed fanger rubriceringen en forskel, der virker intuitiv for læseren med lidt historisk baggrundsviden.

Kapitlerne struktureres oftest med en kort introduktion, en gennemgang af teorierne samt en diskussion af teoriens eftermæle, kritik og indflydelse på andre samfundsteorier. Dog griber de mange forfattere fortællingen om teoretikerne og strømningerne forskelligt an, hvilket giver sig udtryk i en høj grad af heterogenitet kapitlerne imellem. Kapitlet om sociologen Max Weber inddeler tematisk hans arbejde i *Indledning, Sociologiske grundbegreber, Klasse, Stand, Parti, Politisk Sociologi* og *Religionssociolog*. Forfatteren sætter her teorierne i fokus. Derudover overlader forfatteren ikke fortolkning og diskussion af teorierne til læseren, men foretager selv denne på vegne af læseren. Denne tilgang til teoretikeren

gør kapitlet let at anvende for den almene samfundsfaglige studerende, der enten har brug for en hjælpende hånd til at læse primærteteksterne eller bruger kapitlet som opslagsværk til en eksamen. Teorien kommer i centrum, samtidig med at tankegangen bagved bliver forklaret, hvilket bidrager til en dybere forståelse. Dette ser man i samme kapitel, når teorien om social handlen indledes med en redegørelse for Webers udgangspunkt i individet, der dermed sætter teorien i kontekst (s. 142). En anden type opbygning ses i kapitlet om Michel Foucault. Kapitlet indledes med en indgående diskussion af magtbegrebet, hvorefter det dykker ned i de af Foucaults begreber, som forfatteren anser som centrale for samfundsvidenskaben, nemlig disciplin, institutioner og guvernemantalitet. Hvor tidligere kapitler skelner tydeligt mellem biografi, kontekst og begreber, føles det, som om de smelter sammen i dette kapitel. Selvom opbygningen tager udgangspunkt i centrale begreber, er det den historiske kontekst, Foucaults eget liv og de omkringliggende strømninger, som begreberne forklares ud fra. Som læser giver denne opbygning mulighed for indlevelse i teoriens oprindelse, men for den studerende mister kapitlet sin kraft som opslagsværk. På den måde kan forskelligheden således begrænse antologiens anvendelsesmuligheder, da ikke alle kapitler er lige anvendelige til brug som eksempelvis opslagsværk.

Hvert af antologiens kapitler benytter en række refleksions spørgsmål som afslutning, som læseren kan benytte sig af til at reflektere over hvert kapitel. Som udgangspunkt fungerer dette værktøj godt som en måde, hvorpå læseren kan ledes ind i den givne teoretiker eller teoretiske bølges tankegang. Ydermere er spørgsmålene fordelagtige som læsevejledning i en undervisningssammenhæng, idet læseren kan blive opmærksom på de mest centrale pointer fra hvert kapitel. Dog er refleksionsspørgsmålene af meget varierende karakter. I kapitlet *Nation, nationalisme og nationalitet* opstil-

les for eksempel spørgsmål som »definer nationalisme« og »hvad er modernisering?« (s. 993). Disse spørgsmål er vage og bidrager ikke til en egentlig refleksion. De lægger i højere grad op til at terpe kapitlerne og bliver derfor banale.

Udover refleksionsspørgsmål afsluttes størstedelen af kapitlerne med en række nøglebegreber, hvor de mest centrale begreber for hvert kapitel defineres. Dette medvirker til at skabe et overblik over de vigtigste begreber samt bidrager med en klar håndgribelig forståelse af dem. Derudover indeholder de fleste af kapitlerne et eller flere biografiske afsnit om de respektive teoretikere. Her beskrives blandt andet teoretikerens fødested og -år, hvilken samtid vedkommende levede i og hans/hendes akademiske karriere. Biografierne skaber en forståelse for den enkelte teoretikers historiske kontekst samt bidrager med et indblik i vedkommendes tankesæt.

Enkelte af kapitlerne benytter sig af tabeller/figurer, hvilket er et stærkt formidlingsredskab til at forklare overordnede sammenhænge, forskelle såvel som ligheder mellem teoretiske strømninger eller forskellige perspektiver. Dette redskab kunne med fordel benyttes i højere grad gennem antologien og forstærke, hvordan de forskellige teorier ligner og adskiller sig fra hinanden. Hvert af de to bind afsluttes med en lang gennemgang af litteratur til brug af vejledende videre læsning eller som supplerende litteratur. Litteraturgennemgangen er inddelt for hvert kapitel samt inddelt efter primær og sekundær litteratur. Denne opdeling skaber et hurtigt overblik over videre litteratur for de respektive kapitler. Litteraturgennemgangen understreger brugen af værket som et opslagsværk og er en nem måde at finde litteratur på for den studerende i forbindelse med opgaveskrivning. Alt i alt indeholder *Klassisk og Moderne Samfundsteori* mange forskellige behjælpelige værktøjer, der hjælper den studerende med at strukturere og bidrage med en yderligere stærk formidlings-eвне.

For en af forfatternes vedkommende var en række af kapitlerne i *Klassisk og Moderne Samfundsteori* en del af pensum på første semester. Her blev antologien benyttet som en introduktion til de respektive teoretikere og teorier inden vi læste primærlitteraturen. Antologien fungerer netop godt som introducerende litteratur til primærtekster og bidrager samtidig med et overblik og en sammenhæng mellem teorierne.

Klassisk og Moderne Samfundsteori benytter sig af en række fagbegreber, der sommetider ikke ekspliciteres. Eksempelvis nævnes begrebet »voluntaristisk handlingsteori« (s. 350) i kapitlet *Rational choice* uden en opfølgende beskrivelse af begrebet. Dette medvirker til, at antologien primært henvender sig til samfundsfaglige studerende og andre med en samfundsvidenskabelig baggrund. I forlængelse heraf risikerer antologiens implícite træk at svække forståelsen for den førstesemesterstuderende, der nødvendigvis ikke er blevet præsenteret for de samfundsfaglige begreber endnu. Andre kapitler formår i højere grad at henvende sig til den førstesemesterstuderende. I kapitlet om *Anthony Giddens* benytter forfatteren eksempelvis mange konkrete eksempler, hvilket styrker formidlings-evnen, idet teorien gøres mere relaterbar.

Værket er som selv påpeget et oplysningsprojekt, en tour de force gennem 200 års teoretisering, deres intellektuelle rødder og samfundsmæssige transformationer. Den stiller sig dog ikke tilfreds med at dække de vigtigste samfundsteorier og traditioner. Den forsøger også med inklusionen af nutidige problemstillinger (tredje del) at forholde sig til forekomsten af nutidige spørgsmål, der kræver refleksion over samme teorier og traditioner. Dette kommer for eksempel til udtryk i kapitlet *Civilsamfund, medborgerskab og social kapital*, hvor forfatteren med udgangspunkt i de tidligere omtalte teoretikere diskuterer vigtigheden af civilsamfundet for social integration og sammenhængskraft. Med dette eksplicite fokus på civilsamfundet, og den pro-

blematik dette har udgjort for tænkere fra Hegel til Habermas, sættes teorierne i et nyt lys, da de tvinges til at forholde sig til nye tendenser som sociale medier og klimabevægelser (s. 932). For den studerende er inklusionen af aktuelle fænomener og transformationer et positivt bidrag, idet der skabes en bredere forståelse for teorierne, som igen kan vise deres samfundsmæssige relevans.

Vi finder det bemærkelsesværdigt, at antologiens kønsskævhed ikke bliver behandlet eksplicit af hverken redaktører eller bidragsydere. *Klassisk og Moderne Samfundsteori* indeholder 35 kapitler, hvoraf kun seks af kapitlerne er med bidrag fra kvinder. Vi finder, at dette bidrager til at reproducere teoriehistorien som noget, der er skrevet om mænd af mænd. Omend antologien indeholder et kapitel om køn, undrer vi os over, at den hverken indeholder en metakritik eller refleksion over den store kønsskævhed blandt forfatterne. I første del af antologien omhandlende de klassiske teoretikere sættes teorierne ofte i relation til nutidige eksempler, men uden at nævne køn. Først i kapitlet *Køn og samfund* sættes de klassiske teoretikere som Karl Marx og Émile Durkheim i relation til køn. For at gøre temaet køn mere gennemgående ville det have været fordelagtigt at præsentere denne vinkel i kapitlerne, der rent faktisk omhandler Marx og Durkheim.

I kapitlet *Køn og samfund* finder vi det iøjnefaldende, at eksistensen af mangfoldige måder at praktisere seksualitet og familie på ikke nævnes fra starten af kapitlet, men først på s. 1097. Kapitlet indledes med et eksempel hentet fra heteroseksuelle parforhold: »Kvinder og mænd diskuterer parforholdet. De diskuterer, hvem der skal tage opvasken. De diskuterer, hvem der skal tage barsel, og hvor mange børn de ønsker sig overhovedet« (s. 1085). Først senere i kapitlet udbredes perspektivet til også at forklare, at der er mange forskellige måder at gøre seksualitet og familie på, hvilket ville være fordelagtigt at begynde kapitlet med. Derudover ville det have været gavnligt for antologien at

tilføje et kapitel om en teoretiker i delen om moderne samfundsteoretikere, som har haft indflydelse på den kønsmæssige forskning, således emnet får mere plads. Eksempelvis Judith Butler, som kun kort nævnes i kapitlet *Køn og samfund*. Taget i betragtning af, at 6. udgave af *Klassisk og Moderne Samfundsteori* er udgivet i 2020, lever antologien ikke op til dens samtid i henhold til temaet køn.

Aksel Bækgaard

Bachelorstuderende i Erhvervs-
administration & Sociologi,
Copenhagen Business School
&

My Sille Thomsen

Bachelorstuderende i Socialvidenskab,
Roskilde Universitet

Hanne Kathrine Krogstrup: Brugerinvolvering i Evaluering og Forskning – Metoder og formål

København: Hans Reitzels Forlag 2020
(166 sider, ISBN 978-87-412-7351-8).

Er du på vej til at gå i gang med et forsknings- eller evalueringsprojekt og ønsker at arbejde med brugerinvolvering i hele eller dele af udviklings-, dataindsamlings- og analysefasen, eller hvis du har brug for argumenter og begreber til at beskrive den brugerinvolvering, du allerede arbejder med, så er der god hjælp at hente i Krogstrups bog. Her får vi nemlig en klar indføring i brugerinvolvering i evaluering og forskning på tværs af forskellige traditioner og empiriske felter. Krogstrup ønsker at give et bidrag til arbejdet med brugerinvolvering, som ikke er normativt, og arbejder igennem bogen med at give læseren et nøgternt overblik over forskellige positioner inden for feltet frem for at fremhæve nogen positioner frem for andre. Bogen er ifølge forfatteren henvendt til professionsuddannede og akademikere, forsknings- og projektansvarlige i velfærdsinstitutioner,

der arbejder med dialog- og handlingsorienteret udvikling og forandring af den offentlige sektor og til studerende på professionshøjskoler og universiteter. Den generelle referenceramme for bogen og bogens empiriske eksempler handler om evaluering og forskning inden for den offentlige sektor. Men derudover er det som nævnt Krogstrups ærinde at se på tværs af litteraturen, så selvom der ind i mellem er eksempler fra konkrete brugergrupper, så er fokus hele tiden på begreber, metoder og designs frem for på karakteristika ved enkelte konkrete brugergrupper. Det betyder, at bogen bliver særdeles anvendelig som generel metodebog.

Bogen er inddelt i tre dele. Del 1 giver en afklaring af centrale begreber, del 2 er bogens praktiske del om design, rammer og modeller for brugerinvolvering, og del 3 placerer brugerinvolvering i en videnskabsteoretisk ramme.

Del 1 præsenterer og afklarer en lang række centrale begreber, forskellige typer af brugerinvolvering og af de helt centrale overvejelser, man som evaluator eller forsker bør gøre sig om formålet med at inddrage brugerne, og hvilken form for og grad af involvering der passer til dette formål. Med begreberne i hånden bliver man i stand til at argumentere for sit valg af brugerinvolvering og placere sit eget arbejde i en solid begrebsramme. Krogstrups opstilling af idealtyper og overbliksskemaer bliver en god støtte i denne proces. Igennem bogen trækker Krogstrup især på de tre grundlæggende argumenter for brugerinvolvering i evaluering og forskning, som præsenteres i del 1: *Videns/nyttteargumentet* handler om, at offentlige organisationer gennem brugerinvolvering opnår et kvalificeret vidensgrundlag, som kan bidrage til justeringer og nyudviklede indsatser. *Det demokratiske argument* handler om, at medforskerne/brugerne har ret til at blive inddraget i essentielle dele af det demokratiske samfund, herunder de dele, der handler om at generere viden om dem selv. *Empowermentargumentet* handler om, at brugerin-

volvering fremmer en kritisk tænkning hos brugerne, (individer, organisationer eller marginalserede samfundsgrupper), så de bliver i stand til at handle, frigøre sig og i det hele taget opnår større kontrol med eget liv og samfundsposition. Et andet væsentligt begrebsapparat handler om, hvilken form og hvilken grad af brugerinvolvering der skal arbejdes med i forbindelse med en konkret problemstilling. Her henviser Krogstrup bl.a. til King og Stevhans »interpersonelle deltagelseskvotient«, som illustrerer de forskellige grader af medforskning, der også kan inddeles i forskerstyret, samproduceret og brugerkontrolleret evaluering og forskning (s. 57-63).

Bogens del 2 om design, rammer og modeller gør det klart, at forsker/evaluators processtyring i brugerinvolverende projekter bliver særligt udfordret af, at projektdesignet udvikler sig undervejs, og at arbejdet og udviklingen undervejs er en del af projektets resultater. Det er svært, hvis ikke umuligt at følge en på forhånd tilrettelagt protokol for undersøgelsen. Krogstrup redegør for rigtig mange væsentlige elementer i projektstyringen af evaluering og forskning med brugerinvolvering, herunder: rekruttering af medforskere, tids- og ressourceforbrug, særlige hensyn til målgruppen, aflønning og oplæring af medforskere. I forbindelse med medforskernes samtykke peger Krogstrup på GDPR-hensyn, som jeg personligt kan genkende som en hindring for udvikling og anvendelse af brugerinvolverende metoder. I mit konkrete tilfælde valgte vi at droppe metoden, fordi medforskerne skulle tage billeder, hvor andre personer, som ikke havde givet samtykke, måske ville figurere. Der er sikkert mange andre lignende eksempler, og som forsker/evaluator er det selvfølgelig om at have argumenterne for brugerinvolveringen godt på plads, hvis man vil have den nødvendige opbakning fra projektets interessenter til at gennemføre brugerinvolveringen.

En klar rolle- og magtfordeling imellem forsker og medforsker er også cen-

tral for projektstyringen i brugerinvolverende projekter. Krogstrup skriver ikke så direkte, at der ofte også må formodes at være forskellige interesser og potentielle konflikter brugerne imellem, men peger dog på forskerens rolle som facilitator, der leder, guider og modererer møder. Her må facilitators rolle som konfliktløser vel indgå? Krogstrup konstaterer, at der nok ofte er sammenfald mellem forskningsleder og facilitator, men at der kan være fordele ved at have en ekstern facilitator til at navigere imellem de forskellige positioner. På side 109 giver Krogstrup et i mine øjne meget anvendeligt arbejdsredskab i form af en liste over problemstillinger i forbindelse med organiseringen af samarbejdet mellem forskere og medforskere. Noget, jeg måske godt kan savne mere indføring i, i det ellers meget udførlige afsnit, er hvordan resultaterne af brugerinvolverende forskning og evaluering kan samles og formidles? Hvis resultaterne bliver til som individuel og organisatorisk læring undervejs i projektet og processer, kan man spørge: hvornår og hvordan skal man samle resultater sammen, hvis brugerinvolveringen så at sige *er* resultatet og bærer lønnen i sig selv?

Bogens sidste del sætter forskning og evaluering, der eksplicit involverer brugere og medforskere, i en videnskabs-teoretisk sammenhæng. Det er her, man skal dykke ned, når man skal placere sig videnskabssteoretisk i et metodekapitel. Krogstrup redegør for, at brugerinvolvering inden for det positivistiske paradigme ikke bliver betragtet som en valid metode til at opnå viden, men at inden for det konstruktivistiske paradigme vækker brugerinvolveringen en helt anden genklang ved at tildele brugernes sociale konstruktioner og fortolkning en *forrang* i forsknings- og evalueringsarbejdet. Krogstrup understreger, at brugernes perspektiver ikke er mere rigtige end andre perspektiver, men at det er forskerens/evaluators interesse at få adgang til brugernes perspektiver og deres betydning. Krogstrup kobler de tre formål med

brugerinvolvering, som blev beskrevet i del 1, til forskellige teorier inden for det konstruktivistiske paradigme: *Nytteargumentet* kobles til en fænomenologisk/fortolkende videnskabsteori, som interesserer sig for at få adgang til aktørernes subjektive erkendelse og fortolkning af verden, hvorimod *det demokratiske argument* og *empowermentargumentet* kobles til kritisk teori, som betoner, at afdækning af forskellige grupperes perspektiver handler om at kompensere for et demokratisk underskud eller at øge individers/grupperes evner til at nå egne mål. Krogstrup erkender, at der er behov for at opstille nogle videnskabelige relevanskriterier for brugerinvolvering, som kan gøre en klar vurdering af kvaliteten af forskningen/evalueringen mulig. Derfor identificerer Krogstrup fire principper for videnskabelig relevans af brugerinvolvering i litteraturen, hvoraf det tredje princip nok er det mest særlige princip for brugerinvolverende metoder i forhold til andre videnskabelige metoder. Det første princip er *relevans*, dvs. den nytte, forskningen har for et givent område. Det andet princip er *legitimitet*, dvs. forskningen skal være upartisk. Det tredje princip er, at forskningen skal have ført til *forandring*

og haft *indflydelse* på de individer, der har deltaget. Det er i mine øjne her den særlige styrke og den særlige udfordring ved brugerinvolvering i forskning og evaluering ligger. Det fjerde og sidste princip er *kredibilitet*, dvs. resultaterne skal være robuste ved at være autentiske, transparente og inkluderende.

Bogen afsluttes med et kapitel om tokenisme og magtasymmetri som en afsluttende påmindelse om, at forsker og evaluator skal undgå misrepræsentation af medforskerne. Vi får her en tjekliste til at skærpe opmærksomheden, som fokuserer på at sikre et godt, smidigt, tillidsfuldt og anerkendende samarbejde med medforskerne.

Afslutningsvis kan nævnes, en gennemgående bonus for læsere af bogen består i den løbende beskrivelse af forholdet mellem og forskellen på evaluering og forskning. Krogstrup arbejder med at afklare forskellene mellem disse to aktiviteter på en måde, som jeg i hvert fald selv vil anvende fremover i mit arbejde med forskellige typer af undersøgelser og evalueringer.

Dorte Boesby Dahl,
Danmarks Evalueringsinstitut.

TEMANUMMER

Dansk Sociologi indkalder abstracts til temanummer om omsorg

Covid-19-krisen har på mange måder synliggjort omsorg som en livsnødvendig aktivitet. Den har samtidig udstillet problematiske vilkår i et presset sundhedsvæsen, hvor vi ser en stigende mobilisering af de velfærdsprofessionelle. Omsorg for børn, ældre og syge er i stigende omfang blevet en kampplads for forskellige opfattelser af, hvad omsorg er og bør være, forholdet mellem civilsamfund (familie og frivillige) og statens ansvar, aflønning og anerkendelse, og betydningen af forskellige styringsparadigmer internt i den offentlige sektor. Mens rekrutteringskrisen er blevet tydeligere, taler en del omsorgsforskere om en dybere, mere grundlæggende omsorgskrise i de vestlige samfund (Hochschild, 1995; Fraser, 2016; Dowling, 2021; The care collective, 2020) og i de Nordiske socialdemokratiske velfærdsregimer (Hansen, Dahl og Horn, 2021).

Dette temanummer sætter fokus på omsorgspraksisser i forskelligt institutionelt regi både i velfærdsstatslige institutioner og ikke-formaliseret omsorg varetaget af familie og særlige andre. Bidrag kan relatere sig til det affektive arbejdes vilkår og forandringer i de forskellige felter, identitet i det sen/højmoderne, betydningen af familie og de frivillige, forholdet mellem teknologi (i bred forstand) og omsorg m.m. Bidrag kan være empiriske og/eller teoretiske og kan belyse omsorgens vilkår, forholdet mellem forskellige vidensformer og/eller identitet som f.eks. ændringer i maskulinitet.

Gæsteredaktør er Hanne Marlene Dahl, professor ved Institut for Samfundsvidenskab og Erhverv, Roskilde universitet.

Der er deadline for abstracts 12. august 2022.

Abstracts skal være på højst 250 ord og sendes på mail til Lene Lisbet El Mongy på lm@samf.ku.dk.

Referencer:

The care collective (2020). *The care manifesto – the politics of interdependence*. London: Verso.

Dowling, E. (2021). *The care crisis – what caused it and how can we end it?* London: Verso.

Fraser, N. (2016) 'Contradictions of capital and care', *New Left Review*, 100: 99-117.

Hansen, L.L.; Dahl, H.M. og Horn, L. (2021). *A care crisis in the Nordic welfare states?* Bristol: Policy Press

Hochschild, A.R. (1995) 'The politics of culture: traditional, cold modern, post-modern and warm modern ideals of care', *Social Politics: International Studies in Gender, State, and Society*, 2(3): 331-46.

Social (u)orden i distriktpsychiatrien: En systemteoretisk analyse af psykiatriske patienters kommunikation og adfærd samt stigmatisering fra omverdenen

Afhandlingen blev forsvaret 21. december 2021

Vibeke Klitgaard

Mag.art., kultursociolog, fil.dr./ph.d.

Afhandlingen undersøger psykiatriske patienters kommunikation og adfærd blandt andre patienter, medarbejdere og undertegnede i en miljøterapeutisk kontekst, samt den stigmatisering, som patienterne oplever, at de udsættes for af deres sociale omverden. Jeg bygger på tre års feltarbejde (fra 1989 til 1991) bestående af deltagerobservation i to distriktpsychiatiske dagcentre i Københavns Kommune, samt 24 kvalitative patient-interviews. Undersøgelsen er 30 år gammel, imidlertid beskriver nye psykiatriske lærebøger de samme »psychiatria major«-fænomener, som jeg observerede, dvs. psykoser med og uden hallucinationer, massive vrangforestillinger, bizar adfærd, paranoide forestillinger om selvreference, psykotiske talestrømme etc. Jeg anlægger i hele afhandlingen et socioøkonomisk perspektiv. Patienternes kommunika-

tion og adfærd var meget forskellig i de to centre med en klar relation til deres sociale tilhørsforhold. De to distriktspsykiatriske centre var placeret i hver sin ende af den socioøkonomiske statusskala: Det ene center i kommunens distrikt med den højeste socioøkonomiske status (SØS) og det andet i et distrikt med meget lav SØS.

Teoretisk tager jeg udgangspunkt i kommunikationsdelen af Luhmanns systemteori. Jeg videreudvikler endvidere Luhmanns teori om det medicinske (somatiske) funktionssystem, hvor kroppen er i fokus som hovedmedie. I det psykiatriske subsystem, derimod, er det psykiske system – bevidstheden – i fokus. Psykiatere gør, hvad deres »jobbeskrivelse« forventer af dem, dvs. læger (fra græsk »iatros«), der diagnosticerer og behandler »psyken«. Det står i modsætning til, at »psykisk sygdom« altid udtrykker sig mellem mennesker, på det sociale plan, i talt kommunikation og adfærd. Derved bliver kommunikation psykiatriens/de psykosociale forstyrrelses hovedmedie eller »råstof«, hvor kroppen er de somatiske sygdommes hovedmedie.

De kan modsat en blindtarmsbetændelse hovedsagelig kureres med målrettet kommunikation og social træning. Psykiaterne mister her kroppen, de som læger primært er uddannet til at undersøge, diagnosticere og behandle. Det er hovedgrunden til, at behandlinger i psykiatrien ikke kan være ligeså højteknologiserede og operationaliserede som somatisk behandling. Kroppen kan ikke række ud over sig selv, men det kan det psykiske system: Det er ved sproget strukturelt koblet til de sociale systemer, hvor al kommunikation finder sted. De psykosociale forstyrrelser kan ikke umiddelbart observeres kropsligt som somatisk sygdom, og der er ingen forklaringer, der udtømmende og restløst forklarer oprindelse til og udvikling af dem. En psykiater må stille en diagnose ved at kommunikere med en vågen patient og ved at observere patientens adfærd.

Tale er bundet til øret og må derfor forekomme i sekvenser, den ene sætning efter den anden. Jeg analyserer både de store og mindre kommunikations- og adfærdsforstyrrelser efter det meningsniveau, deres kommunikation skaber og anvender som kriterium for psykosociale forstyrrelser, om patienterne kan gøre sig tilstrækkeligt forståelige til indgå i interaktionssystemer. Hvis de ikke kan, er der tale om forstyrrelser, hvis de kan, er der ingen forstyrrelser. Kommunikationsreglerne her går grosso modo ud på, at der skal være et tema, og at bidragene, som skal falde med en vis hastighed, så nogenlunde skal passe til temaet, og at kun en deltager taler ad gangen. Temaet kan skifte i uformelle interaktionssystemer. Jeg begrebsliggør både de store (kapitel 5) og de mindre (kapitel 6) kommunikations- og adfærdsforstyrrelser som "sociale uordensydelser" ved hjælp af de tre meningsdimensioner: sags-, tids- og socialdimensionen. De store forstyrrelser forekommer, når patienterne ikke følger »regelværket«, men i stedet taler helt eller delvist uforståeligt ud fra deres private forestillingsverden, ligesom deres adfærd kan være påfaldende. Her er der typisk brud på alle tre meningsdimensioner. De store kommunikati-

onsforstyrrelser kan vise sig som hallucinationer, massive vrangforestillinger og andre psykotiske udtryk, som ingen kommunikativ værdi har – undtagen for de professionelle, der kan kommunikere med patienterne på et symbolsk plan. Ved de mindre forstyrrelser kan patienterne gøre sig tilstrækkeligt forståelige til at indgå i interaktioner, her vil der typisk være lidt forstyrrelser i sagsdimensionen og i den sociale dimension, og måske ingen forstyrrelser i tidsdimensionen.

Den tredje analysedel (kapitel 7) fokuserer på den stigmatisering, patienterne oplever, at andre i samfundet udsætter dem for. Dagcentre havde dobbeltstatus af fristed og stigmamarkør. På den ene side var de fristed, når patienterne frit kunne udveksle erfaringer om deres oplevelser, symptomer og virkninger af psykofarmaka. På den anden side var de stigmamarkører alene på grund af patienternes kontakt med det psykiatriske behandlingssystem. At være psykiatrisk patient er et usynligt stigma. Dertil kommer et synligt stigma for patienter, der fik fysiske udslag af psykofarmaka, som rysten, rastløshed, sløvhed eller overvægt. De stereotyper, som psykiatriske patienter oplever, gør det vanskeligt for dem at gøre sig fri af forskelsbehandling. Diskriminering af psykiatriske patienter berører alle livsområder og leder til ulige muligheder i indkomst, uddannelse, psykisk velbefindende, boligstatus, medicinsk behandling, helbred og tilfredsstillende relationer. Dertil kommer, at psykiatriske patienter har en overdødelighed på op til 25 år i forhold til gennemsnitsbefolkningen. Resultaterne af en ny (rets)medicinsk obduktionsundersøgelse af 500 psykiatriske patienter dokumenterer nogle overraskende resultater, blandt andet fund af en tyve gange højere koncentration af psykoaktive stoffer i hjertevævet end i blodet, hvilket kan føre til hjerterytmeforstyrrelser.

Empirisk fokuserer jeg på forskellene mellem de to centre, som jeg har valgt at kalde hhv. Kvadratet – placeret i distriktet med høj SØS – og Cirklen, som lå i distriktet med lav SØS. Patienterne på Cirkelns dagcenter orienterede sig mod patientfællesskabet, og på Kvadratets dagcenter orienterede patienterne sig mod normalitet. Det betød, at patienterne på Cirkelns dagcenter socialiserede ekstensivt efter dagcentrets åbningstid, at de besøgte »vennerne«, når de var indlagt på stamafdelingen, og mange deltog i udflugter ud af dagcentret. Derved kommunikerede de mere med afsæt i flere fælles oplevelser end patienterne på Kvadratets dagcenter, hvor patienterne ikke ville se de andre patienter efter dagcentrets åbningstid. De besøgte heller ikke indlagte patienter. Dertil havde patienterne problemer med at blive set af nogen, de kendte, på udflugt med en psykiatrisk institution – det var en væsentlig grund til den vigende tilslutning til udflugter. Det bevirkede, at patienterne på Kvadratets dagcenter fik et instrumentelt forhold til dagcentret. Endvidere var der stor forskel på, hvordan patienterne på de to dagcentre reagerede på udtryk for psykosociale forstyrrelser fra andre patienter. Det var en typisk reaktion for patienterne på Kvadratets dagcenter, at nogle patienter markerede

afstand enten ved at fjerne sig, tage verbalt afstand eller tog høretelefoner på for at skærme sig mod symptomerne. Den afvisende holdning til andre patienters udtryk for psykosociale forstyrrelser fremstod som et udtryk for den stigmatisering inde i dagcentret, som patienterne også kunne opleve uden for dagcentret. På Cirkelns dagcenter tolererede patienterne i højere grad psykosociale forstyrrelser.

En anden af hovedkonklusionerne følger en af den norske sociolog Løchens mange analytiske pointer, nemlig skellet mellem myndighed og kyndighed. Det går i opløsning i det psykiatriske subsystem. I det medicinske funktions-system er der normalt overensstemmelse mellem myndighed og kyndighed, fx vil den mest myndige i kirurgi samtidig være den mest kyndige. I psykiatrien drejer det sig om at skabe kontakt til patienterne, holde kontakten og skabe alliancer med de enkelte patienter. De egenskaber er ulige fordelt i det psykiatriske hierarki, alle faggrupper kan have personalemedlemmer med de kommunikative kompetencer, der kræves for at fremme patienternes bedring, som dokumenteret af flere forfattere.

MODTAGNE BØGER

- Albertsen, Karen; Anita Mac, Eva Thoft, Hans Jørgen Limborg og Agnete Meldgaard Hansen: *Professionel kapital i folkeskolen – faglighed og samarbejde i fokus*. Frederiksberg: Forlaget Frydenlund.
- Andersen, Heine og Lars Bo Kaspersen (red.): *Klassisk og moderne samfundsteori*, 6 udgave. København: Hans Reitzel.
- Borchorst, Anette; Drude Dahlerup, Jørgen Goul Andersen, Lise Rolandsen Agustín, Ditte Shamshiri- Petersen, Mari Teigen og Maria Thiemer: *Konflikt og konsensus - Det danske ligestillingspolitiske regime*. Frederiksberg: Forlaget Frydenlund.
- Coccia, Emanuele: *Planternes liv – Blandingens metafysik*. København: Hans Reitzel.
- Drewes Nielsen, Lise: *Smørumovre. Et landsbysamfund der forsvandt*. Ledøje-Smørum Historisk Forening.
- Hansen, Agnete Meldgaard; Anders Jakobsen, Annette Kamp, Birger Steen Nielsen og Klaus T. Nielsen (red.): *Arbejdslivet i kritisk perspektiv – problemstillinger og tendenser*. Frederiksberg: Forlaget Frydenlund.
- Jensen, Ole B. og Nikolaj Schultz (red.): *Det epidemiske samfund*. København: Hans Reitzel.
- Kalkan, Hakan: *Veje til respekt – om gadens liv på Nørrebro*. København: Hans Reitzel.
- Krogstrup, Hanne Kathrine: *Brugerinvolvering i evaluering og forskning. Metoder og formål*. København: Hans Reitzel.
- Månsson, Sven-Axel og Svante Lundberg: *Den politiska generationen. Kontinuitet och förändring 1968-2018*. Lund: Arkiv förlag.
- Nielsen, Henrik Kaare: *I affekt. Studier i senmoderne politik og kultur*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.

- Rasmussen, Palle og Tilde Mette Juul: *Ungdomsgaranti. EU politik og dansk praksis*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag. (Gratis open acces E-bog).
- Reckwitz, Andreas: *Illusionernes undergang*. København: Hans Reitzel.
- Willig, Rasmus: *Vi ved det jo godt*. København: Hans Reitzel.
- Willig, Rasmus og Anders Blok: *Den bæredygtige stat*. København: Hans Reitzel.

Tak til bedømmere 2021

En forudsætning for at kunne redigere og udgive et fagligt godt tidsskrift er, at forskersamfundet stiller op med bedømmelser, anvisninger og råd i forhold til de mange manuskripter, som bliver indsendt til redaktionen. Igen i år har Dansk Sociologi draget stor nytte af, at kolleger beredvilligt har stillet op som referees for tidsskriftet.

Redaktionen for Dansk Sociologi skal hermed takke følgende personer for referee-bistand i år 2021:

Allan Westerling, Roskilde Universitet

Anne Sofie Tegner Anker, Rockwool Fonden

Bente Halkier, Københavns Universitet

Bjørn Thomassen, Roskilde Universitet

Frederik Thuesen, VIVE – Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd

Hanne Marlene Dahl, Roskilde Universitet

Hans Thor Andersen, Aalborg Universitet

Heine Andersen, Københavns Universitet

Ingar Bratbakk, Oslo Metropolitan University

Inge Kryger Pedersen, Københavns Universitet

Inger Glavind Bo, Aalborg Universitet

Jan Kampmann, Roskilde Universitet

Karen Margrethe Dahl, VIVE – Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd

Kasper Møller Hansen, Københavns Universitet

Katrine Buus, Aalborg Universitet

Klaus Rasborg, Roskilde Universitet

Lars Kjerulf Petersen, Aarhus Universitet

Lene Kühle, Aarhus Universitet

Margareta Bertilsson, Københavns Universitet

Marie Leth Meilvang, UCL Erhvervsakademi og Professionshøjskole

Martin Frandsen, Roskilde Universitet
Merete Monrad, Aalborg Universitet
Mia Arp Fallov, Aalborg Universitet
Niels Albertsen, Aarhus Arkitektskole
Peter Gundelach, Københavns Universitet
Peter Triantafillou, Roskilde Universitet
Peter Østergaard Andersen, Københavns Universitet
Rikke Skovgaard Nielsen, Aalborg Universitet
Trine Pernille Larsen, FAOS, Københavns Universitet

KUNSTNERPRÆSENTATION

Sisters Hope er en internationalt anerkendt og prisbelønnet performance-gruppe og -bevægelse, der blev grundlagt i 2007 i København. Gruppens grundlægger og kunstneriske leder er Gry Worre Hallberg (1976-), som er performancekunstner og har en kunstnerisk forsknings-ph.d.

Sisters Hope arbejder med en grundlæggende ambition om at gøre det sanselige og poetiske tilgængeligt for så mange mennesker som muligt – at 'demokratisere det æstetiske,' som de kalder det. Dette gør de i krydsfeltet mellem kunst, aktivisme, forskning og uddannelse med interaktiv og immersiv performancekunst som metodisk udgangspunkt.

Deres kunstneriske praksis tager udgangspunkt i en vision om et fremtidigt samfund, *The Sensuous Society*, hvor det sanselige og poetiske danner udgangspunkt for al handlen og interaktion. Her tillægges det sanselige og poetiske den højeste værdi, hvilket er en præmis, som alt er udformet efter. Ud af de aktuelle økologiske og økonomiske kriser er et nyt samfund vokset frem, et grundlæggende og værdimæssigt paradigmeskift, hvilket er udgangspunktet for deres værker.

Gruppen har netop åbnet deres eget sted, *Sisters Hope Home*, et femårigt performanceværk og en platform for kunstnerisk forskning. Her undersøges det, hvordan beboelsen af det sanselige og poetiske kan fremkalde en taktile erfaring af og forståelse for altings forbundenhed, hvilket er helt centralt i transitionen over mod en mere bæredygtig fremtid, som gruppens grundlægger og kunstneriske leder Gry Worre Hallberg bl.a. argumenterer for i sin kunstneriske forsknings-ph.d.: *Sensuous Society – Carving the path towards a more sustainable future through aesthetic inhabitation stimulating ecologic connectedness* (2021). Her argumenterer Hallberg også for et nyt kunstparadigme, som hun benævner 'Inhabitation'. Dette kunstparadigme bevæger sig både udover 'spectatorship' og midlertidig deltagelse i kunsten og foreslår en mere permanent beboelse af kunsten.

Derudover er gruppen kendt for stor-skala-formaterne, *Sisters Academy*, bl.a. med en månedslang, døgnåben installation i Den Frie Udstillingsbyg-

ning i 2017, og *Sensuous City*, hvor byen og det offentlig rum intervereres og gentænkes.

Til dette nummer af Dansk Sociologi har Sisters Hope udvalgt fotografier fra en række værker:

Forside + billede 8: Sisters Academy, Iceland by Sisters Hope. Foto: I diana lindhardt

Billede 1: Sisters Academy - The Boarding School by Sisters Hope. Foto: I diana lindhardt

Billede 2+6: Sensuous City by Sisters Hope. Foto: I diana lindhardt

Billede 3+5+7: Nesting by Sisters Hope. Foto: I diana lindhardt

Billede 4: Sisters Hope Home by Sisters Hope. Foto: I diana lindhardt

Retningslinjer for manuskripter

Dansk Sociologi publicerer originalartikler, oversigtsartikler («reviews»), boganmeldelser, essays, faglige kommentarer og debatindlæg af sociologisk relevans. Hovedkriterier for udvælgelse af bidrag er, at de tager vigtige spørgsmål op og holder et højt fagligt niveau. Alle aktuelle artikelmanuskripter underkastes bedømmelse af to anonyme referees. Redaktionen vil på basis af refereees udtalelser vejlede forfatterne, når bearbejdning er nødvendig før publicering. Bidrag kan være på dansk, norsk eller svensk.

Manuskripter indsendes som vedhæftede filer til: dansk.sociologi@sociology.ku.dk

Artikelbidrag må ikke overskride 20 sider á 2.400 enheder, inkl. noter og referencer. Kommentarer og debatindlæg bør ikke overskride 6-7 sider á 2.400 enheder, og boganmeldelser bør være på 2-4 sider á 2.400 enheder.

Ved udarbejdelse af manuskripter følges nedenstående retningslinier:

1. Manuskripter skrives med dobbelt linjefasthed. Skriv uden orddeling, og brug løs bagkant. Evt. fremhævninger sker med kursiv. Undlad at anvende fed eller forskellige skrifttyper.
2. Der skal kun anvendes ét overskriftsniveau. Nyt afsnit markeres med indryk.
3. Citater på mere end ca. 2 linjer skrives med indryk. Ved indrykkede citater benyttes ikke citationstegn. Anvendelse af citater bør være begrænset. Er de på andre fremmede sprog end engelsk, bør de oversættes til dansk.
4. Antallet og omfanget af noter bør være begrænset. Der anvendes nummererede slutnoter.
5. Med hensyn til litteraturhenvisninger i teksten og litteraturreferencer har redaktionen udarbejdet detaljerede retningslinjer herfor, som kan ses på vor hjemmeside: www.danhsociologi.dk

For artiklers vedkommende skal selve manuskriptet (hoveddokumentet) indeholde: titel; brødtekst, herunder underrubriker; slutnoter og referencer. Bemærk, at hoveddokumentet skal fremsendes i fuldt anonymiseret form. I fald der henvises til egne arbejder, skal referencen anføres som (Forfatter, xxxx) såvel i teksten som i referenceli-

sten. Hoveddokumentet ledsages af følgen-
de, der vedlægges på særskilte ark:

- Ark med forfatternavn, biografiske oplysninger, adresse, e-mail og artiklens titel.
- Evt. nummererede figurer og tabeller, én på hvert ark. Det anføres i teksten, hvor de ca. skal placeres. De bør ikke være for store og uoverskuelige. Figurer skal være i sort/hvid og trykklare.
- Dansk og engelsk abstract, max. 200 ord. Begge skal efterfølges af 3-6 søgeord.
- Foto af forfatteren.

At indsende et manuskript til et videnskabeligt tidsskrift er udtryk for en hensigt om at publicere manuskriptet i det pågældende tidsskrift. Behandling af indkomne bidrag kræver tid og opmærksomhed i redaktionen og hos dem, der skal vurdere manuskripterne. Dansk Sociologi betinger sig, at modtagne bidrag ikke samtidigt er indsendt til vurdering andetsteds eller har været publiceret tidligere. Tidsskriftet har ikke kapacitet til at vurdere ufærdige manuskripter.

Dansk Sociologi publicerer ny og original sociologisk forskning på dansk (og skandinaviske sprog). Dansk Sociologi accepterer som udgangspunkt ikke materiale, der tidligere er publiceret. Herfra er undtaget konferencepapers og working papers, der har været cirkuleret i begrænset omfang med henblik på diskussion med kollegaer og fagfæller. Hvis manuskripter tidligere har været offentligt tilgængelige, fx online som et working paper, skal de ved indsendelse udstyres med en note herom. Det gælder også for tidligere versioner, der ikke er helt identiske med det indsendte, hvis der er substantielle overlap i tekst eller datamateriale.

Alle artikler publiceret i Dansk Sociologi gøres tilgængelige online (<http://ej.lib.cbs.dk/index.php/danhsociologi>) et år efter publicering. Redaktionen er i denne sammenhæng indforstået med og påskønner, at tidsskriftets forfattere lægger kopi af deres bidrag op på egen eller deres institutions hjemmeside, også et år efter at bidraget er publiceret i tidsskriftet. Redaktionen ser dette som en mulighed for at øge kendskabet til artiklerne i Dansk Sociologi og tidsskriftet som sådan.